

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РІПЕЙ МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 811.161.2'37'271.12/.14'42:070

ДИСЕРТАЦІЯ

**НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ УЖИВАННЯ ЛЕКСИКИ
В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(М. В. Ріпей)

Науковий керівник – **Навальна Марина Іванівна**,
доктор філологічних наук, професор

Луцьк – 2021

АНОТАЦІЯ

Piney M. B. Нормативний аспект уживання лексики в сучасних українських газетних текстах. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 «Українська мова». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2021.

Дисертацію присвячено вивченню нормативного аспекту вживання лексики в сучасних українських газетних текстах. Дослідження зумовлене потребою на підставі редакторської практики вирізнити значення слів, які в довідковій літературі розмежовані нечітко (що спричиняє труднощі в пошуку відповідника у певному контексті), а також подати варіанти правильного їх уживання.

Мовну норму розглянуто як об'єднувальний і зміцнювальний елемент літературної мови, зразок суспільного спілкування, який варто наслідувати, своєрідний фільтр, який визначає правильність вживання тих чи тих лексем.

Нормативність запропоновано трактувати як добір мовних засобів шляхом визначення неправильно/правильно, що надає мові впорядкованості й обов'язковості. Зазначено, що в процесі фільтрування відбувається добір–аналіз–вибір мовних одиниць, що визначає його рекомендаційну функцію. Акцентовано, що завдяки фільтруванню відкинуто одні мовні варіанти, зумовлюючи їх поступове вилучення, і запропоновано інші, що сприяє їх поширенню і закріпленню. Від добору журналістами мовних засобів значною мірою залежить вираження думки, а також формування мовної грамотності як особистості, так і суспільства загалом, адже помилки з періодичних видань, радіо та телебачення поширюються в мовну практику, підсвідомо засвоюючись.

Зосереджено увагу на критиці мови як одному із ключових напрямів у розвитку медіалінгвістики. Зазначено, що критика мови спрямована виявляти критерії досконалості/недосконалості медіатексту і досліджувати шляхи його

удосконалення. Особливої уваги потребує критика мови медіатекстів з метою виявлення і виправлення недоліків, зокрема порушень лексичної норми. Для критики мови медіатексту, зокрема газетного тексту, з погляду порушення лексичної норми запропоновано застосовувати алгоритм, що охоплює три етапи: виокремлення випадків ненормативного вживання лексем, з'ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури, подання відповідників правильного їх вживання.

Проаналізовано нормативність функціонування в публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» іменників *відміна, відсутність, напруга, різниця, ряд, низка, число*, прикметників *істотний, основний, останній, серйозний*, дієслів *викликати, відбивати, вказувати, встановлювати, дозволяти, згадувати, знаходитися, зустрічатися, носити, обробляти, підкреслювати, позначатися, показувати, породжувати*, прислівників *відносно, зараз, пізніше*, прийменників *попри, при*, вставних одиниць *так* (відприслівникове), *таким чином* (відзайменниково-відіменникове), значення яких нечітко розмежовано в довідковій літературі (виокремлено 32 лексеми). Щодо правильності вживання цих слів у редакторській практиці виникають найбільші сумніви.

Розглянуто реалізацію лексичних норм у сучасних газетних текстах, зокрема функціонування іменників у мові вітчизняних видань, акцентовано на порушеннях лексичних норм у використанні прикметників у текстах української газетної періодики.

Зважаючи на широку семантику дієслів, проаналізовано різні варіанти значень цих лексем, наголошено на нормативності/ненормативності у вживанні дієслів, визначено відповідність використання означених мовних одиниць.

Простежено неоднозначність функціонування прислівників, описано лексичні варіанти використання прислівників у мові друкованих засобів масової інформації в різних аналізованих контекстах.

У дослідженні акцентовано на складності функціонування прийменників у газетній періодиці, а також на варіативності частовживаних лінгводиць.

Запропоновано рекомендації щодо правильного вживання досліджуваних лексем.

Аналіз словникових статей тлумачних, перекладних словників, словника синонімів, а також довідників і порадників, оснований на набутому редакторському досвіді, дав змогу виокремити значення досліджуваних лексем і подати правильні відповідники до дібраних у газетних публікаціях прикладів їх уживання (660 реченнєвих конструкцій).

Ключові слова: норма, неправильне/правильне вживання, критика мови, лексема, значення слова, словники, редакторська правка, газетні публікації.

SUMMARY

Ripei M. V. Normative aspect of language usage in modern Ukrainian newspaper publications. Qualification scholarly work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.01 – Ukrainian language. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2021.

The thesis provides a study of the standard aspect of vocabulary usage in modern Ukrainian newspaper publications. The research is predetermined by the need to establish word meanings (based on the editorial practice), which is not specifically delineated in the reference literature, and to give variants of their proper usage.

Language standard is considered to be a unifying and strengthening element of the standard language, an example of social communication deemed to be worth following, a distinctive filter that determines a proper usage of some lexical units. Standardization is suggested to be treated as a selection of linguistic expressions based on the rule of «correct/incorrect», which makes the language more well-ordered and obligatory.

The study indicates that filtering results in the selecting-analyzing-choosing a linguistic unit, which determines its recommending and advisory function. It has been emphasized that due to the filtering process some linguistic options are put aside, resulting in their gradual removal, and other forms are suggested, causing their continuing spread and reinforcement. Linguistic literacy of an individual as well as of a society in general and opinion expression depends on the selection of linguistic expressions by journalists, since linguistic mistakes in periodical newspapers, radio or TV tend to spread through the language and are required subconsciously.

The research concentrates on the critique of language as one of the main directions in media linguistics. It is stated that the main goal of such critique is to detect the perfection/imperfection criteria of media text and to study the ways of its improvement. Another highly important goal of analyzing media publications is to detect and correct some language flaws, particularly linguistic irregularities.

In order to perform proper analysis of media publications, particularly newspaper materials, a distinctive algorithm has been proposed based on linguistic irregularities. This algorithm consists of three phases – selecting incorrect linguistic usage, clarifying word meanings based on the reference literature, and suggesting the correct usage.

The research analyses proper usage of linguistic expressions in different publications of «VYSOKYI ZAMOK», «DEN'», «DZERKALO TYZHNYA», «EXPRESS» newspapers, particularly the usage of nouns *CANCELLATION* (*vidmina*), *ABSENCE* (*vidsutnist*), *TENSION* (*napruha*), *DIFFERENCE* (*riznytsia*), *ROW* (*riad*), *RANGE* (*nyzka*), *NUMBER* (*chyslo*), adjectives *ESSENTIAL* (*istotnyi*), *BASIC* (*osnovnyi*), *LAST* (*ostannii*), *SERIOUS* (*serioznyi*), verbs *CAUSE* (*vyklykaty*), *RESIST* (*vidbyvaty*), *POINT OUT* (*vkazuvaty*), *ESTABLISH* (*vstanovliuvaty*), *ALLOW* (*dozvolyaty*), *RECALL* (*zghaduvaty*), *FIND ONESELF* (*znakhodytysia*), *MEET* (*zustrichatysia*), *CARRY* (*nosyty*), *PROCESS* (*obrobliaty*), *EMPHASIZE* (*pidkresliuvaty*), *AFFECT* (*poznachatysia*), *SHOW* (*pokazuvaty*), *SPAWN* (*porodzhuvaty*), adverbs *RELATIVELY* (*vidnosno*), *NOW*

(*zaraz*), *LATER* (*piznishe*), pronouns *DESPITE* (*popry*), *AT* (*pry*), parentic units *THUS* (*tak*), *THEREFORE* (*takym chynom*). Meanings of all these words are not explicitly delineated in the reference literature. There are a lot of doubts about the proper usage of these linguistic expressions in the editorial work. The research analyzes 32 lexems.

The current thesis examines the linguistic standards of vocabulary usage in modern newspaper publications, especially functions of nouns in the Ukrainian media. The research also pays attention to the incorrect usage of adjectives in Ukrainian newspaper publications. Given the extensive semantics of verbs, different meanings of these linguistic forms are analyzed. The compliance of correct usage of these linguistic forms has been determined.

The paper also traced the ambiguity of adverbs functioning. Furthermore, the research contains the description of the lexical variants of adverbs as used in the printed press of different analyzed contexts.

The complexity of pronouns functioning in newspapers and the variety of frequently used linguistic forms have been emphasized in the paper. Certain Recommendations regarding the correct usage of researchable forms have been suggested.

The analysis of defining dictionaries, translation dictionaries, thesaurus as well as other reference books, is based on the acquired editorial experience, that enables to define the meaning of the lexems under the study and to suggest correct compliant forms to the selected examples of their usage in the newspaper publications (660 sentence constructions)

Key words: standard, correct/incorrect usage, language critique, lexeme, word meaning, dictionaries, editorial correction, newspaper publications.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Розділи в колективній монографії:

1. Ріпей М. Українська мова у польській столиці (на матеріалах журналу «Рідна мова»). *Сучасна медіакультура: контент, концепції, перспективи (українсько-польський досвід):* кол. монографія / за наук. ред. проф. Й. Лося. Львів-Жешув: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. С. 332–335.

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

2. Ріпей М. В. Лексеми «підкреслювати» і «наголошувати» в газетних матеріалах. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Серія філологічна.* 2008. Вип. 17. С. 276–278.

3. Ріпей М. В. Ненормативні одиниці в журналістських текстах (на матеріалах газет «Високий Замок» та «Експрес»). *Вісник Луганського університету. Серія філологічна.* 2008. № 3. С. 118–124.

4. Ріпей М. В. Лексеми «викликати» і «зустрічатися» в журналістських текстах (на матеріалах газети «Дзеркало тижня»). *Науковий вісник Волинського університету. Серія «Філологічні науки».* Луцьк, 2009. № 25. С. 33–37.

5. Ріпей М. В. Росіянізми «відносно» і «ясно» в газетних матеріалах. *Збірник праць Національного науково-дослідного інституту українознавства.* Київ, 2011. Т. 28. С. 194–198.

6. Ріпей М. Росіянізми «так», «таким чином» у газетних публікаціях. *Українська мова.* Київ, 2011. № 4. С. 72–76.

7. Ріпей М. В. Редакторская правка газетного текста на украинском языке. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серія «История, филология».* 2013. Т. 12, вып. 10. С. 118–122.

8. Ріпей М. Редакторська правка науково-технічного тексту. *Українська мова.* Київ, 2014. № 2. С. 61–67.

9. Ріпей М. В. Порухення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова.* Київ, 2021. № 1 (77). С. 91–103.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Ріпей М. В. Аспекти ненормативного вживання дієслів у газетних матеріалах. *Мова, суспільство, журналістика* (за матеріалами XIV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18 квіт. 2008 р.). Київ, 2009. С. 214–217.

11. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексем «позначатися» і «породжувати» в газетних матеріалах. *Регіональні ЗМІ України: історія, стан, перспективи розвитку: матеріали I міжнар. конф.: у 3 т.* Луганськ, 2010. Т. 2. С. 97–103.

12. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «попри» в газетних матеріалах. *Мова. Суспільство. Журналістика: матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку укр. мови* (Київ, 26 берез. 2010 р.). Київ, 2012. С. 170–172.

13. Ріпей М. В. Достижение лексической правильности украиноязычного текста с помощью русского языка (из опыта редактирования). *Речевая коммуникация в средствах массовой информации: материалы II Междунар. науч.-практич. семинара* (Санкт-Петербург, 17–19 апреля 2013 г.) / под ред. В. В. Васильевой, В. И. Конькова. Санкт-Петербург: С.-Петербур. гос. ун-т. Высш. шк. журн. и мас. коммуникации, 2013. С. 86–89.

14. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «при» у журналістських текстах (на матеріалах газет «Високий Замок», «Дзеркало тижня», «Експрес»). *Мова. Суспільство. Журналістика: матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку укр. мови* (Київ, 6 квіт. 2012 р.). Київ, 2013. С. 108–111.

15. Ріпей М. Контекст как средство отбора нужного слова (на примере украиноязычных газетных текстов). *Журналистика в городском пространстве: Материалы III Междунар. научн.-практ. конф. «Журналистика в коммуникативной культуре современности»* (Новосибирск, 1 ноября 2013 г.): сб. тезисов. Новосибирск: РИЦ НГУ, 2014. С. 25–27.

16. Ріпей М. В. Точность газетного слова. *Медиа в современном мире. Молодые исследователи: материалы 15-й Междунар. конф. студентов,*

магистров и аспирантов (Санкт-Петербург, 9–11 марта 2016 г.) / под ред. М. А. Бережной; сост. А. Н. Марченко. Санкт-Петербург: С.-Петербур. гос.ун-т, 2016. С. 341–343.

17. Ріпей М. Лексична норма у сучасному медійному тексті. *Збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2016 рік (Секція «Журналістика»)*. Львів: Малий вид. центр ф-ту журналістики, 2017. С. 96–98.

18. Ріпей М. Редакторська правка публікацій газети «День». *Сучасні орієнтири української журналістики: від теорії до практики: зб. матеріалів звіт. наук. конф. за 2017 р. (секція «Журналістика»)* / упоряд. А. Яценко. Львів: Простір-М, 2018. С. 125–127.

19. Ріпей М. Дієслівні лексеми у журналістських текстах (на матеріалах одного номера всеукраїнської газети «День»). *Сучасні орієнтири української журналістики: від теорії до практики: зб. матеріалів звіт. наук. конф. за 2019 р. (секція «Журналістика»)* / упоряд. А. Яценко. Львів: Простір-М, 2020. С. 103–105.

20. Ріпей М. В. Формування дисципліни слова як складової професійної майстерності журналіста (на матеріалах журналу «Рідна мова»). *Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці: зб. тез VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 квіт. 2021 р.)* / за ред. Л. В. Рижак; відповід. за вип. Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С. 156–158.

21. Ріпей М. В. Критика мови медіатексту з погляду порушення лексичної норми. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28 квіт. 2021 р.)* / В. Л. Погребна, В. М. Попович, Н. В. Островська, О. О. Турба та ін. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 178–181.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

22. Ріпей М. «Одяг» наших думок. *Медіакритика*. Львів, 2006. № 1. С. 43–46.
23. Ріпей М. В. Порухення лексичної норми на сторінках газет. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2007. № 101. С. 107–110.
24. Ріпей М. Росіянізми в газетній мові. *Збірник праць кафедри української преси і дослідницького центру історії західноукраїнської преси. Пам'яті проф. В. Здорогеги*. Львів, 2007. Вип. 2(8). С. 230–241.
25. Ріпей М. Мовленнєві неточності на сторінках газет. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2007. Вип. 30. С. 288–293.
26. Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «число» та «різниця» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2008. Вип. 1(16). С. 266–273.
27. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексем «викликати» і «зустрічатися» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 30. С. 27–30.
28. Ріпей М. «Виховнича сила» рідного слова (на матеріалах журналу Івана Огієнка «Рідна мова»). *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2009. Вип. 32. С. 269–273.
29. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексеми «встановлювати» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2010. Т. 39. С. 180–182.
30. Ріпей М. Прийменник «попри» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2010. Вип. 2(18). С. 443–449.
31. Ріпей М. В. Мовні аспекти науково-технічного тексту. *Енергетика та електрифікація*. Київ, 2011. № 11. С. 64–66.
32. Ріпей М. Про лексичне втілення категорії кількості (*ряд будинків, низка заходів, кілька років*). *Дивослово*. Київ, 2012. № 7. С. 49.

33. Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «відсутність» і «напруга» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 33. С. 249–254.

34. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «при» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 36. С. 380–385.

35. Ріпей М. Росіянізми «приміром» і «відміна» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2012. Вип. 2(20). С. 320–325.

36. Ріпей М. Прислівники «пізніше», «потім» і «згодом» в українській мові. *Дивослово*. Київ, 2013. № 3. С. 48–49.

37. Ріпей М. Лексеми «ряд» і «низка» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2013. Вип. 3(21). С. 456–462.

38. Ріпей М. Лексеми «істотний» та «істотно» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2014. Вип. 39. С. 332–336.

39. Ріпей М. Редакторська правка україномовного газетного тексту. *Komunikacja Społeczna. Kwartalnik internetowy*. Kraków; Rzeszów; Zamość: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, 2014. S. 268–285.

40. Ріпей М. Лексеми «серйозний» та «останній» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2015. Вип. 5. С. 377–383.

41. Ріпей М. Лексеми «відбивати» і «дозволяти» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2018. Вип. 44. С. 296–302.

42. Ріпей М. Лексеми «знаходитися» і «носити» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2018. Вип. 8(26). С. 232–241.

43. Ріпей М. Лексеми «обробляти» і «згадуватися» в газетних матеріалах. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9(27). С. 284–294.

44. Ріпей М. Лексеми «головний» і «основний» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2020. Вип. 48. С. 162–172.

45. Ріпей М. Аспекти ненормативного вживання дієслів у журналістських текстах (на матеріалі одного номера всеукраїнської газети «День»). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістика»*. 2020. Вип. 48. № 1. С. 162–172.

46. Ріпей М. Лексема «вказувати» в газетних публікаціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістика»*. 2021. Вип. 1. № 1. С. 69–76.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ В ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ.....	23
1.1. Поняття мовної норми в сучасному мовознавстві.....	23
1.2. Мова газет через призму лексичної норми.....	37
1.3. Критика газетної мови з погляду порушення лексичної норми....	45
1.4. Методологічні засади аналізу лексичної норми	50
Висновки до розділу 1.....	54
Розділ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ У	
СУЧАСНИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ.....	57
2.1. Функціонування іменників у вітчизняних	
газетних текстах.....	60
2.1.1. Лексема <i>відміна</i> у мові газетної періодики.....	61
2.1.2. Різні вияви значень іменника <i>відсутність</i> у	
журналістських текстах.....	65
2.1.3. Нормативність функціонування лексеми <i>напруга</i> в	
сучасній публіцистиці.....	68
2.1.4. Розрізнення лексичних значень іменника <i>різниця</i>	72
2.1.5. Лексеми <i>ряд</i> і <i>низка</i> у сучасних	
публіцистичних текстах.....	76
2.1.6. Функціонування іменника <i>число</i> в різних варіантах	
значень у мові масмедіа.....	81
2.2. Порушення лексичних норм використання прикметників	
у текстах української газетної періодики.....	84
2.2.1. Прикметник <i>істотний</i> у різних значеннєвих варіантах.....	85
2.2.2. Ненормативність лексеми <i>основний</i> у	
журналістських текстах.....	88
2.2.3. Функціонування лексеми <i>останній</i> у сучасних	
друкованих засобах масової інформації.....	97

2.2.4. Вживання прикметника <i>серйозний</i> у невластивих для нього значеннях.....	101
Висновки до розділу 2.....	105
Розділ 3. ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ.....	108
3.1. Функціонування дієслів у газетних текстах.....	108
3.1.1. Різні варіанти значень лексеми <i>викликати</i> в мові масмедіа.....	109
3.1.2. Порухення лексичних норм у вживанні дієслова <i>відбивати</i> в українській публіцистиці.....	115
3.1.3. Широка семантика дієслова <i>вказувати</i> в газетній періодиці.....	119
3.1.4. Відповідність використання лексеми <i>встановлювати</i> в сучасних масмедіа.....	124
3.1.5. Правильність вживання дієслова <i>дозволяти</i> в текстах газет.....	129
3.1.6. Варіанти значень лексеми <i>згадувати</i> в мові друкованих засобів масової інформації.....	134
3.1.7. Порухення лексичних норм у використанні дієслова <i>знаходиться</i> в журналістських матеріалах.....	137
3.1.8. Різні вияви лексичних значень дієслова <i>зустрічатися</i> в українській публіцистиці.....	143
3.1.9. Лексичні варіанти значень слова <i>носити</i> в текстах українських засобів масової інформації.....	148
3.1.10. Доцільність використання дієслова <i>обробляти</i> в окремих варіантах значень.....	151
3.1.11. Дієслово <i>підкреслювати</i> в мові української періодики в невластивих для нього значеннях.....	154
3.1.12. Особливості використання лексеми <i>позначатися</i> в журналістських текстах.....	160

3.1.13. Правильність функціонування дієслова <i>показувати</i> в сучасних масмедійних текстах.....	163
3.1.14. Ненормативність лексичних значень лексеми <i>породжувати</i> в газетних текстах.....	168
3.2. Лексичні варіанти використання прислівників у мові друкованих засобів масової інформації.....	172
3.2.1. Неоднозначність функціонування прислівника <i>відносно</i> в журналістських текстах.....	172
3.2.2. Доцільність вживання прислівника <i>зараз</i> в аналізованих контекстах.....	175
3.2.3. Особливості функціонування лексеми <i>пізніше</i> в українських медіатекстах.....	178
3.3. Складність функціонування прийменників у газетній періодиці.....	183
3.3.1. Прийменник <i>попри</i> в невластивих для нього значеннях.....	184
3.3.2. Різноваріантність використання прийменника <i>при</i> в українських медіа.....	188
3.4. Функціонування лінгвоодиниць <i>так, таким чином,</i> відокремлених комою, у мові газетної періодики.....	196
3.4.1. Нормативність використання відприслівникового <i>так</i> у сучасних текстах медіа.....	196
3.4.2. Відзайменниково-відіменникове <i>таким чином</i> в українських газетних текстах.....	199
Висновки до розділу 3.....	201
ВИСНОВКИ.....	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ТА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	235
ДОДАТКИ.....	238

ВСТУП

У сучасних умовах активні процеси слововживання переважно визначені мовною практикою засобів масової інформації, що значною мірою впливають на формування мовного стандарту. З огляду на це особливої уваги потребує вивчення мови сучасних масмедіа, які «повинні культивувати, поширювати норму й естетику мововираження і на рівні слова, і на рівні висловлення» [Соколова, Бибики 2014, с. 135].

Проблема підвищення рівня мовної грамотності як друкованих, так і електронних засобів масової інформації – одна з актуальних. В оперативній роботі журналістів обмаль часу на пошуки відповідника у певному контексті. Зважаючи на це, важливо звертати їхню увагу на мовленнєві неточності, що найчастіше зумовлені незнанням правильних відповідників, і подавати чіткі й обґрунтовані рекомендації щодо їх усунення.

Мові засобів масової інформації з погляду відповідності нормам літературної мови присвятили свої дослідження С. Бибики [Бибики 2013], Т. Бондаренко [Бондаренко 2003], М. Волощак [Волощак 2001, 2003], С. Єрмоленко [Єрмоленко 2001, 2013], А. Капелюшний [Капелюшний 2000, 2007, 2009], А. Коваль [Коваль 1987, 1992], М. Навальна [Навальна 2011], М. Пентилюк [Пентилюк 1994], О. Пономарів [Пономарів 2001], О. Селіванова [Селіванова 2011], О. Сербенська [Сербенська 2001, 2011], С. Сметаніна [Сметаніна 2002], Г. Солганик [Солганик 2004, 2016], Н. Сологуб [Сологуб 2013], Л. Струганець, О. Ленко [Струганець, Ленко 2019], Л. Супрун [Супрун 2008, 2009], Т. Ярмоленко [Ярмоленко 1965], М. Яцимірська [Яцимірська 2004, 2017] та ін. Однак досі немає комплексних робіт, присвячених дослідженню нормативного аспекту вживання лексики у сучасних українських газетних текстах, основанийому на редакторському досвіді.

Актуальність теми зумовлена необхідністю ґрунтовного аналізу нормативного аспекту вживання лексики у сучасних українських газетних текстах. Є потреба вирізнити значення слів, які в лексичних працях нечітко

розмежовані, що спричиняє труднощі в пошуку відповідника у певному контексті, а також, опираючись на редакторському досвіді, подати варіанти правильного вживання слів у конкретних випадках. Це сприятиме підвищенню грамотності журналістів та інших фахівців, які працюють зі словом, а через них і покращенню мовної ситуації в Україні, що є складовою цільовою програмою з розвитку і функціонування української мови на 2018–2028 роки (Указ Президента України № 156/2018 від 31 травня 2018 року «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України»).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки «Граматичні одиниці й категорії української мови». Тему роботи затверджено вченою радою Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 3 від 28 жовтня 2010 р.) та скоординовано Науковою радою «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 55 від 28 грудня 2010 року).

Мета дисертаційної роботи – дослідити нормативний аспект використання найуживанішої лексики різної частиномовної належності в сучасних українських газетних текстах.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- 1) окреслити поняття мовної норми в сучасному мовознавстві;
- 2) простежити лексичні особливості газетної мови;
- 3) з'ясувати специфіку критики газетної мови з погляду порушення лексичної норми;
- 4) проаналізувати правильність/неправильність вживання лексем у газетних публікаціях на підставі довідкової літератури і редакторського досвіду;
- 5) схарактеризувати найуживаніші лексеми за частиномовною належністю;

б) виробити й аргументувати варіанти лексем, рекомендованих до використання в сучасній українській літературній мові.

Об'єкт дослідження – лексика сучасного українського газетного тексту.

Предмет аналізу – лексичні одиниці різної частиномовної належності в сучасній українській газетній мові з погляду норми.

Джерельна база – видання «Високий Замок» (щоденна суспільно-політична українськомовна газета), «День» (щоденна всеукраїнська газета суспільно-політичної тематики), «Дзеркало тижня» (український суспільно-політичний аналітичний тижневик), «Експрес» (всеукраїнська українськомовна газета). Період дослідження – 2008–2021 роки. Проаналізовано 32 лексеми різних частин мови в 660 реченневих конструкціях з погляду правильного вживання, а також запропоновано правильні відповідники

Досягнення мети й розв'язання поставлених завдань зумовили застосування таких **методів**: *описового* із залученням прийомів зовнішньої та внутрішньої інтерпретації – для докладного аналізу й інвентаризації дібраного фактичного матеріалу, вияву тенденцій вживання лексики; *порівняльного* – для визначення сукупності диференційних ознак, що послуговували основою розмежування варіантів лексем; *контекстуально-семантичного* та *функційного аналізу* – для з'ясування комунікативно-прагматичних і стилістичних ознак номінацій; а також методик *компонентного аналізу* – для семантичної диференціації зазначених мовних одиниць; *трансформаційного аналізу* – для виявлення семантичної подібності та відмінності між значеннями описаних слів через особливості їхніх лексичних значень у різних контекстах. *Метод словникових дефініцій* застосовано для визначення значень досліджуваних слів; *метод синтагматичного аналізу* – для вивчення сполучуваності лексем; *метод парадигматичного аналізу* – для пошуку варіантів слів; *метод*

дистрибутивного аналізу – для з'ясування їхнього оточення в газетному тексті; *метод суцільної вибірки* – для добору мовного матеріалу

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше в українському мовознавстві на великій джерельній базі із залученням редакторського досвіду проаналізовано використання в газетних текстах слів, значення яких нечітко розмежовано в довідковій літературі, подано рекомендації щодо правильного їх уживання. Вироблено алгоритм оцінювання лексики медіатексту (зокрема газетного тексту) з погляду норми, що охоплює три етапи:

- 1) виокремлення випадків ненормативного використання лексем;
- 2) з'ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури;
- 3) подання відповідників правильного вживання.

Виконана робота сприятиме вивченню функціонування лексики сучасної української мови в нормативному аспекті.

Теоретичне значення дисертації полягає в поглибленні відомостей про мовну норму, лексичні особливості газетної мови, про критику мови як один із ключових напрямів у розвитку медіалінгвістики. Запропонований алгоритм дослідження лексики медіатексту з погляду норми збагатить методологію вивчення сучасної української мови. Отримані результати сприятимуть системному розв'язанню проблеми порушення норми в сучасній українській літературній мові, інтегруватимуть наукові студії мовознавців та журналістів для опрацювання поняття нормативності в мові української публіцистики.

Практичне значення дослідження. Матеріали дослідження можна використати для підготовки навчальних курсів із сучасної української мови, стилістики української мови, спецкурсів із медіалінгвістики, літературного редагування, для написання довідників та порадників на допомогу журналістам і працівникам редакцій. Зібраний і систематизований матеріал може бути корисний у лексикографічній практиці для укладання словників.

Особистий внесок здобувача. Дисертантка виконала дослідження самостійно. Усі праці написано одноосібно.

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 46 публікаціях, з яких: 1 розділ у колективній монографії, 7 статей надруковано в українських фахових виданнях, 5 публікацій – у зарубіжних виданнях, 9 засвідчують апробацію матеріалів дисертації, 24 додатково віддзеркалюють наукові результати дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки роботи відображені у статтях, тезах і доповідях, виголошених на таких науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна українська журналістика: ідейно-концептуальні засади, тенденції, перспективи», присвяченій пам'яті професора Володимира Здоровеги (Львів, 18–19 жовтня 2007 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми регіональної журналістики в Україні» (Кам'янець-Подільський, 9–10 жовтня 2007 р.); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Мова, суспільство, журналістика» (Київ, 18 квітня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Регіональні ЗМІ України: історія, стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 20–21 березня 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій ювілею Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Олександри Сербенської (Львів, 1–2 березня 2008 р.); XV (ювілейній) Міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування й розвитку української мови «Соціальна комунікація: мова, стиль, жанри» (Київ, 10 квітня 2009 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» (Луцьк, 17–19 червня 2009 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональні ЗМІ України: історія, стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 18–19 березня 2010 р.); XVI Міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 26 березня 2010 р.); XVIII Міжнародній науково-

практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 6 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна новинна журналістика: тенденції розвитку, форми подання, суспільний резонанс» (Львів, 25–27 жовтня 2012 р.); II Международном научно-практическом семинаре «Речевая коммуникация в средствах массовой информации» (Санкт-Петербург, 17–19 апреля 2013 г.); III Международной научно-практической конференции «Журналистика в коммуникативной культуре современности» (Новосибирск, 1 ноября 2013 г.); 15-й Международной конференции студентов, магистров и аспирантов «Медиа в современном мире. Молодые исследователи» (Санкт-Петербург, 9–11 марта 2016 г.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 90-річчю від дня народження доктора філологічних наук, Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Сербенської Олександри Антонівни «Засоби масової інформації в умовах інформаційно-психологічної і військової агресії Російської Федерації проти України» (Львів, 1–2 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці» (Львів, 23 квітня 2021 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі» (Запоріжжя, 28 квітня 2021 р.).

А також виголошені у формі доповідей на щорічних звітних наукових конференціях факультету журналістики, наукових семінарах кафедри мови засобів масової інформації Львівського національного університету імені Івана Франка.

Результати дослідження апробовано в навчальних курсах «Українська мова в ЗМІ», «Практична стилістика української мови», «Редагування в засобах масової інформації», «Редакторський практикум» для студентів факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків використаної літератури, лексикографічних джерел та довідкової літератури. Загальний обсяг роботи – 237 сторінок.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ В ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ

1.1. Поняття мовної норми в сучасному мовознавстві

Однією із найактуальніших і найскладніших проблем сучасної лінгвістичної науки є проблема мовної норми. Їй присвячено значну кількість праць. Зокрема, теорії мовної норми – дослідження С. Єрмоленко [Єрмоленко 2013], Е. Косеріу [Косериу 2001], М. Пилинського [Пилинський 1976], Л. Струганець [Струганець 2011], Г. Яворської [Яворська 2000] та ін.; критеріям визначення літературної норми – Ш. Баллі [Балли 1955], М. Пилинського [Пилинський 1976], М. Сулими [Сулима 1928] та ін.; функціонуванню літературної норми на лексичному рівні мовної системи – Ф. Бацевича [Бацевич 2000], С. Бибик [Бибик 2013], М. Гладкого [Гладкий 1928], С. Єрмоленко, С. Бибик, Т. Коць [Літературна 2013], М. Жовтобрюха [Жовтобрюх 1970], С. Караванського [Караванський 1998], А. Коваль [Коваль 1987], Т. Коць [Коць 2014], О. Курило [Курило 1960], Л. Лисиченко [Лисиченко 1976], Т. Мельник [Мельник 2012], М. Навальної [Навальна 2011], М. Пилинського [Пилинський 1976], О. Сербенської [Сербенська 2011], С. Соколової, С. Бибик [Соколова, Бибик 2014], Н. Сологуб [Сологуб 2013], Л. Струганець [Струганець 2002, 2002а], Струганець, Ленько [Струганець, Ленько 2019], Л. Супрун [Супрун 2008], Г. Сюті [Сюта 2012а], І. Фаріон [Фаріон 2009], О. Черемської [Черемська 2014] та ін.; практичному аспекту врегулювання словникового складу – Б. Антоненка-Давидовича [Антоненко-Давидович 1991], Н. Бабич [Бабич 1992], І. Вихованця [Вихованець 2012], М. Волощак [Волощак 2003], С. Головащука [Головащук 2004], К. Городенської [Городенська 2014], Н. Дзюбишиної-Мельник [Дзюбишина-Мельник 2013], С. Єрмоленко [Літературна 2013], С. Караванського [Караванський 1998], О. Курило [Курило 1960], Л. Мацько, Л. Кравець [Мацько, Кравець 2007], Н. Непійводи [Непійвода 1996],

І. Огієнка [Огієнко 1933–1938], О. Пономарева [Пономарів 2001], О. Сербенської [Антисуржик 2014 (перевидано 2017)], О. Синявського [Синявський 1922], Л. Струганець [Струганець 2000] та ін. Однак, «незважаючи на величезну кількість праць, присвячених цій проблемі, залишається ще багато неясного, дискусійного, а то й зовсім недослідженого» [Рязанцева 2011, с. 70].

«Норму» запозичено з латини. Етимологи пов'язують її зі словами «свідомість», «знання», «думка» [Карпіловська 2011, с. 43–51].

Ще в середині 50-х років ХХ ст. відомий російський мовознавець С. Ожегов сформулював дефініцію норми як «сукупність найбільш придатних («правильних», «кращих») для обслуговування суспільства засобів мови, які складаються як результат добору мовних елементів... з наявних, утворюваних знову чи добутих з пасивного запасу минулого в процесі соціальної, в широкому розумінні, оцінки цих елементів» [Ожегов 1955, с. 15]. Чеський мовознавець Б. Гавранек визначав норму як «сукупність уживаних мовних засобів», відносячи до «цього закономірного комплексу мовного цілого... усе те, що приймає колектив, який говорить цією мовою...» [Гавранек 1967, с. 338–377]. Цей погляд підтримував учений-лінгвіст румунського походження Е. Косеріу, який вважав, що норма відповідає не тому, що можна сказати, а тому, що вже сказане, як за традицією говорять у суспільстві [Косеріу 2001, с. 91].

Енциклопедія «Українська мова» тлумачить: «норма мовна — сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства» [Єрмоленко 2000]. Норма є «конструктивним елементом у складній структурі літературної мови, який надає їй впорядкованості, закономірності та загальної обов'язковості» [Навальна 2011, с. 29]. Трактуювання мовної норми як зразок суспільного спілкування, тобто те, що членам суспільства «варто наслідувати; взірець, приклад» [СУМ, III, с. 698], вважаємо правильним і обґрунтованим. Водночас цілком погоджуємося з

думкою М. Навальної, що завдяки нормі досягається впорядкованість мови і загальна обов'язковість. Адже норма «виконує функцію своєрідного «мовного фільтра» і визначає, що правильно, а що неправильно, рекомендує одні мовні засоби й відкидає інші» [Струганець 2000, с. 43], відбираючи мовні одиниці, що «йдуть у літературне вживання з діалектного, просторічного жаргонного середовища» [Чернова 2009, с. 10].

Мовну норму трактують [Микитюк 2012] як категорію культури мови, категорію суспільну, «на неї впливають: зміни в суспільному статусі мови, взаємодія з іншими мовами, твори письменників, усне мовлення, діалектне мовлення»; категорію історичну, «вона відбиває історію розвитку української мови... закономірності стильової диференціації мови, тенденції нормалізації й кодифікації мовної системи». Таке пояснення мовної норми, на нашу думку, є чітко структурованим, що відображає історичний і сучасний (суспільно-культурний) аспект.

Водночас мовну норму характеризують як «ознаку розвиненої літературної мови, вияв колективної мовної свідомості, сформованої на певному історичному зрізі функціонування національної мови» [Єрмоленко 2013, с. 6]. Розглядають як об'єднувальний і зміцнювальний елемент літературної мови на всіх етапах її розвитку, завдяки якому «впорядковується складна мовна структура, консолідується національний простір» [Коць 2010, с. 47]. Норму визначають обов'язковим атрибутом мови на всіх етапах її розвитку [Навальна 2011, с. 29].

«Словник лінгвістичних термінів» визначає мовну норму як «закріплені в практиці зразкового використання мовні варіанти (у галузі вимови, слововживання, граматичних та інших мовних засобів), які найкраще і найповніше серед співіснуючих виконують свою суспільну функцію» [Ганич 1985, с. 156], а «Лінгвістичний енциклопедичний словник» трактує як «сукупність найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі громадської комунікації» [Лингвистический 1990, с. 337]. Як можемо зауважити, у поясненні мовної

норми ці словники акцентують на «зразковому використанні мовних варіантів», їх відібраності й закріпленості. Що і зумовлює такі головні ознаки мовної норми, як правильність, точність, доцільність [Івченко 2008, с. 226].

Норма відіграє об'єднувальну роль, «підтримуючи зразок мови, прийнятий усіма її носіями», і настановчу, радячи, як краще висловити думку, які засоби дібрати для кращого взаєморозуміння [Карпіловська 2011, с. 43–44]. Особливо важлива роль мовної норми як наставника і порадики. Зокрема для педагогів, які працюють із дітьми, і для журналістів, головною зброєю яких є слово. Адже від підібраних мовних засобів залежить вираження думки як у конкретному випадку, так і формування мовної грамотності особистості і суспільства загалом.

Слововживання відомих письменників становить основу формування літературної мови. Як зразок – мова Т. Шевченка, який «підніс на щабель національного значення українську літературну мову, і його мова й досі лишається в багатьох випадках мірилом законності вживання того або іншого українського слова» [Булаховський 1977, с. 25]. На думку С. Єрмоленко, «суголосність висловлених Кобзарем ідей думам усіх українців, а також досконалу естетичну мовну форму, що не втратила свого впливу на читачів упродовж століть» можна вважати причиною того, що «саме Шевченкове слово було сприйняте українською мовною свідомістю як літературно-нормативний канон» [Територія 2016, с. 36].

Науковці [Сюта 2012] зауважують, що мовно-поетична практика Тараса Шевченка є свідченням того, який великий вплив письменників на становлення літературної мови. Акцентують на знаковій практиці художнього вислову Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Рильського, вважаючи їх «яскравими репрезентантами того типу письменників, авторська мова яких розвивається в межах літературної норми, слугує її зразком» [Сюта 2012, с. 125–126]. У спрямованості цих процесів простежуються національно-мовна тенденція (прагнення до обмежень наслідків іншомовних впливів на структуру української мови) і соціально-мовна (прагнення до очищення

словникового складу української мови від мовних залишків радянського минулого) [Тараненко 2008, с. 159].

Виокремлюють два підходи до розуміння норми: статичний і динамічний. Відомий мовознавець О. Пешковський найважливішою рисою норми вважав консерватизм [Зарінова 2017, с. 35]. Він писав, що «розмовна мова може змінюватись в якому завгодно темпі, і біди не станеться, тому що ми говоримо з нашими батьками й дідами, але не далі... Якщо б літературна мова змінювалася швидше, то кожне покоління могло б користуватися лише літературою своєї та попереднього покоління... Але за таких умов не було б літератури, оскільки література всякого покоління створюється всією попередньою літературою... Консерватизм літературної мови, об'єднуючи століття і покоління, створює можливість єдиної потужної багатовікової національної літератури» [Пешковський 1925, с. 119–120]. Динамічний характер норми «передбачає традиційне відтворення мовних одиниць, визначених мовною практикою як правильні» [Коць 2014, с. 92].

У сучасній теорії літературної мови, як зазначають дослідники, зокрема [Навальна 2011, с. 32], домінує погляд на норму живої мови як на категорію динамічну, кодифікацію вважають статичною, оскільки вона фіксує літературну норму в конкретний момент й упродовж тривалого періоду зберігає її незмінною. Кодифікація є своєрідним стабілізатором і регулятором функціонування і розвитку літературної норми [Струганець 2002, с. 26].

Автори монографії «Літературна норма і мовна практика» розглядають символічну і прагматичну мовну норму, а також сильну і слабку. Зокрема, символічну визначають як «сформований в уяві мовця ідеал літературної норми, який уособлює зв'язок із народними традиціями, національним самоусвідомленням, вибором таких мовних засобів, які вирізняють українську мову з-поміж споріднених мов» [Літературна 2013, с. 257]. Прагматична мовна норма полягає у використанні мовних засобів для досягнення порозуміння. Прагматичну мовну норму поділяють на сильну (регулярні, традиційні реалізації кодифікованих мовних одиниць у писемній

та усній практиці) і слабку (регулярне відхилення від кодифікації) [Літературна 2013, с. 265–268]. Погоджуємося з думкою науковців, що «у самій мовній системі закладена єдність суперечностей: мова водночас повинна бути стійкою та змінюваною, стандартною та розмаїтою, гнучкою, образною, економною у своїх засобах вираження, зручною у користуванні й вичерпною в передаванні змісту повідомлюваного, прозорою й зрозумілою у своїх формах існування...» [Літературна 2013, с.74].

М. Жовтобрюх зауважує, що норма в історії мови – це інструмент формування літературної мови на тлі процесів взаємодії, впливу, розходження споріднених мов, вироблення диференційних ознак, які відмежовують одну мову від іншої [Жовтобрюх 1970, с. 6]. Що ж до становлення норми в сучасній українській літературній мові, то виокремлюють чотири етапи:

– перший етап (кінець XVIII–40-ві роки XIX ст.): закладено основи нової української літературної мови і в основу її покладено середньонаддніпрянські говори;

– другий етап (друга половина XIX–початок XX ст.): кодифікація мовної норми, що ґрунтується на взаємодії щонайменше трьох ознак: 1) відповідність певного явища системі мови; 2) регулярна відтворюваність у процесі спілкування; 3) суспільне схвалення і визнання явища як нормативного;

– третій етап (хронологічні межі відсутні): упровадження мовної норми на теренах України практично неможливе, оскільки існувала цілковита блокада української мови з боку державних інституцій;

– четвертий етап (політика «українізації» 1920-х років – до теперішнього часу): розроблення й удосконалення мовних норм [Микитюк 2012].

Найскладнішим періодом щодо розбудови української літературної мови, її нормалізації й стандартизації була перша третина XX ст. Це зумовлено тим, що «українська мова тривалий час функціювала в умовах

диглосії на територіях, які ввійшли до складу кількох держав, що зумовлювало особливе ставлення до вибору шляхів розвитку літературної мови...» [Черемська 2014, с. 109]. Як пише І. Фаріон, «українська мова – винятковий приклад блюзнірського втручання суспільства в її зовнішню історію (сотні заборон та обмежень з боку різної окупаційної влади – Польщі, Московії, Румунії, Угорщини, Австрії) та унікального більшовицько-московського винаходу: втручання у фонетичну та лексико-граматичну матрицю мови» [Фаріон 2009, с. 15].

Ю. Шевельов зауважував, що «на межі століть – коло 1900 р. – поділені між трьома державами: Росією, Австрією та Угорщиною (з яких дві останні були об'єднані в Австро-Угорщину) українці підлягали трьом різним законодавствам. Кожна система цілком інакше окреслювала права й обмеження їхньої мови у громадському житті. Приблизно 85% українців, що жили на території, яка належала до Росії, перебували в найгіршому становищі; коло 13% у Східній Галичині й Буковині, приєднаній до Австрії, втішалися порівняно набагато кращими умовами; решта 2%, на Закарпатті, жили в обставинах, ближчих до обставин на підросійській Україні» [Шевельов 1987, с. 11].

Після проголошення незалежності України (1918) та надання українській мові статусу офіційної розпочався процес становлення та внормування української літературної мови. Він був складним і суперечливим [Карікова 2009]. Простежувалося дві тенденції: одні вважали, що «досить заповнити мовні прогалини, куди дотепер звичайно потрапляли російські слова як своєрідні готові формули», інші пропонували «замінити елементи, що сприймалися як невласиві українській мові, на питоменно національні» [Шевельов 1987, с. 166]. Перші – представники синтетизму (об'єднання народної й книжної традиції), другі – представники етнографізму (або помірковані пуристи і крайні пуристи).

Представниками етнографічної школи були А. Кримський, Є. Тимченко, О. Курило (у ранніх працях), М. Гладкий, С. Смеречинський,

В. Сімович (у ранніх працях) та І. Огієнко. Представниками поміркованих пуристів – О. Синявський, М. Сулима, М. Наконечний, О. Курило (у пізніших працях), Л. Булаховський та ін. Своєю науковою діяльністю обидві школи «утвердили засадничі принципи нормування в мовознавчій науці й кодифікаційній практиці» [Черемська 2014, с. 109]. Зокрема, О. Синявський у праці «Норми української літературної мови» виклав погляди на вироблення єдиного стандарту. Серед критеріїв нормативності виокремлював такі: поширення лінгвістичного явища в мові письменників; закріплення в словниках та граматиках української мови; поширення в народній мові.

Особливу увагу він приділяв запозиченням з російської мови, розглядаючи цю проблему з двох боків: з одного, непотрібність, шкідливість деяких мовних запозичень; з іншого, надмірна «українізація» мови. В унормуванні мови великого значення надавав лексикографічним виданням, називаючи їх «конструктивним чинниками» в розвитку української літературної мови. Зазначав, що представники нової інтелігенції «стали засмічувати мову своїми українізаційними вигадками» [Мельник 2010, с. 120]. О. Синявський писав, що «наша сучасна мова рябіє від різних неорганічних елементів, стає через край різноманітною, особливо, щодо синтакси та лексики. Інакше воно й бути не могло. Тільки тому рябінню, тій різноманітності треба в інтересі тої релятивної єдності ділової, практичної наукової мови запобігати. Ми знаємо до того один шлях: яко мога розповсюджувати науку всеукраїнської мови й таким чином підготовляти людей, що думали б, говорили б і писали б по-українському як слід... життя, щоденний *usus* буде найкращим регулятором у виробленні релятивної єдності; з часом само по собі відпаде те, що непотрібне, інше заінкорпорується і не відчуватиметься вже, як щось неорганічне...» [Синявський 1922, с. VIII].

Найвагоміша праця В. Сімовича – «Граматика української мови». Автор зазначав: «Я нічого більше не бажаю, як тільки того, щоб вона послужила доброму ділу, щоб із неї читачі набралися поваги до рідної мови,

щоб, пізнавши її закони, впевнилися в тому, що вона й гарна, й багата й формами, і словами, й що вона має такі завдатки розвитку, що нею вискажеш усі найглибші думки й найтонші почування» [Мельник 2012, с. 141]. Щодо нормування лексичної системи літературної мови, то В. Сімович брав за основу передусім народну мову, зауважував, що «це невичерпний скарб, із якого кожен може не просто вивчити мову, а й відчути, зрозуміти значення кожного слова» [Мельник 2012, с. 141]. Радить читати збірки народних пісень, байок, казок, оповідань. Щодо значення мови письменників в унормуванні лексичного рівня літературної мови, то акцентує на тому, що потрібно брати до уваги лише твори «гарного українського письменства», бо «деякі з них усе ще не покидають форм, які виробила собі інтелігенція в Галичині, тим занечищують свою мову й роблять її малодоступною для наддніпрянських читачів» [Мельник 2012, с. 142]. Зауважував, що не можна, «ігноруючи закони української граматики, заводити в нашу мову московські фрази, оминаючи свої власні; дослівно перекладати (а то й не перекладеними лишати) слова й вислови з московської мови, не додивляючись до того, чи вони відповідають духові нашої мови, чи ні» [Мельник 2012, с. 145].

Головне завдання для О. Курило, як і для М. Сулими і М. Гладкого, щодо творення літературної мови полягало в тому, щоби позбутися російськомовних впливів, щоб «на її характерні хиби вказавши, подати й поправні форми й звороти» [Черемська 2014, с. 109]. Зокрема, в «Увазі до сучасної української літературної мови» О. Курило писала, що «надто далось в знаки довголітнє московське поневолення: до тієї творчої роботи (дати вислови новим культурно-національним формам життя, творити нові слова, нові синтаксичні, нові фразеологічні звороти) українці стали з психологією російської мови, із способом російського думання» [Курило 1960, с. 7]. Зазначаючи про наддніпрянську мову, «наголошувала на способі «російського думання», що найбільше виявився у творенні синтаксичних та фразеологічних зворотів» [Черемська 2014, с. 109]. Зауважувала, що «психологія мови, спосіб думати в наддніпрянській українській інтелігенції

через історичні обставини виросли на російській літературній мові, то стилістичні, синтаксичні та фразеологічні особливості російської літературної мови – не кажу вже за запозичений... лексичний матеріал – перенесено й в українську літературну мову» [Курило 1960, с. 7–8].

М. Сулима вважав, що «не можна уявити собі українську культуру без культури насамперед української мови, а найпершою ознакою культури мови є літературна норма» [Мельник 2015]. У статті «Проблема літературної норми в українській мові» писав: «...літературна норма – конче потрібна річ... літературна норма становить найпершу та найхарактернішу ознаку літературної мови» [Сулима 1928, с. 132]. Розглядаючи проблему мовної норми, визначав три критерії нормативності: найширша вживаність і природність факту в народній мові; зручність якогось факту з погляду мовного поступу; поширеність і потрібність якогось факту в мові письменницькій, науковій. Зазначав, що «серед інтелігентів... надто поширений українсько-російський жаргон... Ця... звичка-пошесть страшенно шкодить лексико-семантичній справі» [Сулима 1928, с. 141].

Щодо встановлення лексичної норми М. Сулима керувався «способом вилучення». Зауважував, що «1. Не треба вживати складних словотворів у літературній мові; 2. Зайвими є слова, запозичені без потреби з інших мов (наприклад, бувший, пануючий); 3. Слід уникати слів, яким надають невластивого значення (засвоїти значення слова можна зі словника, де є приклади або подано диференціацію значень)» [Мельник 2015]. Зазначав, що «дуже важко говорити про справи лексико-семантичні з погляду нормування їх. На цьому бо безмежному полі „минулого, сучасного й майбутнього” чи не найвільніше почувалися, відчуваються й почуватимуться українські покоління. А втім і тут... має правувати сувора літературна мова» [Сулима 1928, с. 140].

М. Гладкий у праці «Мова сучасного українського письменства» зазначає, що «лексичний рівень мовної системи, на противагу рівню синтаксичному та граматичному, є найрухомішим, він «найбільше підлягає

всіляким впливам і своєї соціальної доби, і сусідніх мовних індивідуальностей». Лексичні помилки, що трапляються в письменницькій мові, він групує за такими категоріями: «непоправно вжиті українські жє слова» через незнання або нерозуміння семантики лексичних одиниць; «недавно перейняті з близьких нам культурних мов, переважно з російської літературної мови»; «більше чи менше фонетично зукраїнізовані російські слова» [Карікова 2009].

Як пишуть дослідники, зокрема [Винник 2014], внесок Б. Грінченка у процес становлення єдиної для всіх українців літературної мови є неоціненним, «невтомно працюючи протягом усього життя над її вдосконаленням... він доклав багато зусиль до збереження її єдності на всіх етнічних українських землях» [Винник 2014, с. 13]. І. Франко називав його «справдішнім борцем за українське слово» [Винник 2014, с. 17]. Заслугою Б. Грінченка було надання «Словареві української мови» виразно нормативного характеру. Його визнано першим в історії української лексикографії словником нормативного типу [Винник 2014, с. 22].

І. Нечуй-Левицький у статтях «Сьогочасна часописна мова на Україні» та «Криве дзеркало української мови» розглядав вплив галицької мови на розвиток загальноукраїнської літературної мови на народній основі. Виокремлював «низку «галицьких слів», які, на його думку, не варто вживати... Наприклад... лексеми сливе, тільки, від, швидко, проценти, стосунки та ін., замість яких доречніше використати майже, лише, од, скоро, відсотки, відносини». Велика кількість лексем, які він пропонував, перейшли до сучасної мови [Пашковська 2010, с. 119–121].

Виробленню літературних норм важливого значення надавав І. Огієнко. Науково-популярний місячник, головним редактором якого він був, значну увагу зосереджував на функціонуванні та нормуванні сучасної української літературної мови, акцентував на вивченні літературної мови кожним українцем, «від дитини починаючи: селянинові, робітникові та інтелігентові, і то від початків» [Степів 1938, с. 176]. Бо «назбиралось

усякого бур'яну та сміття стільки, що важко його усунути, щоб як слід приготувати ниву під засів, а сіяти треба...» [Степів 1938, с. 173].

Питання вдосконалення нормативної основи української літературної мови є одним із основних аспектів сучасної мовної ситуації в Україні. Адже нормативний аспект важливий і для лінгвістики, і для інших наук. Що ж до сучасного етапу вноормування української літературної мови науковці зазначають, що «дослідникові надзвичайно важко утриматися від оцінних суджень, зберегти об'єктивний погляд на речі, побудувати виклад за принципом *sine ira et studio*, без гніву та упередження» [Яворська 2000, с. 153–154]. Розглядають два виходи з такої ситуації: не намагатися об'єктивно проаналізувати сучасний стан речей, а дати змогу процесам відстоятися, щоб згодом описати їх результати; визначити адекватний метод опису таких явищ, «не лише розгляду фактів, а й створення відповідної теоретичної моделі їхньої інтерпретації, для того щоб за позірною сваволею проглянути певні закономірності» [Яворська 2000, с. 153–154].

На сучасному етапі процес нормування ускладнюється тим, що упродовж тривалого часу українська мова зазнала впливу російської і польської мов; українська літературна мова не мала у своїй історії тривалих періодів вільного розвитку, «протягом яких могла б стабілізуватись і набути авторитетності для мовного загалу її нормативна база» [Культура 2015, с. 24].

Розглядають орфоепічні (вимови звуків і звукосполучень), лексичні (слововживання), графічні (запису звуків на письмі), орфографічні (написання слів та їх частин), граматичні (вживання граматичних форм слів, побудови словосполучень і речень), пунктуаційні (постановки розділових знаків), стилістичні (відбору мовних засобів відповідно до умов спілкування) норми. Зокрема, лексичні норми характеризують як «норми слововживання, прийняті в сучасній українській літературній мові. Вони регулюють вибір слова відповідно до змісту і мети висловлення» [Українська 1998]. Називають «нестабільним лінгвальним явищем, що потребує «постійного дослідження та адекватної кодифікації» [Струганець 2002, с. 3].

На нашу думку, мовна норма є зразком суспільного спілкування, який варто наслідувати. Відповідно лексична норма є зразком правильного слововживання.

Як зазначають дослідники, зокрема [Виноградов 2003, с. 360–361], лексична норма виконує дві функції: відмежовує лексикон літературної мови від діалектних, жаргонних, просторічних тощо слів, допускаючи їх використання тільки в текстах певних типів; забезпечує вживання кожного окремого слова в тому значенні і з тією сполучуваністю, які притаманні йому як одиниці літературної мови.

Лексичні норми досліджують у синхронії і діяхронії. «Синхронний підхід передбачає аналіз словникового складу певного історичного періоду з погляду його сучасної організації, а діяхронний – дослідження процесів формування та розвитку словникового складу мови, вивчення історії слів, змін у різних групах слів» [Навальна 2011, с. 33]. З одного боку, «одні норми відходять у минуле, інші народжуються», з іншого, «змагаються між собою різні варіанти, які претендують стати однією нормою» [Струганець 2011, с. 38]. Адже завдяки тісному зв'язку з позамовною дійсністю лексичний склад мови перебуває у безперервному русі.

Зауважуючи, що «проблема мовної норми, а відтак правильності та доцільності вживання мовних одиниць... завжди буде дискусійною» [Заболоцька 2013, с. 90], дослідники значну увагу зосереджують на відхиленнях від норм слововживання, пояснюючи це «звуженням сфери використання української мови в радянський час, що призвело до масової русифікації населення» [Сташкевич 2019]. Водночас зазначають, що в останні десятиліття простежується «відштовхування від російської мови, дистанціювання від неї, заміна пов'язаних російських слів», наприклад, «слугувати» замість «служити», «виш» замість «вуз» [Стишов 2019, с. 136].

На підставі досліджень науковців розглядаємо нормативність як добір мовних засобів шляхом фільтрування (неправильно/правильно), що надає мові впорядкованості й обов'язковості. У процесі фільтрування добираються,

аналізуються і вибираються відповідні мовні засоби, що визначає його порадицьку функцію. Завдяки фільтруванню відкидаються одні мовні варіанти, що зумовлює їх поступове вилучення, і рекомендуються інші, що сприяє їх поширенню і закріпленню. Добір мовних засобів значною мірою впливає на вираження думки, формування мовної грамотності як особистості, так і суспільства загалом.

Серед досліджень, присвячених розвитку лексики української літературної мови, вирізняється монографія О. Муромцевої «Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – першій половині XX століття» (1985), у якій «грунтовно розглянуто процеси розвитку лексичного складу української літературної мови на матеріалі художньої літератури, публіцистики, досліджено процеси словотворення, запозичення слів і семантичних змін, що сприяли збагаченню лексичного складу української літературної мови в конкретний історичний період, простежено внесок видатних представників українського слова в розвиток української літературної лексики» [Черемська 2013, с. 55].

Щодо історичних змін мовної норми дослідники зазначають, що «найбільшою мірою піддається змінам лексика як найрухоміша частина мовної системи... в українській мові є слова, у яких із часом зазнало змін лексичне значення слова – розширилось або звужилось під впливом тих чи інших обставин» [Черемська, Гайдамака, Жовтобрюх 2012, с. 30–31].

Історичний та національно-культурний вимір слова, його семантико-функціональну динаміку С. Єрмоленко найчастіше пов'язує з різножанровими і різночасовими художніми текстами. На її думку, «на всіх часових зрізах літературної мови художні тексти визнаються одним із важливих критеріїв становлення літературної норми» [Сюта 2012].

У сучасних умовах активні процеси слововживання переважно визначаються мовною практикою засобів масової інформації, які «здійснюють найвідчутніший вплив на вироблення узвичаєного мовного стандарту, вони формують і певні мовні смаки, моду на слововживання»

[Єрмоленко 2001, с. 7–8]. З огляду на це особливої уваги потребує вивчення мови засобів масової інформації, зокрема, такого їхнього виду, як газети, що тепер значною мірою поширені в електронній версії.

1.2. Мова газет через призму лексичної норми

Ще у 20-х роках ХХ століття дослідники значну увагу зосереджували на правильності мови газети, зазначали, що «лексика, словниковий матеріал, що ним орудує наша преса, це саме те, що найбільше впадає кожному в око, що легко зауважити» [Гладкий 1928, с.16].

У редакції газети «Пролетарська правда» для співробітників, перекладачів і коректорів видано «Уваги» та мовні «Бюлетені». Крім того, аналізували статті в газеті й «вияснювали зауважені помилки». Це дало змогу видавництву 1925 року надрукувати невеличкого словничка «Пролетарської правди», де було «використано весь матеріал попередньої праці та зібрано типовіші помилки проти української лексики наших газет» [Гладкий 1928, с. 18].

Водночас зосереджували увагу на оперативності роботи журналіста, коли на пошук слова у певному контексті обмаль часу. Писали, що над науковою роботою можна працювати довго, переробляти, виправляти, щоби вийшло якомога краще, «а тут чоловік пише в газетній редакції і в його з під рук рвуть рукопис, щоб нести в друкарню! Ще чорнило не висохло до пуття, а вже його писання складають на друк! Тут ніколи добирати що кращеньке, – чоловік кидає на папер те, що має в голові» [Грінченко 1906].

На сторінках науково-популярного місячника «Рідна мова» (у 1930-х роках виходив у Варшаві, мав такі рубрики: «Сучасна літературна мова Наддніпрянської України», «Мова нашої преси», «Канцелярська мова», «Життя слів», «Словник мови Кобзаря», «Новинки з мовознавства», «Рідномовні замітки» та ін.) І. Огієнко веде практичні лекції літературної мови, де подає «кращі зразки нашого письменства». Зазначає, що «неправильно написане слово, або не літературний термін, лишаяться в

нашим умі так само, як і правильні слова. Отже, ми, чи хочемо, чи не хочемо, як тільки прочитаємо, то несвідомо навчаємось неправильних слів, не літературної мови» [Шклянка 1936, с. 302].

Української літературної мови «Рідна мова» радить навчатися від Т. Шевченка, мова якого «віддавна стала в нас за основу літературної мови», «його твори... іще надовго позостануться в нас каноном літературної мови» [Огієнко 1936б, с. 113]. На сторінках журналу І. Огієнко друкує свою працю «Навчаймось літературної мови від Шевченка», де читач «знайшов би собі бодай найпотрібніші відповіді» [Огієнко 1936б, с. 115–116].

Автори «Рідної мови» зазначали, що слово, яке має велику силу, «може... виразити весь внутрішній світ поета-творця, та водночас передати це другим, зробити його зрозумілим для слухачів, а з другого боку – воно заломлюється в безсильному мовчанні» [Козій 1939]. З огляду на це важливо, щоб кожне слово було на своєму місці, щоб як пояснення неправильного чи незрозумілого написання не звучало «немає часу дібрати відповідних слів». «У нас кажуть: «Це зрозуміло: Автор не має часу думати», – нехай краще думають читачі... затемнює зміст свого оголошення... особа, що, здавалося б, зацікавлена в зрозумілості... написання...» [Коровицький 1937, с. 302]. Акцентували, що кожен працівник слова повинен досконало знати літературну мову. Бо несе велику відповідальність перед своїм народом. «Яким правом вони [робітники пера. – М. Р.], що, дбаючи за своє здоров'я, миють руки перед обідом, не спроможуться трошки вимити свою мову перед тим, як годувати нею тисячі людей?» [Коровицький 1937, с. 303]. Бо надзвичайно великий вплив часописної мови на стан мови літературної. «Газету ж читають усі... А читаючи, переймають її мову, свідомо чи несвідомо... величезна сила впливу газетної мови на вироблення культури мови літературної, і звідси ж випливає її велика відповідальність за стан літературної мови» [Огієнко 1933а, с. 289; Ріпей 2021в]. Західноукраїнські часописи «працюють кожен на свою руку... кожен часопис культивує свою мову і свій правопис. Часописи буковинські, закарпатські й американські

пішли слідом за часописами галицькими» [Огієнко 1933а, с. 293]. За такого становища «громадяни ніколи не будуть почувати себе «письменними», бо не буде тієї норми, що до неї мусимо всі пристосовуватися, не буде сталого одного критерія нашої письменности. Цебто, – ніхто не певен, чи пише він добре, чи говорить справді літературною мовою» [Огієнко 1933а, с. 293].

У рубриках «Мова наших часописів» і «Мова наших видань» «Рідна мова» аналізує росіянізми, полонізми, місцеві слова й вислови, що «сильно кидаються у вічі, як стара латка на новім убранні» [Огієнко 1936, с. 429], подає правильні відповідники, «очищаючи нашу літературну мову від непотрібного їй засмічення» [Огієнко 1936а]. Зауважуючи, що «через... мале знання відтінків наших слів у нас дуже часто вживають слова не в їхнім значенні, – плутають їх, а то й зовсім вивертають» [Огієнко 1936д].

І. Огієнко вважав, що «часописна мова – то найсильніший засіб збільшити культуру літературної мови» [Огієнко 1933а, с. 294]. Як головний редактор «Рідної мови» [Ріпей 2009а, Ріпей 2012г] звертався до читачів такими словами: «Нікому не хочу витикати їхніх «помилочок»... всі ми спокійно приймаємо... лікарські поради, так само можна приймати й фахові поради мовні, коли мовний організм наш «не в порядку» [Огієнко 1936в, с. 260].

Питання мови української періодики привертало увагу дослідників від початку ХХ ст. Дослідження проводили у кількох напрямках. Один з них – нормативно-стилістичний, мову періодики вивчають з погляду відповідності нормам літературної мови (С. Єрмоленко, А. Коваль, М. Пилинський, К. Ленець, О. Пономарів, В. Русанівський, О. Сербенська, Н. Сологуб та ін.). Другий напрям – функціонально-стилістичний, пов'язаний переважно з вивченням особливостей формування внутрішньостильових форм, лінгвістичної природи жанрової форми (М. Пилинський, Г. Колесник, А. Мамалига, Г. Сагач, Л. Шевченко та ін.).

Етапом піднесення в дослідженні газетно-публіцистичного мовлення вважають 60–70-ті роки. Побачили світ праці видатного російського стиліста

Г. Солганика «О языке газеты» (1968), «Системный анализ газетной лексики и источники ее формирования» (1976) та ін. А також праця М. Жовтобрюха «Мова української періодичної преси XIX – початку XX ст.» (1970), присвячена дослідженню ролі періодичної преси в історії української літературної мови, у становленні її орфографічних, синтаксичних, морфологічних, фонетичних і лексичних особливостей. Заслуговує уваги праця «Мова сучасної масово-політичної інформації» (1979), метою якої було «...вивчити й... узагальнити нагромаджений величезний позитивний досвід мови масово-політичної інформації» [Мова 1976, с. 12].

У 80–90-х роках XX ст. опубліковано чимало наукових розвідок. Зокрема, працю О. Сербенської «Мова преси в контексті вимог перебудови» (1989), у якій зазначено, що «мова на шпальтах газети... найбільшою мірою визначає соціальну практику народу та його окремих груп, можливо, найбільш визначає рівень духовної культури суспільства» [Сербенська 1989, с. 11]. А також 1994 року вийшов у світ посібник за її редакцією «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити», «покликаний сприяти усуненню деформації української літературної мови, яка на всіх рівнях – лексичному, фразеологічному, граматичному – повинна допомогти підвищити рівень мовленнєвої культури» [Антисуржик 1994]. Надруковано дослідження Н. Бабич «Основи культури мовлення» [Бабич 1990], Б. Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо» [Антоненко-Давидович 1991], О. Пономарева «Проблеми нормативності української мови в засобах масової інформації» (1991), «Культура слова: Мовностилістичні поради» [Пономарів 2001], навчальний посібник І. Кочан, А. Токарської «Культура рідної мови» (1996), праці С. Єрмоленко [Культура 1990; Культура 2000], А. Капелюшного [Капелюшний 2000], С. Караванського [Караванський 1994], О. Федик [Федик 2000], Г. Яворської [Яворська 2000] та ін.

Після проголошення незалежності України лексична система звільняються від нашарувань умисної русифікації. Якщо «у радянський час систематично проводився курс з метою наближення української мови до

російських зразків», то тепер «повертаються українські мовні цінності» [Бабич 1990, с. 27–29]. Зокрема, С. Караванський пропонує «орієнтуватись на народну творчість у неспотворених записах, на мову класиків, на лексикографічні джерела, видані до погрому українства або у вільному світі» [Караванський 1994, с. 8]. Як зауважують науковці, «процес «втискування» в українця подібного, однакового з російською мовою був дуже підступний, для пересічного мовця майже непомітний. Найгірше те, що люди звикали до таких слів, фраз і приймали їх за свої» [Сербенська, Волощак 2001, с. 88]. Зважаючи на це, носії мови відчують труднощі в розрізненні мовних засобів, властивих кожній із мов [Непийвода 2006, с. 3].

У сучасних друкованих ЗМІ підвищення рівня мовної грамотності набуває особливої актуальності. «Вибір потрібного слова, правильне його вживання – неодмінна ознака яскравого і виразного мовлення» [Кравець 2004, с. 28], особливо це стосується журналістів. Як пишуть науковці, «в умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій працівники ЗМІ повинні забезпечити правильність поданої інформації не тільки в аспекті змісту повідомлення, але і з точки зору відповідності медіа-тексту чинним мовним нормам» [Яворський 2011, с. 143]. Зокрема, дослідники культури мови сучасної преси [Сологуб 2013] зазначають, що періодичні видання повинні сприяти утвердженню літературного зразка. Зважаючи на те, що «демократизаційні процеси в суспільному житті впливають на мову не тільки позитивно, а й негативно, свобода слова... спричиняє появу слів, які не властиві літературній мові» [Ковтунець 2014, с. 97], «в умовах розширення інформаційного поля мова не лише розкриває свої потенційні можливості, але й вбирає невинуваті... одиниці, що негативно впливає на стан мовної системи» [Коць 2014, с. 92], акцентують на актуальності проблеми лінгвоекології. Її метою, зокрема, розглядають «реабілітацію словникового складу української мови, створення словників з екології слова» [Бондар 2002, с. 162]. Зосереджують увагу на інформаційно-екологічному аспекті, зазначають, що «важливим завданням стає не лише дбати про ефективні

способи подання інформації, а й забезпечити людям у цьому складному процесі комфортні умови її сприймання і споживання, піклуватися про моральне і душевне здоров'я людини; проникнутися відповідальністю за все це» [Сербенська 2011, с. 262].

Найактивнішим джерелом лексико-семантичних процесів сучасної української мови є мова засобів масової інформації. Адже засоби масової інформації, які іменуються «четвертою владою» (після законодавчої, виконавчої й судової), «перебирають на себе функцію «першої влади» в питаннях норм української мови [Тараненко 2008, с. 182], «стали лідерами щодо впровадження мовної норми» [Кочан 2008, с. 340].

Як зазначає Л. Ставицька, «мова населення віддзеркалює мову журналістів» [Бибик 2013, с. 135]. З огляду на це ЗМІ, зокрема газети, повинні дбати про усталення літературної норми. Адже «преса здатна без зволікань фіксувати й доносити до читачів усе нове, поширювати наукові знання... Впливаючи на розум і почуття читачів, мас-медіа формує... громадянську позицію, відображає певний рівень соціально-культурного розвитку суспільства» [Лещишина 2011].

Варто зауважити, що якщо в ХІХ ст. поняття літературної мови асоціювалося насамперед з мовою художньої літератури, то в наш час авторитетним і повноправним представником літературної мови є мова ЗМІ, зокрема періодичних видань. Заслуговує уваги стаття С. Чемеркіна «Про одну тезу в українській лінгвостилістиці» [Чемеркін 2012], в якій автор зазначає, що «художній стиль був основою формування літературної мови. У часи тотальних заборон українського слова серед інших стильових різновидів тільки художній стиль завдяки мові художньої літератури міг органічно розвиватися й удосконалюватися» [Чемеркін 2012, с. 73]. Однак на зламі ХХ–ХХІ століть новий поштовх отримує періодика, розширилася тематика періодичних видань, трансформувалися радіомовлення і телебачення. Їхня «широкодоступність і універсальність повернули читача від художньої літератури до мови публіцистики» [Чемеркін 2012, с. 75].

Про цю тенденцію вперше зазначила С. Єрмоленко [Єрмоленко 2001]. Оскільки «критерієм становлення норми стає та одиниця, яка поширеніша в мовній практиці. Тому сьогодні й не можна беззастережно стверджувати, що взірці мовно-художньої практики залишаються визначальним критерієм становлення літературної норми... публіцистичний стиль при впливові на формування норми сьогодні відбирає пальму першості у художнього стилю, відповідаючи на запити часу» [Чемеркін 2012, с. 75–76]. Саме мова засобів масової інформації «зараз активно впливає на літературну норму, формує мовні смаки й нові мовні традиції сучасного українського суспільства» [Терещенко 2013, с. 154]; «класична література виконала свою історичну місію – сформувала літературну мову, визначила літературні норми і залишається берегинею традицій, своєрідним літературним каноном» [Солганик 2016, с. 28].

Актуальність ЗМІ визначається суспільним інтересом до їхнього змісту, що стосується всіх членів соціуму в цілому і кожного зокрема. Щодо впливу на формування сучасних літературних норм мова ЗМІ виявляються поза конкуренцією, «вже така її характеристика, як масовість, дає змогу припускати значну міру її впливу на мовні уподобання, на властивості літературної мови» [Солганик 2016, с. 26]. Медійні засоби «орієнтовані на масову аудиторію, на створення єдиного загальноетнічного комунікативного і культурного простору...», що мова ЗМІ «хочемо ми того чи ні, стає еталонною, нормотворчим фактором, що впливає на формування норми сучасної літературної мови» [Нещименко 2001, с. 101].

Водночас зауважують, що вихована у нас довіра до друкованого слова змушує нас вважати його еталоном. А насправді і сторінки газет і журналів, і ефір радіо і телебачення, не кажучи вже про Інтернет, наповнені помилками. Типові помилки постійно повторюються, вкорінюючись у нашій свідомості. Однак це вкорінюється не мовна норма, а «заразна хвороба», яка, на щастя, піддається «лікуванню». Важливо вчасно поставити діагноз. А «щоб «поставити діагноз», визнати той чи інший варіант нормативним і щоб норма

була офіційно визнана, необхідна кодифікація (фіксація в словниках, правилах)... важливим виявляється дати носіям мови чіткі рекомендації, до яких довідників і словників звертатися в важких випадках... Словники повинні йти в ногу з часом, а це одне з найважчих завдань» [Волошина 2016, с. 19]. Акцентують, що мова ЗМІ повинна бути бездоганною, грамотною, нормативною, «відхилення від норми можливі, але вони повинні бути усвідомлені, мотивовані стилістичним завданням, задумом» [Солганик 2004]. Зауважуючи, що головною причиною зниження культурно-мовного рівня ЗМІ є усунення серйозної редактури, науковці акцентують на тому, що «зниження культурно-мовного рівня ЗМІ відображається на стані мови, тому особливо гостро постає питання про формування інформаційно-мовної культури» [Перцева 2008, с. 20].

В Інституті української мови НАН України 26 листопада 2013 року відбувся круглий стіл «Українська мова в засобах масової комунікації сьогодні». Проблеми культури мови обговорювали під гаслом «Трудно вірить, щоб погану одіж могла носити якась ідея гарна» (Леся Українка). Директор Інституту української мови НАН України, професор П. Гриценко акцентував на тому, що необхідність ґрунтовно вивчати питання функціонування української мови в засобах масової комунікації зумовлена питанням якості українськомовного продукту в ЗМК. Професор С. Єрмоленко зазначила, що мова засобів масової комунікації є «активний суб'єкт, який забезпечує важливу суспільну функцію української мови – реалізацію її літературного стандарту, тобто нормовано, з культуромовними традиціями загальноприйнятої мови спілкування» [Соколова, Бибики 2014, с. 134]. Було зосереджено увагу на тому, що помилки з мовної практики потрапляють у засоби масової комунікації і знову тиражуються в сучасній мовній практиці, підсвідомо засвоюючись слухачами, глядачами, читачами. Зауважено, що ЗМІ повинні дбати про усталення літературної норми. Наводячи приклади із публікацій у газетах «Україна молода», «Високий З.амок», «Слово Просвіти», «День», науковці акцентували на

найпоширеніших мовних неточностях, сплутуванні українського та російського слововживання. Зазначали, що особливо пильними мають бути редактори, коректори, які працюють з перекладами російських текстів для українськомовних газет. Підсумовували, що редакторам газет варто підтримувати тенденцію до поліпшення культури спілкування через друковане слово, зокрема, вести постійні культуромовні рубрики на шпальтах ЗМК, публікувати мовні консультації [Соколова, Бибик 2014].

Як можемо зазначити, питання правильності газетної мови були актуальними ще майже сто років тому. Усвідомлюючи важливість правильного написання, увагу журналістів, редакторів, коректорів, перекладачів зосереджували на типових помилках, які упорядковували у словничках-порадниках. А науково-популярний місячник «Рідна мова», редагований Іваном Огієнком, у 1930-х роках вів рубрики «Сучасна літературна мова Наддніпрянської України», «Мова нашої преси», «Канцелярська мова», «Життя слів», «Словник мови Кобзаря», «Новинки з мовознавства», «Рідномовні замітки» тощо, присвячені питанням правильності мови. Сьогодні, вирізняючись високим рівнем престижності, засоби масової інформації безпосередньо впливають на формування мовної норми [Пешехонова 2020]. Оскільки у наш час ЗМІ, зокрема періодичні видання (у друкованих та електронних версіях), схильні до значних порушень орфографічних, пунктуаційних, лексичних норм, особливо гостро постає питання про формування механізмів регулювання та контролю норм мови ЗМІ. Це слугуватиме підвищенню інформаційно-мовної культури суспільства.

1.3. Критика газетної мови з погляду порушення лексичної норми

Журналістське слово повинно бути продуманим, доречним, точним. Адже засоби масової інформації «повинні культивувати, поширювати норму й естетику мововираження і на рівні слова, і на рівні висловлення» [Соколова, Бибик 2014, с. 135].

Виокремлюючи три основних типи лексичних помилок (ненормативне значення слів (семантичні помилки); ненормативна сполучуваність слів; тавтологічні помилки і повтори), мовознавці [Цейтлин 1982, с. 92–94] зауважують, що семантичні помилки важкі для розпізнання, оскільки полягають в зміні не зовнішньої, звукової оболонки слова, а його змісту.

Розглядаючи лексичні помилки як порушення правил лексики, зазначають, що одним із найпоширеніших відступів від лексичної норми є вживання слів у невласивому їм значенні [Сташкевич, Ковтун, Манич 2019], ще їх називають помилками у вживанні слова в значенні іншого [Фоменко 1994, с. 25].

Пояснюючи причину вживання слів у невласивих їм значеннях, зауважують, що людина неправильно уявляє значення слова і внаслідок цього неправильно його вживає. Пишуть, що для того, щоб не допускати таких помилок, необхідно частіше звертатися до тлумачних словників, уважно ставитися до лексичного значення слова [Зуева, Иванов 2015, с. 25]. Акцентують [Цейтлин 1982, с. 120] на тому, що якщо помилковий варіант чітко протиставляти правильному, оцінювати, порівнюючи з ним, то це сприятиме засвоєнню правильного варіанту. Бо «так званий «негативний мовний матеріал» може слугувати тим тлом, на якому чіткіше виявляються механізми поєднання думки і слова; помилки дають змогу чіткіше окреслити норму» [Рязанцева 2011, с. 71].

Важливо звернути увагу на критику мови як один із ключових напрямів у розвитку медіалінгвістики [Асташова 2016; Дускаева 2018; Цветова 2020], об'єктом якої є потік медіатекстів у медіасередовищі, а предметом – здійснювана у медіасередовищі мовна діяльність. Літературне редагування розглядають як підготовку матеріалу до публікації, а критика мови спрямована виявити критерії досконалості/недосконалості медіатексту і дослідити шляхи удосконалення. Критика мови використовує досвід літературного редагування [Васильева 2019, с. 40–43]. Якщо редагування – це галузь діяльності, яка полягає у визначенні якості запропонованого до

оприлюднення твору, його вдосконаленні у співпраці з автором, підготовці до відповідного оформлення і випуску в світ, то критика мови [Жолнеревич 2020, с. 47] є дослідженням мови оприлюдненого матеріалу (що вже опублікований або озвучений). Мета критики мови, як і будь-якої критики, – «оцінити достоїнства, виявити і виправити недоліки» [Цветова 2020, с. 283], дотримуючись добросовісності й уникаючи порожнього критиканства.

Особливої уваги дослідників потребує критика мови медіатекстів з метою виявлення і виправлення недоліків, зокрема порушення лексичної норми [Ріпей 2021б]. Адже на помилках вчать. Як писав І. Франко, тільки «висказання слабих сторін в однім ділі може поправити автора на другий раз» [Франко 1986, с. 8].

Для критики мови медіатексту, зокрема газетного тексту, з погляду порушення лексичної норми відповідно до методики стилістичної правки тексту (1 – знайти мовну похибку; 2 – кваліфікувати тип мовної похибки відповідно до порушеної норми; 3 – визначити вид помилки; 4 – подати виправлений варіант) [Зуева, Иванова 2015, с. 32], на нашу думку, можна застосовувати алгоритм [Ріпей 2021], що охоплюватиме виокремлення випадків ненормативного вживання лексем у газетних публікаціях, з'ясування їхніх значень на підставі довідкової літератури і подання правильних відповідників:

Підтримуємо думку науковців, що в основу виділення «негативного мовного матеріалу» покладено нормативний критерій, «аналізуючи різноманітні мовленнєві порушення, комунікативні невдачі, вникаючи в їх природу, пізнаючи механізми помилок... можна розкрити психологічну структуру помилкової дії, визначити закони мовленнєвої поведінки людини і на цій основі виробляти практичні рекомендації» [Сербенська, Волощак 2001, с. 106].

Вважаємо, що:

– по-перше, акцентування на неправильному вживанні слів у газетних текстах привертає до них увагу;

– по-друге, аналіз довідкової літератури дає змогу краще зрозуміти їхнє значення;

– по-третє, подання правильних відповідників сприяє запам'ятовуванню випадків нормативного вживання.

Однак якщо в аналізі за методикою стилістичної правки тексту виокремлюють помилку і правку як дві головні складові (зокрема, дослідники подають такий приклад: *Я вважаю про те, що всі повинні взяти участь у суботнику*. Помилка синтаксична в керуванні (порушуються норми синтаксичної сполучуваності). Правка: *Я вважаю, що всі повинні взяти участь у суботнику* [Зуева, Иванова 2015, с. 33]), то у критиці медіатексту, газетного тексту зокрема, з погляду порушення лексичної норми головною складовою вважаємо з'ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури. Адже «лексикографія становить... матеріальну базу лінгвістичних досліджень, постачаючи для них перевірений і відповідним чином систематизований матеріал, без якого неможливе будь-яке серйозне науково-лінгвістичне узагальнення» [Сучасна 1973, с. 292]. Лексикографічні видання подають диференціацію слова, приклади, є «конструктивними чинниками у розвитку української літературної мови» [Мельник 2010, с. 120]. Особливо важлива їхня роль у виявленні у газетних текстах (розповсюджуються у друкованій та електронній версіях) слів, вжитих у

невластивому їм значенні, що є однією з найпоширеніших лексичних помилок. Адже «словникове» значення, сигніфікативне значення, відповідає на запитання «Що означає слово (лексична одиниця?)» – «Це слово означає те-то» [Актуальные 2008].

Критику газетної мови з погляду порушення лексичної норми можемо простежити у 1920-х роках. Ще 1925 року надруковано словничок «Пролетарської Правди», де було зібрано зауважені в газеті типові помилки [Гладкий 1928, с. 18], а 1928 року видано «Нашу газетну мову» М. Гладкого, де проаналізовано помилкове вживання слів. Зокрема, *підйом (піднесення), зріст (зростання), враховувати (взяти до уваги), полягати (бути), вимагати (потребувати), віднесено (зачислено), складати (становити), входити (належати), яскраво (безперечно), біля (близько)*.

У 1930-х роках «Рідна мова» (головний редактор І. Огієнко) [Ріпей 2012г, с. 333–334] у рубриках «Мова наших часописів» і «Мова наших видань» розглядає росіянізми, полонізми, місцеві слова й вирази, подає правильні відповідники. Аналізуючи мову часописів, «Рідна мова» пише, що «найчистішу літературну мову має... найстаріший наш щоденник «Діло». З кожної статті... видно, що над її... мовною формою добре попрацював мовний коректор, і що... Редакція пильнує друкувати свого щоденника доброю і добірною літературною мовою» [Огієнко 1938, с. 515–516].

Із сучасних досліджень мови засобів масової інформації, у яких розглянуто неправильні варіанти і подано правильні відповідники, варто назвати посібник О. Пономарева «Культура слова. Мовностилістичні поради» [Пономарів 2001] і довідник з українського слововживання, укладений за матеріалами засобів масової інформації, «Неправильно-правильно» [Волощак 2003].

Аналізуючи мову засобів масової інформації, зокрема газетну мову, дослідники зазначають, що головними причинами появи помилок є незнання норм сучасної української літературної мови, потужний вплив російської мови [Яворський 2012, с. 161], переймання російських слів, намагання

«перекладати російські слова, замість того, щоб знайти відповідне до даного розуміння українське слово, а часом і цілий вислів» [Гладкий 1928, с. 28]. Бо «історичне співжиття українського й російського народів не могло не позначитись на їхніх мовах» [Антоненко-Давидович 1991, с. 16], «тривала грубо асиміляторська політика призвела до глибокого проникнення росіянізмів до системи української мови» [Мірченко 2014, с. 18]. Акцентують на необхідності «запобігти помилковому слововживанню, перебороти лексичну розбіжність у визначенні однакових понять, позбутись того паралелізму у нашій мові, що не збагачує її, а ускладнює» [Антоненко-Давидович, с. 19]. Водночас зазначають, що «студіювання тенденцій розвитку словникового складу мови мас-медіа має першорядне значення для української лексикографії» [Лексика 2019, с. 5].

Аналізуючи досвід літературних редакторів, підсумовуючи власний редакторський досвід, зосередили увагу на вживанні у газетних текстах слів у невластивому їм значенні, що є однією з найпоширеніших лексичних помилок. Розглядаємо загальновживані слова, які, з одного боку, «зрозумілі всім і сумнівів не викликають», а з іншого, «дають найбільшу кількість помилок» [Непийвода 1996, с. 15]. Зокрема, зосередимо увагу на тих словах, значення яких нечітко виокремлені у довідковій літературі, що зумовлює труднощі у їх вживанні та у виборі правильного/точного відповідника під час редагування текстів.

1.4. Методологічні засади аналізу лексичної норми

Досягнення мети й розв'язання поставлених завдань зумовили застосування таких методів: *описового* із залученням прийомів зовнішньої та внутрішньої інтерпретації – для докладного аналізу й інвентаризації дібраного фактичного матеріалу, вияву тенденцій вживання лексики; *порівняльного* – для визначення сукупності диференційних ознак, що послуговували основою розмежування варіантів лексем; *контекстуально-семантичного* та *функційного аналізу* – для з'ясування комунікативно-

прагматичних та стилістичних ознак номінацій; а також методик *компонентного аналізу* – для семантичної диференціації вказаних мовних одиниць; *трансформаційного аналізу* – для виявлення семантичної подібності та відмінності між значеннями описаних слів через особливості їхніх лексичних значень у різних контекстах. *Метод словникових дефініцій* застосовано для визначення значень досліджуваних слів; *метод синтагматичного аналізу* – для вивчення сполучуваності лексем; *метод парадигматичного аналізу* – для пошуку варіантів слів; *метод дистрибутивного аналізу* – для з’ясування їхнього оточення в газетному тексті; *метод суцільної вибірки* – для добору мовного матеріалу.

Застосовуємо алгоритм критики газетної мови з погляду порушення лексичної норми.

На першому етапі – виокремлення випадків ненормативного вживання лексем – методом лінгвістичного спостереження (що є основним методом дослідження мови, який полягає у виділенні конкретних мовних явищ і їх послідовному описі з погляду їх структури і/або функціонування) [Краткий 2011] у газетних текстах виокремлюємо приклади вживання слів у невластивому їм значенні, вибираючи методом суцільної вибірки.

На другому етапі – з’ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури – застосовуємо метод аналізу словникових дефініцій, тобто тлумачень значень слів, які наведено в різних типах словників (ці тлумачення містять необхідну інформацію про компонентний склад значення слова і про можливість його використання) [Краткий 2011]. Як зазначають дослідники, зокрема [Гавар 2014, с. 11], лексикографічний метод (розгляд одиниці мови з погляду її репрезентації у словниках) є одним з продуктивних та інформативних методів лінгвістики, що забезпечує максимальну об’єктивність наукових висновків.

Для аналізу використовуємо такі словники:

– тлумачні: «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1735 с.)

[ВТССУМ 2007], «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак. Київ: Видавництво «Дніпро», 2009. 1332 с.) [ВТССУМ 2009], «Новий тлумачний словник української мови» (у 4 т., уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконіт, 2000) [НТСУМ], «Словник української мови» (в 11 т. Київ: Наук. думка, 1971–1980) [СУМ], «Словник української мови» (у 20 т. URL: <https://services.ulif.org.ua>) [СУМ-20/Словник ONLINE];

– перекладні: «Російсько-український словник складної лексики» (Київ: ВЦ «Академія», 1998. 712 с.) [Караванський, РУССЛ 1998], «Російсько-український словник» (у 3 т. Київ: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1980–1981) [РУС], «Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки» (уклад.: Й. Андерш, С. Воробйова, М. Кравченко та ін. Київ: Наук. думка, 1994. 600 с.) [РУСНТ 1994], «Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос» (уклад.: В. Гейченко, В. Завірюхіна, О. Зеленюк та ін. Київ: Наук. думка, 1998. 892 с.) [РУСНТ 1998], «Російсько-український словник синонімів» (уклад.: Н. Башнякова, Г. Вишневська, М. Пилинський та ін.; за ред. М. Пилинського. Київ: Освіта, 1995. 265 с.) [РУСС 1995], «Українсько-російський словник» (уклад.: В. Ільїн, К. Дорошенко, С. Левченко та ін. Київ: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1976. 944 с.) [УРС 1976].

Неправильне/правильне вживання слів у конкретних випадках обґрунтовуємо, підтверджуючи прикладами з довідкової і навчальної літератури: («Як ми говоримо». Київ: Либідь, 1991. 256 с.) [Антоненко-Давидович 1991], «Неправильно–правильно. Довідник з українського слововживання: за матеріалами засобів масової інформації» (Київ: Просвіта, 2003. 160 с.) [Волощак 2003], «Сам собі редактор» (Київ, 1996. 260 с.) [Непийвода 1996]; «Культура слова: Мовностилістичні поради» (Київ: Либідь, 2001. 240 с.) [Пономарів 2001]. А також прикладами із класичної

літератури, що є «берегинею традицій, своєрідним літературним каноном, який шанують» [Солганик 2016, с. 28].

На третьому етапі – подання відповідників правильного їх вживання – замість ненормативних лексем у виокремлених прикладах з газет наводимо правильні відповідники.

Вважаємо, що, по-перше, акцентування на неправильному слововживанні у газетних текстах привертає увагу до цих слів; по-друге, аналіз довідкової літератури і наведення прикладів з редакторської практики дає змогу краще зрозуміти їхнє значення; по-третє, подання правильних відповідників, підтверджених прикладами із класичної літератури, сприяє вдумливому запам'ятовуванню випадків їх нормативного вживання.

Аналізований матеріал поділено за частиномовним принципом, бо «найпродуктивнішим засобом систематизації «океану» слів, найвищим виявом системної організації слів... виступають частини мови» [Вихованець, Городенська 2004, с. 11]. Частини мови розглядають як джерело пізнавальної діяльності людини, «за їх допомогою людина диференціює речі, їх якості, процеси, дії і стани та їх ознаки», як «важливий спосіб розуміння й інтерпретації дійсності» [Боровська, Підпала 2019, с. 15–16]. Адже «належність до певного лексико-граматичного класу визначає особливості застосування певної мовної одиниці у мовленні» [Тестелец 2001, с. 43].

Зазначимо, що у праці «Як ми говоримо» [Антоненко-Давидович 1991] Б. Антоненко-Давидович поділяє матеріал за частинами мови, «розглядається помилкове чи сумнівне вживання низки слів, розміщених за алфавітом» [Антоненко-Давидович 1991, с. 19]. Також у довіднику з українського слововживання (за матеріалами засобів масової інформації) [Волощак 2003] наведений матеріал, структурований на неправильно/правильно, поділено за частиномовним принципом.

У дисертаційній роботі зосереджено увагу на тих словах, значення яких нечітко виокремлені у довідковій літературі, що зумовлює труднощі у їх вживанні та у виборі правильного/точного відповідника під час редагування

текстів. Зокрема, проаналізовано вживання іменників та дієслів (центральної частин мови [Вихованець, Городенська 2004, с. 12]), прикметників і прислівників (периферійних частин мови [Вихованець, Городенська 2004, с. 12; Городенська 2018, с. 9]), прийменників. А також розглянуто функціонування у журналістських текстах відприслівникового «так» і відзайменниково-відіменникового «таким чином», відокремлених комою, щодо правильності вживання яких у редакторській практиці виникають найбільші сумніви.

Висновки до розділу 1

На підставі зазначеного можемо підсумувати:

1. Норма – правильні засоби мови; закріплене у практиці зразкове використання мовних варіантів; своєрідний фільтр, який визначає, що правильно, а що неправильно; об'єднувальний і зміцнювальний елемент літературної мови; правила, обов'язкові для всіх. Мовна норма є зразком суспільного спілкування, який варто наслідувати. Лексична норма є зразком правильного слововживання.

Нормативність запропоновано розглядати як добір мовних засобів шляхом фільтрування (неправильно/правильно), що надає мові впорядкованості й обов'язковості. У процесі фільтрування добирають, аналізують і вибирають мовні засоби, що визначає його настановчо-порадницьку функцію. Завдяки фільтруванню відкидаються одні мовні варіанти, що зумовлює їх поступове вилучення, і рекомендуються інші, що сприяє їх поширенню і закріпленню. Добір мовних засобів значною мірою впливає на вираження думки, формування мовної грамотності як особистості, так і суспільства загалом.

2. Найпоширенішим представником літературної мови є мова засобів масової інформації, зокрема газет (друкованих видань та їхніх електронних версій), що орієнтовані на масову аудиторію. В умовах активного розвитку інформаційних технологій журналісти повинні забезпечувати правильність

поданої інформації не тільки щодо змісту повідомлення, а й щодо відповідності мовним нормам. Мова засобів масової інформації повинна бути нормативною, відхилення можливі лише у разі мотивованого задуму. Помилки з мовної практики потрапляють у періодичні видання, на радіо, у телеефір і через них знову поширюються у мовній практиці, підсвідомо засвоюючись. З огляду на це гостро постає питання формування механізмів регулювання та контролю норм мови засобів масової інформації.

3. Критика мови медіатекстів – це дослідження мови оприлюдненого матеріалу. Вона спрямована виявити критерії досконалості/недосконалості медіатексту і дослідити шляхи його удосконалення. Особливої уваги потребує критика мови медіатекстів з метою виявлення і виправлення недоліків, зокрема порушень лексичної норми.

Для критики мови медіатексту, зокрема газетного тексту, з погляду порушення лексичної норми запропоновано застосовувати алгоритм, що охоплює три етапи: виокремлення випадків ненормативного вживання лексем, з'ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури, подання відповідників правильного їх уживання.

Підсумовуючи власний редакторський досвід, зосереджено увагу на вживанні у газетних текстах слів у невластивому їм значенні, що є однією з найпоширеніших лексичних помилок. Виокремлено приклади вживання лексем у газетних текстах, подано коментарі; головну увагу зосереджено на з'ясуванні значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури; неправильне/правильне вживання слів у конкретних випадках обґрунтовано, послуговуючись сучасними тлумачними лексикографічними джерелами, підтверджуючи прикладами із класичної літератури.

Головні положення розділу 1 викладено в таких працях:

1. Ріпей М. «Виховнича сила» рідного слова (на матеріалах журналу Івана Огієнка «Рідна мова»). *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2009. Вип. 32. С. 269–273.

3. Ріпей М. Українська мова у польській столиці (на матеріалах журналу «Рідна мова»). *Сучасна медіакультура: контент, концепції, перспективи (українсько-польський досвід)*: кол. монографія / за наук. ред. проф. Й. Лося. Львів-Жешув: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. С. 332–335.

3. Ріпей М. В. Порухення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова*. Київ, 2021. № 1 (77). С. 91–103.

Розділ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ У СУЧАСНИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ

Питання, пов'язані з лексичною нормативністю, викликають труднощі передусім у журналістів і літературних редакторів. Адже вибір слова дуже важливий для журналіста, приблизність, неточність у вживанні слова недопустимі [Работа 1974, с. 43]. Точність слововживання однаковою мірою «потрібна для всіх газетних жанрів – і для замітки, і для статті, і для фейлетону, і для нарису» [Ярмоленко 1965, с. 8].

Щодо відхилень від мовностилістичних норм у журналістському мовленні, то дослідники зауважують, що вони спричинені, «зокрема, недостатнім опануванням норм літературної мови, впливом просторічних елементів, усного мовлення, діалектного оточення, в якому перебуває чи з якого вийшов журналіст, міжмовною інтерференцією, особливо на лексичному рівні» [Дзюбенко 2000, с. 138–139]. Зазначають, що і в пресі, і на телебаченні часто трапляються випадки помилкового вживання слів, які властиві російській мові і не характерні для української мови (лексичних росіянізмів), «слова чи мовні звороти, утворені за зразком російських мовних форм» [Бондаренко 2002]. Їхньою причиною вважають недостатній словниковий запас у людей, які порівняно недавно почали говорити українською мовою, водночас зауважують, що «й ті журналісти, для яких українська мова є рідною, знерідка припускаються таких помилок через вплив російськомовного середовища» [Капелюшний 2000а].

Провідні фахівці Інституту української мови НАН України дають поради щодо правильного слововживання. Професор К. Городенська у книзі «Українське слово у вимірах сьогодення» [Городенська 2014] зауважує, що повернення своїх і вилучення чужих одиниць в українській мові відбувається непросто, бо «тривале зросійщення українців спричинило слабе знання норм... української літературної мови... дехто навіть з фахівців (учителів, викладачів університетів, редакторів, журналістів) сприймає повернення

призабутих норм української літературної мови та очищення її від чужомовних впливів болісно, як чиюсь забаганку, примху» [Городенська 2014, с. 3]. Розглядає такі найпоширеніші лексичні помилки: «Чекайте в приймальні», «Триває, а не іде», «Виборці являються чи приходять на ділянки?», «Вимагає чи потребує?», «Не видаляйте нічого», «Існує – це хтось живе чи щось є?», «Під'єднайтесь до мережі та вмикайте телефон» та ін.

Для подолання труднощів слововживання написані поради і довідники, зокрема, «Антисуржик» (за ред. О. Сербенської) [Антисуржик 1994 (перевидано 2017)], «Розмовляймо українською: мовознавчі етюди» (І. Вихованець) [Вихованець 2012], «Культура мови на щодень» (укладачі Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Дужик, С. Єрмоленко та ін.) [Культура 2000], «Культура слова: Мовностилістичні поради» (О. Пономарів) [Пономарів 2001], «Культура української мови» (за ред. В. Русанівського) [Культура 1990], «Неправильно – правильно. Довідник з українського слововживання» (М. Волощак) [Волощак 2003], «Сам собі редактор» (Н. Непийвода) [Непийвода 1996], «Секрети української мови» (С. Караванський) [Караванський 1994], «Українське слово у вимірах сьогодення» (К. Городенська) [Городенська 2014], «Як ми говоримо» (Б. Антоненко-Давидович) [Антоненко-Давидович 1991] та ін. А також працюють теле- та радіопередачі, зокрема, «Українське мереживо» на радіо «Культура», телевізійна рубрика «Експрес-урок», яку веде доцент Київського університету імені Бориса Грінченка О. Авраменко [Сташкевич, Ковтун, Манич 2019]. І сайти, зокрема, лінгвістичний портал [MOVA.info](http://www.mova.info), де є електронний словник мови Тараса Шевченка; сайт <http://nepravylno-pravylnno.wikidot.com>, де є «Культура мови: мовностилістичні поради» (О. Пономарів), «Чи правильно ми говоримо?» (Є. Чак), «Як ми говоримо» (Б. Антоненко-Давидович) тощо; сайт <http://sum.in.ua>, на якому надано онлайн-доступ до повного тексту 11-

томного «Словника української мови»; сайт <http://lcorp.ulif.org.ua/LSlist/>, де є тлумачний словник української мови у 20-ти томах та ін. [Фіялка 2014].

Водночас варто зазначити, що труднощі, пов'язані з правильним слововживанням у журналістських текстах, значною мірою зумовлені станом сучасної української лексикографії, спричиненим неналежним захистом авторських прав. Зокрема, як пишуть дослідники, «Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах» (1998), укладачі якого – «літературознавець, кандидат (нині доктор) філологічних наук... який до лінгвістики не має жодного стосунку, та аспірантка Київського національного університету ім. Т. Шевченка (тепер доктор філологічних наук, літературознавець)...» є «98-відсотковим плагіатом» одинадцятитомного «Словника української мови» (1970–1980), «механічне... скорочення реєстру... здійснене не фахово, безсистемно...» [Німчук 2012, с. 6]. А до видання у 2001 році «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) «ніхто про таких редакторів-лексикографів (укладачів) у лінгвоукраїнських колах України навіть не чув» [Німчук 2012, с. 8], «академічний «Словник української мови» в 11-ти томах... майже цілковито поглинутий» [Німчук 2012, с. 9] цим словником. Видання 1-го тому «Словника української мови» в 20-ти томах («нового академічного лексикону» [Німчук 2012, с. 12]) було заплановано на 2004 рік. Однак він вийшов лише наприкінці 2010 року. Потребу у новому ґрунтовно опрацьованому багатотомному «Словнику української мови» особливо відчують журналісти і літературні редактори, для яких вибір правильного відповідника у певному контексті є одним з найважливіших і найважчих завдань [Рипей 2013а].

Коли виникають сумніви щодо правильного слововживання, можна звернутися до словників чи довідників. Однак найбільші труднощі виникають тоді, коли значення того чи того слова чітко не розмежовано в довідковій літературі. Такі слова найчастіше вживають у невластивому їм значенні, що є однією з найпоширеніших лексичних помилок. Саме на аналізі

таких слів зосередимо увагу, підсумовуючи власний редакторський досвід і застосовуючи алгоритм критики газетної мови з погляду порушення лексичної норми (виокремлення випадків ненормативного вживання лексем, з'ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури, подання відповідників правильного їх вживання).

2.1. Функціонування іменників у вітчизняних газетних текстах

Намагання журналістів першими подати матеріал «не залишає часу для вдумливого редагування» [Мариненко 2017, с. 233]. А «саме відмінності в значенні українських і російських співзвучних слів спричиняють появу... відвертих ляпів» [Мариненко 2017, с. 231]. Зокрема, вживання «відчуває безнаказаність» (замість «безкарність») [Білограць, Нечипір 2019, с. 132], «в обличчі президента» (замість «в особі») [Нечипоренко 2017, с. 68], «виключення» (замість «виняток»), «гостина» (замість «вітальня»), «кісточка» (замість «пензлик»), «приналежність» (замість «належність») [Пономарів 2017], «оживлення сировинних ринків» (замість «пожвавлення»), «службове положення» (замість «становище») [Мариненко 2017, с. 231], «аренда» (замість «оренда»), «благополуччя» (замість «добробут»), «брильянт» (замість «діамант»), «великан» (замість «велетен»), «горбушка хліба» (замість «окраєць»), «доводи» (замість «докази»), «закупка продуктів» (замість «закупівля»), «напиток» (замість «напій»), «об'єм продукції» (замість «обсяг») [Волощак 2003] тощо. Бо «запозичення більш-менш пристосовуються до чужого мовного середовища, але все ж таки зберігають відтінок, своєрідний “акцент” іншої мови», щоб «тексти не мали російського акценту», слід віддавати «перевагу власне українським словам... українською мовою можна точніше передати поняття, а отже, зробити свій твір легшим для сприйняття» [Непийвода 1996, с. 11]. Варто зазначити, що журналістські матеріали об'єднує «суворе дотримання мовних норм», вони повинні бути зразком для читачів, слухачів, глядачів «і у такий спосіб сприяти піднесенню культури мови суспільства» [Пономарів 2017].

Проаналізуємо нормативність функціонування у публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» іменників *відміна, відсутність, напруга, різниця, ряд, низка, число*, значення яких нечітко розмежовано в довідковій літературі. Саме щодо правильності їх вживання виникають найбільші сумніви.

2.1.1. Лексема *відміна* у мові газетної періодики

Аналізуючи газетну мову, дослідники зазначають про безпосередній вплив російської мови, переймання російських слів, намагання «перекладати російські слова» [Гладкий 1928, с. 28], замість того, щоб підшукати відповідне українське слово. Зокрема, у газетах читаємо скальковану з російської мови лексему «відміна»: «15–16 жовтня Венеціанська комісія дасть свій висновок щодо **відміни** Конституційної реформи України 2004 року» («День», 06.10.2010); «Тому що відміна попередньої угоди веде за собою **відміну** подальших»; «Денонсувати харківські угоди можна, проте навряд чи нинішня влада піде на їх **відміну**» («День», 27.04.2011); «...так пояснив причину **відміни** регулювання радник міністра інфраструктури...» («День», 27.05.2015); «Італійський парламент не схвалив резолюцію про **відміну** санкцій щодо РФ» («День», 04.08.2016); «Виступаючи за **відміну** мораторію на експорт... з України...» («День», 08.11.2016); «Міністерством освіти і науки України прийнято рішення про **відміну** проведення державної підсумкової атестації учнів 11 класів...» («День», 09.10.2015); «І саме про **відміну** тестування публічно заявляв освітній омбудсмен...» («День», 16.06.2020); «...**відміна** мораторію – це лише частина великої реформи» («День», 05.01.2021), «...червона зона не вплине на **відміну** виборчого процесу» («День», 21.10.2020).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) зазначено, що «відміна» – це «1. Інший вид якогось предмета, явища, речовини і т. ін.; різновидність, варіант. 2. Риса, що відрізняє певний предмет, явище тощо від іншого... 3. Зміна, переміна чого-

небудь. 4. рідко. Те саме, що скасування...» [ВТССУМ 2007, с 174]. І в 11-томному словнику читаємо таке ж тлумачення [СУМ, I, с. 606].

На підставі цього можна стверджувати, що «відміна» і «скасування» – це, як пише словник, «те саме» (з позначкою «рідко») [ВТССУМ 2007, с. 174]. Нечітко окреслено, які випадки охоплює позначка «рідко». Бо в цьому словнику також подано «прокурор ставить перед вищим судом питання про відміну або зміну незаконного і необґрунтованого вироку» [ВТССУМ 2007, с. 1172]; «відміна непрямиго оподаткування» [ВТССУМ 2007, с. 341]; «до відміни кріпосного права» [ВТССУМ 2007, с. 204]; «відміна застарілої угоди, договору» [ВТССУМ 2007, с. 287]; «доручення брокеру, яке діє до моменту його виконання або відміни» [ВТССУМ 2007, с. 172]; «зміна або відміна попередньої домовленості, угоди внаслідок зміни обставин» [ВТССУМ 2007, с. 2]. І у словнику української мови (у 20 т.) зазначено «рідко. Те саме, що скасування [СУМ-20, II, с. 689].

Російсько-український словник «отмену» перекладає як «скасування», а «отменять» – «скасовувати» [РУС, II, с. 392]. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) пояснює: «скасовувати» – «1. Визнавати, оголошувати що-небудь недійсним, незаконним; анулювати; 2. Те саме, що ліквідувати» [ВТССУМ 2007, с. 1328]. Також у цьому словнику читаємо «скасовувати, ліквідувати (державу й т. ін.)» [ВТССУМ 2007, с. 1278]; «ліквідувати постанову» [ВТССУМ 2007, с. 616]; «скасовувати (про політичний лад, уряд і т. ін.)» [ВТССУМ 2007, с. 875].

А в «Словнику синонімів української мови» зазначено, що «ліквідувати» – «(припиняти діяльність якої-небудь організації, установи, закладу, підприємства, дію угоди тощо), знищувати, скасовувати...» [ССУМ, I, с. 773]. Чи правильно «скасовувати» і «ліквідувати» вживати як синоніми?

У російській мові є «отменять» і «ликвидировать», а в українській – «скасовувати» і «ліквідувати», відповідно «скасування» і «ліквідація».

О. Пономарів пояснює, що «від впливом рос. *отменяють* недоречно вживають в українській мові слово відміняти (відмінювати), яке означає “робити щось або когось іншим, змінювати... На позначення поняття «визнавати, оголошувати щось недійсним, незаконним, припиняти дію чогось” використовуємо слово скасовувати та його похідні: скасовувати (скасувати) закон, указ, вирок, заняття тощо» [Пономарів 2001, с. 45–46]. Наприклад, «скасовувати кріпацтво» [ВТССУМ 2009, с. 1063]; «скасовувати договори і акти» [СУМ, IX, с. 255]; «скасувати рішення» [ССУМ, II, с. 622]; «акцію скасовано» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 358]. А «ліквідувати» – це «1. Припиняти діяльність (закладу, підприємства, установи тощо). // Доводити що-небудь до кінця з метою позбутися чогось, розрахуватися з ким-, чим-небудь і т. ін. 2. Припиняти існування, знищувати що-небудь; позбуватися, усувати. // Фізично знищувати кого-небудь; убивати» [ВТССУМ 2007, с. 619]; «Припиняти/припинити діяльність, існування і т. ін. чого-н... Фізично знищувати, припиняти діяльність...» [ВТССУМ 2009, с. 505]; «1) припиняти діяльність чого-небудь; 2) знищення кого-, чого-небудь» [ССІС 2006, с. 413]. Наприклад, «ліквідувати установу, ліквідувати посаду, ліквідувати банду, ліквідувати недоліки, перешкоди ліквідовано, ліквідація тресту, ліквідація неписьменності» [ВТССУМ 2009, с. 505]; «ліквідувати німецьку владу» [ССУМ, I, с. 773].

На позначення «визнавати, оголошувати щось недійсним, незаконним, припиняти дію чогось» [Пономарів 2001, с. 45–46] правильно вживати «скасування (скасовувати)», а не «відміна» чи «ліквідувати (ліквідація)» [Ріпей 2012г]. Зокрема, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) подано «зміна або скасування попередньої домовленості, угоди внаслідок зміни обставин»; «доручення брокеру, яке діє до моменту його виконання або скасування»; «скасування кріпосного права»; «скасування застарілої угоди, договору»; «скасування непрямого оподаткування»; «скасувати постанову»; «питання про скасування або зміну незаконного і необґрунтованого вироку» [ВТССУМ

2007, с. 2, 172, 204, 287, 341, 616, 1172]. Або як синонім до «скасовувати» правильно вживати «анулювати».

А у значенні «припиняти діяльність чого-небудь; знищення кого-, чого-небудь» [ССІС, с. 413] треба вживати «ліквідувати (ліквідовувати, ліквідація)», зокрема, «ліквідувати політичний лад, уряд», «ліквідувати державу» [ВТССУМ 2007, с. 875, 1278; СУМ, IV, с. 513].

У наведених реченнях із газет замість «відміни» (російською «отменяють»; «визнавати, оголошувати щось недійсним, незаконним, припиняти дію чогось» [Пономарів 2001, с. 45–46]) треба вживати «скасування». Правильно так писати: «15–16 жовтня Венеціанська комісія дасть свій висновок щодо **скасування Конституційної реформи України 2004 року**»; «Тому що **скасування попередньої угоди зумовлює скасування подальших**», «Денонсувати харківські угоди можна, проте навряд чи нинішня влада дозволить їх **скасувати**»; «...так пояснив причину **скасування регулювання радник міністра інфраструктури...**»; «Італійський парламент не схвалив резолюцію про **скасування санкцій щодо РФ**»; «Виступаючи за **скасування мораторію на експорт... з України...**» «Міністерством освіти і науки України прийнято рішення про **скасування проведення державної підсумкової атестації учнів 11 класів...**»; «І саме про **скасування тестування публічно заявляв освітній омбудсмен...**», «...**скасування мораторію – це лише частина великої реформи**», «...**червона зона не вплине на скасування виборчого процесу**».

Отже, у значенні «визнавати, оголошувати щось недійсним, незаконним, припиняти дію чогось» треба вживати «скасовувати» («скасування»), а на позначення «припиняти діяльність чого-небудь; знищення кого-, чого-небудь» – «ліквідувати» («ліквідація»), а не росіянізм «відміна».

2.1.2. Різні вияви значень іменника *відсутність* у журналістських текстах

Однією з основних вимог до мови газети є простота, зрозумілість викладеного матеріалу, що «досягається перш за все вдалим вибором саме того слова, що буває єдиним у кожній конкретній ситуації» [Супрун 2008, с. 48]. Проаналізуємо правильність вживання лексеми «відсутність». Газети подають: «Цьогоріч чимало стартів відмінили через **відсутність** снігу»; «**відсутні** на картах об'єкти» («Експрес», 01.03.2007); «Занепокоєні... **відсутністю** уваги посадовців» («День», 07.11.2006); «...**відсутність** можливості реалізуватися» («Дзеркало тижня», 27.05.2006); «**Про відсутність** в українському політикумі здатності "співати"...» («Високий Замок», 13.02.2007); «У США транспортний збір як такий **відсутній**»; «Життя невдовзі довело **відсутність** реальної користі від конвеєра...»; «...**пояснюють** свою позицію **відсутністю** гарантій...» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «...**відсутність** творчої фантазії...» («Дзеркало тижня», 12.05.2007); «...**спортивний майданчик відсутній**»; «...**відсутність** охорони» («День», 19.04.2011); «Головна проблема... у **відсутності** реальної стратегії наукового та інноваційного розвитку...» («День», 27.04.2011); «...**будь-який борг... відсутній**» («Експрес», 06.05.2010); «...**причина цього – відсутність** в Україні літературної критики...» («Високий Замок», 10.09.2009); «...**відсутня** єдина координуюча служба...»; «Така поведінка свідчить про **відсутність** позиції» («День», 04.12. 2012); «...**відсутня** пожежно-технічна комісія...» («День», 15.05.2016); «...були незадовільні умови проживання, **відсутність** коштів на продукти і ліки...» («День», 23.11.2020); «До сьогодні слово «Голодомор» **відсутнє** в провідних словниках» («День», 22.07.2020).

У словниковій статті слова «відсутність» «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) зазначено: «1. Перебування кого-небудь поза даним місцем у певний час; прот. п р и с у т н і с т ь. 2. Неіснування кого-, чого-небудь; брак чого-

небудь» [ВТССУМ 2007, с. 182]. Таке тлумачення подає і 11-томний словник [СУМ, I, с. 646].

У «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) також читаємо «відсутність згоди» [ВТССУМ 2007, с. 1248]; «характеризується відсутністю вологості» [ВТССУМ 2007, с. 1418]; «відсутність розмов», «відсутність руху, метушні» [ВТССУМ 2007, с. 1453]; «відсутність взаєморозуміння, мирних стосунків, злагоди» [ВТССУМ 2007, с. 762]; «відсутність віри» [ВТССУМ 2007, с. 66], «відсутність провалів» [ВТССУМ 2007, с. 71], «відсутність соляної кислоти» [ВТССУМ 2007, с. 224], «відсутність їжі» [ВТССУМ 2007, с. 251], «відсутність поваги» [ВТССУМ 2007, с. 470]; «відсутність життя» [ВТССУМ 2007, с. 661]; «відсутність незгоди, ворожнечі, сварок» [ВТССУМ 2007, с. 667]; «відсутність висловлювань» [ВТССУМ 2007, с. 682]; «відсутність, брак достатньої кількості чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 758]; «відсутність взаєморозуміння» [ВТССУМ 2007, с. 761]; «відсутність знань, відомостей» [ВТССУМ 2007, с. 762]; «за відсутності впевненості»; «за відсутності досвіду й уміння» [ВТССУМ 2007, с. 1377]; «повна відсутність В-ліпопротеїнів» [ВТССУМ 2007, с. 1]; «відсутність коштів» [ВТССУМ 2007, с. 17]; «відсутність інтересу», «відсутність елементів» [ВТССУМ 2007, с. 29]; «відсутність здатності», «відсутність бажання» [ВТССУМ 2007, с. 31]; «відсутність гуманності, людяності» [ВТССУМ 2007, с. 32]; «відсутність гарячки» [ВТССУМ 2007, с. 36] та ін.

У «Словнику української мови» (у 20 т.) зазначено, що «відсутність» – «...2. Неіснування кого-, чого-небудь; брак чого-небудь. *Всі згоджувалися, що тільки хвіст становить безпечну прикмету відьми і лиш присутність або **відсутність** його у Параскiци може покласти якийсь кінець справі. Перегуда всю ніч пролежав в щiлині... досадуючи на **відсутність** курива. Сміхом відповів народ на стрес, на тривогу, на **відсутність** правдивих повідомлень. Авітамінозом називається **відсутність** в організмі того або іншого важливого для життя вітаміну» [СУМ-20, III, с. 21].*

У тритомному російсько-українському словнику подано: «в мое отсутствие – під час моєї (за моєї) відсутності, не при мені; в отсутствие отца – коли батька не було, коли батько був відсутній, під час відсутності батька; за отсутствием свидетелей – через відсутність свідків; находится в отсутствии – бути відсутнім; за отсутствием времени – через брак часу, за браком часу» [РУС, II, с. 417]. У словнику складної лексики наведено: «в чье отсутствие – не при кому, як кого не було... при отсутствие і в случае отсутствия – якщо нема /не буде; из-за / ввиду, по причине/ отсутствия – через брак, за браком, (в кінці мови) бо не було, бо немає» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 365].

У порадику з української мови зауважено, що російською «за отсутствием времени» – українською «бо не було (немає) часу, через брак часу, за браком часу»; російською «в случае отсутствия» – українською «якщо (коли) немає (не буде)»; російською «доказательства отсутствуют» – українською «доказів немає (немає)» [Непийвода 1996, с. 168]. У словнику синонімів читаємо, що «відсутність» – це «перебування кого-небудь поза даним місцем у певний час» [ССУМ, II, с. 610], тобто стосується живих істот; зазначено «див. I брак» [ССУМ, II, с. 610]. Однак, не дотримуючись цього тлумачення, синонім «брак» пояснено як «відсутність достатньої кількості або повна відсутність кого-, чого-небудь» [ССУМ, I, с. 88]. Оскільки «кого-, чого-небудь», то можна стверджувати, що слово «відсутність» стосується і неживих предметів [Ріпеш 2012].

Б. Антоненко-Давидович пояснює: «Відповідно до широко вживаних у російській художній і діловій мові слів отсутствие, отсутствующий, присутствие, присутствующий і в українській мові є схожі слова відсутність, відсутній, присутність, присутній... Проте часто слова відсутність, відсутній уживають навіть тоді, коли мовиться не про людей, а про речі: “За відсутністю достатніх доказів такі справи слід припиняти”; “На літеру В чомусь відсутні слова «вагання», «вагатися»”. Чи на своєму місці стоять у цих реченнях такі слова, чи, може, краще сказати по-українському “за браком

достатніх доказів”, “на літеру В чомусь бракує (нема) слова «вагання»?... Українська художня література в своїх класичних і сучасних зразках користувалась саме такими словами: “Коли в тебе бракує того насіння, позич його”... “Брак досвіду до лиха приведе”... “Він добре знав, що в Нимидори нема грошей”...» [Антоненко-Давидович 1991, с. 31]. Неправильно писати «через відсутність розрахунків...», «відсутність мети...», «відсутність достатнього рівня культури...», «за відсутністю доказів...», правильно «бо нема розрахунків...», «брак мети...», «недостатній рівень культури...», «за браком доказів...» [Волощак 2003, с. 12].

У наведених реченнях із газет замість лексеми «відсутність» варто писати «*бо було замало снігу*», «*не позначені на картах об’єкти*», «*що посадовці не виявляють уваги*», «*нема можливості реалізуватися*», «*немає здатності*» або «*політикум нездатний співати*», «*збору немає*», «*нема користі*», «*нема гарантій*», «*замало (бракує) фантазії*», «*нема спортивного майданчика*», «*нема охорони*», «*немає реальної стратегії*», «*боргу немає*», «*бракує літературної критики*», «*немає єдиної координуючої служби*», «*немає позиції*», «*немає (нема) комісії*», «*не вистачало (або бракувало) коштів на продукти і ліки*», «*слова «Голодомор» немає (не подано, не наведено або не зафіксовано) у провідних словниках*».

Отже, коли йдеться про людей, треба вводити в текст лексему «відсутність», а в інших випадках писати «нема (немає)», «не було», «бракує» чи інші відповідники.

2.1.3. Нормативність функціонування лексеми *напруга* в сучасній публіцистиці

Науковці зазначають, що «друкована продукція повинна насамперед популяризувати національну мову, а отже, дотримуватися її норм та підвищувати рівень мовної культури населення» [Супрун 2008, с. 47].

У газетних публікаціях часто читаємо лексему «напруга», нормативність вживання якої викликає сумнів: «*Це рішення має знизити*

*напругу в українському суспільстві»; «Перманентна революційна ситуація тримає суспільство у стані цілковитої **напруги...**» («Дзеркало тижня», 30.06.2007); «Суперечка досягла найвищої **напруги...**» («Дзеркало тижня», 24.01.2007); «...політичну **напругу** в Україні зніме нова виборча система» («Експрес», 27.09.2007); «Такої паніки (як за **напругою**, так і за тривалістю) на фінансових ринках не спостерігалось...» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «Стрічка за ступенем **напруги** претендує на трилер...» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «...зменшивши **напругу** на внутрішньому ринку»; «...перехідний період... завжди пов'язаний зі зростанням соціальної **напруги...**» («Дзеркало тижня», 07.03.2009); «...постійна нервово-емоційна **напруга...**» («Експрес», 06.05.2010); «...тільки збурили людей та внесли зайву **напругу** в роботу фармацевтичної галузі» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «Попри те, що влада вносила зміни у систему перевезень... **напруга** не вщухає» («Високий Замок», 09.02.2012); «...в центрі Києва – святкова **напруга**» («День», 17.06.2010); «У Донецьку **напруга** не спадає», «...чекання санкцій завдало Москві серйозної **напруги**» («День», 04.09.2014); «...в суспільстві може виникнути соціальна **напруга**» («День», 10.06.2016); «...змальовує пікові ситуації **напруги**, де матадор зливається з биком...» («День», 21.02.2020); «...можуть викликати соціальну **напругу** в Україні» («День», 22.03.2020); «...посилення **напруги** між Сирією та Туреччиною» («День», 13.02.2020); «...викликало сильну соціальну **напругу** у ветеранському середовищі» («День», 03.12.2020).*

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) нечітко розмежовано значення слів «напруга» і «напруження». «Напругу» пояснено як те саме, що «напруження». Зокрема, зазначено, що «напруга» – це «1. Дія і стан за знач. напружувати, напружити і напружуватися, напружитися. 2. Те саме, що напруження 2. 3. спец. Те саме, що напруження 4. 4. спец. Фізичний стан електрики...» [ВТССУМ 2007, с. 731]. А «напруження» – «1. Дія за знач. напружити і напружитися. 2. Стан піднесення, збудження, зосередження сил під час здійснення чого-небудь...

3. перен. Скрутне, тяжке становище де-небудь, із чим-небудь. 4. спец. Величина тиску або розтягання...» [ВТССУМ 2007, с. 731]. Таке ж тлумачення подано в 11-томному словнику [СУМ, V, с. 162–163] і у 20-томному [СУМ ONLINE].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) також читаємо «“повторне переживання” початкового досвіду, який спричинив напругу» [ВТССУМ 2007, с. 2]; «перебуває під високою напругою (механічною, електричною, психічною тощо)» [ВТССУМ 2007, с. 153]; «відчуття напруги чи дискомфорту в зв'язку зі своєю статтю» [ВТССУМ 2007, с. 230]; «зменшена напруга чи тонус м'яза чи органа» [ВТССУМ 2007, с. 242]; «міжнародна напруга» [ВТССУМ 2007, с. 289]; «фантазії... спричиняють значну напругу та тривогу» [ВТССУМ 2007, с. 297]; «випуск емоційної енергії, що допомагає зняти напругу» [ВТССУМ 2007, с. 529]; «м'язова напруга» [ВТССУМ 2007, с. 1362]. Також «фізичне та розумове напруження» [ВТССУМ 2007, с. 43]; «фізичне або моральне напруження» [ВТССУМ 2007, с. 132]; «нервове напруження» [ВТССУМ 2007, с. 168]; «напруження організму» [ВТССУМ 2007, с. 240]; «внутрішнє напруження; стримуваний протест» [ВТССУМ 2007, с. 1045]; «психоемоційне напруження» [ВТССУМ 2007, с. 1185]; «перебуває в стані крайнього напруження» [ВТССУМ 2007, с. 1393]; «напруження судинних стінок» [ВТССУМ 2007, с. 1461]. А у тлумаченні «кульмінації» використано і «напругу», і «напруження»: «найвище напруження, піднесення у розвитку чого-небудь. // Момент найбільшої емоційної напруги в музичному творі або його частині» [ВТССУМ 2007, с. 596]. Отже, відповідно до цього словника «психічна напруга», але «психоемоційне напруження»; «м'язова напруга», але «напруження судинних стінок».

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (керівники видавничого проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак) у поясненні лексем «напруга» і «напруження» як приклади подає *«Жити у постійній напрузі», «напруження з робочою силою», «внутрішнє напруження*

металу», а також «нервові **напруження**» [ВТССУМ 2009, с. 605]. А в довіднику з українського слововживання читаємо, що правильно «нервова напруга» [Волощак 2003, с. 26].

У тритомному російсько-українському словнику до російського «напряжение» наведено: «состояние – напруження, напруга, натягнення; сосредоточение сил, внимания и т. п. – напруження, напруга; натянутость – напруження; физ, техн. – напруга» [РУС, II, с. 67]. «Словник синонімів української мови» «напруження» і «напругу» подає як синоніми. Зокрема, щодо слова «напруга» подано «див. 1, 2, 4 напруження», а саме: «1. напруження (затрата великих фізичних або душевних сил під час виконання, здійснення чого-небудь), напруга, напруженість, зусилля, силкування... 2. напруження (стан посиленої, інтенсивної діяльності кого, чого-небудь), напруга, напруженість, кипіння... 4. напруження (стан внутрішньої зосередженості, мобілізованості перед можливою несподіванкою, небезпекою і т. ін.), напруга, напруженість, настороженість, насторога...» [ССУМ, I, с. 920–921].

Труднощі із вживанням цього слова пов'язані з перекладом із російської мови. У російській є «напряжение», а в українській – «напруження» і «напруга» [УРС 1976, с. 405]. Лексему «напруга» треба вживати як технічний, фізичний термін [Ріпей 2012]. Зокрема, «амплітудна напруга», «анодна напруга», «вібраційна напруга», «вихідна напруга», «допустима напруга», «зарядна напруга», «контактна напруга», «фазна напруга» та ін. [РУСНТ 1998, с. 366]. А в інших випадках замість російського «напряжение» писати «напруження», зокрема, «альтераційне напруження», «увіднотонове напруження», «каденційне напруження», «напруження у вимові», «політичне напруження», «соціальне напруження» [РУСНТ 1994, с. 262; Ріпей 2021б].

У наведених реченнях із газет, на нашу думку, замість лексеми «напруга» правильно писати «напруження»: «зменшити **напруження** у суспільстві», «стан надзвичайного **напруження**», «досягти найбільшого

напруження (апогею, кульмінації)», «політичне *напруження* зменшить (усуне) нова система», «за *напруженням* і тривалістю», «ступінь *напруження*», «зменшити *напруження* на ринку», «соціальне *напруження*», «нервово-емоційне *напруження*», «зайве *напруження*», «*напруження* не зменшується», «святкове *напруження*», «значне *напруження*», «соціальне *напруження*», «змальовує пікові ситуації *напруження*, де матадор зливається з биком...», «посилення *напруження* між Сирією та Туреччиною», «...спричинило сильне соціальне *напруження* у ветеранському середовищі».

Отже, як технічний, фізичний термін треба вживати лексему «напруга», а в інших випадках писати «напруження».

2.1.4. Розрізнення лексичних значень іменника *різниця*

Як зазначає І. Огієнко, зважаючи на «мале знання відтінків наших слів у нас дуже часто вживають слова не в їхнім властивім значенні, – плутають їх, а то й зовсім вивертають» [Огієнко 1936д, с. 388]. Є труднощі із вживанням лексем «*різниця*» і «*відмінність*». Зокрема, в газетних матеріалах читаємо: «*Різниця* лише в тому, що помаранчеві реалізували свої наміри лише частково»; «Яка принципова *різниця* між моновиставою та повномасштабною театральною постановкою?»; «Учасники наукового кафе обговорили *різницю* між образом російського та західного вченого. На думку більшості, така *різниця* є»; «Історики знаходять у їхніх лавах і безстрашних народних месників, і віроломних бандитів та терористів. Одні викликають у нас замилювання, інші – огиду. Але чи справді *різниця* між ними настільки велика?»; «Велика *різниця* в тому, як люди в різних країнах залагоджують провину»; «Той факт, що *різниця* між консерваторами і лібералами не визначається локалізацією розчерку пера на виборчому бюлетені, політологи усвідомили давно»; «Уже кілька років триває дискусія – чи є *різниця* у впливі на організм десятки разів оброблених, очищених-переочищених вод і природних, первозданних» («Дзеркало тижня»,

16.06.2007); «Тим більше що статті глави Кабінету, вождя опозиції та президентського лоєра, за очевидної **різниці** в підходах і статистиці, видалися нам однаково цікавими» («Дзеркало тижня», 30.06.2007); «А от у разі з одностороннім отитом у дітей віком до двох років **різниці** між тими, хто антибіотики вживав і не вживав їх, практично немає: серед перших через три-сім днів біль у вусі зберігався у 35%, серед других – у 40%» («Дзеркало тижня», 07.07.2007); «Між Гітлером і Сталіним єдина **різниця**: яким би мерзотником Гітлер не був, він усе ж до свого народу так не ставився» («Експрес», 06.05.2010); «...**різниця** між «патріархальною» та «ліберальною» моральними системами...»; «Якщо проїдете зі сходу на захід України – відчуєте **різницю**» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «Захід має стерти кордони між здоровими людьми та людьми з вадами зору, адже немає **різниці** в їхніх можливостях...» («День», 04.12.2012); «...в чому принципова **різниця** між... власовцями й бандерівським рухом?» («День», 11.04.2014); «...якщо порівняти, у що вдягають своїх героїв автори утопій і антиутопій, **різниця** буде незначною» («День», 10.08.2016); «Що стосується скандалу довкола фонду Клінтонів, велика **різниця** з діями Манафорта полягає в тому, що...» («День», 22.08.2016); «...існує колосальна **різниця** між британським і українським парламентами» («День», 13.03.2017); «Є велика **різниця** між письменником і письменником-педагогом...» («День», 17.12.2020); «...**різниця** між новим коронавірусом і ВІЛ-інфекцією...» («День», 18.04.2020).

У тритомному російсько-українському словнику «разница» перекладено як «різниця; (отличие) відмінність, -ності; (несходство) несхожість, -жості; какая разница? разг. яка різниця?, [хіба] не все одно?; большая разница велика різниця» [РУС, III, с. 146]. У «Російсько-українському словнику наукової термінології: Суспільні науки» до російського слова «отличие» подано: «1. (различие) відмінність, -ності; этническое о. этнон. етнічна відмінність; 2. социол. (заслуга) відзнака» [РУСНТ 1994, с. 314]; а до лексеми «разница» наведено «эк. різниця;

(отличие) відмінність, -ності; курсовая р. курсова різниця» [РУСНТ 1994, с. 409].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» «відмінність» пояснено як «абстр. ім. до відмінний», тобто той, «який чимось відрізняється від кого-, чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 174]. А до лексеми «різниця» наведено таке тлумачення: «1. Несхожість, відмінність у чомусь, між ким-, чим-небудь. // Невідповідність між чим-небудь. // Розмежування, розрізнення чого-небудь. Різниця потенціалів — енергетична характеристика силового поля. Тільки й різниці, що – про щось одне, що відрізняє кого-, що-небудь від когось, чогось. 2. Результат арифметичної дії віднімання. // чого, в чому. Числова відмінність між двома якими-небудь порівнюваними величинами. Курсова різниця валюти» [ВТССУМ 2007, с. 1226]. І в 11-томному словнику подано таке тлумачення [СУМ, VIII, с. 566].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) також читаємо «ганяти – це те саме, що гнати... з тією різницею, що означає дію, яка відбувається в різний час» [ВТССУМ 2007, с. 222], «різниця між рідиною та парою» [ВТССУМ 2007, с. 588], «на означення різниці між явищами, особами, предметами і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 164], «різниця між ким-небудь у чомусь» [ВТССУМ 2007, с. 168], «різниця між ким-небудь у поглядах, у соціальному становищі і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 181], «різниця між предметами дійсності або елементами свідомості» [ВТССУМ 2007, с. 300], «різниця між «старим» і «новим» стилем» [ВТССУМ 2007, с. 515], «має значну різницю між темними та ясними місцями зображення» [ВТССУМ 2007, с. 568], «зберігати у вимові різницю між голосними звуками «о» та «а» [ВТССУМ 2007, с. 835], «протиставлення... мовних одиниць для виявлення різниці між ними» [ВТССУМ 2007, с. 848], «немає різниці між його рідинною і газоподібною фазами» [ВТССУМ 2007, с. 1383], «різниця у властивостях деяких хімічних сполук» [ВТССУМ 2007, с. 1390].

У «Словнику синонімів української мови» «відмінність» пояснено як «риси, що відрізняє певний предмет, явище тощо від іншого». Подано такий синонімічний ряд: «відміна», «розрізнення», «відхилення». Наведено приклади: «*Максимовичу належить честь встановлення формальної відмінності* кобзарських дум від історичних пісень; *Не земля, а слово буде моїм хлібом і тому я повинен знати всі його відміни*; *Діалектні відхилення від літературної норми*» [ССУМ, I, с. 256]. Лексему «різниця» трактовано як «відсутність схожості, неоднаковість у чомусь, між кимсь, чимсь». Синонімічний ряд такий: «відмінність», «несхожість», «неоднаковість», «розбіжність», «різність» (розм.), «різнація» (розм.). Другим значенням слова «різниця» подано «результат віднімання (мат.)» [ССУМ, II, с. 528].

Можливо, нечітким розмежуванням значень слів «різниця» і «відмінність» у словниках можна пояснити, на нашу думку, ненормативне вживання лексеми «різниця» у наведених реченнях. Адже «різниця» – це насамперед «результат арифметичної дії віднімання, числова відмінність між двома якими-небудь порівнюваними величинами» [Ріпей 2008б]. Наприклад: «У країні із розвинутою ринковою економікою **різниця** між співвідношенням національних валют за ПКС [паритетами купівельної спроможності] і офіційними валютними курсами незначна (плюс-мінус 5–10%)» («Дзеркало тижня», 02.06.2007). А «відмінність» – це передусім «несхожість, відмінність у чомусь, між ким-, чим-небудь; невідповідність між чим-небудь». Не «у різниці принципів є проблеми», а «у відмінності принципів полягає проблема» [Волощак 2003, с. 78].

Очевидно, не «**різниця** в тому, що наміри реалізовано частково», а «**відмінність**»; не «**принципова різниця** між моновиставою та повномасштабною театральною постановкою», а «**головна відмінність**»; не «**різниця** між образом російського та західного вченого, така різниця є», а «**відмінність** між російським та західним ученим, є певні **особливості**»; не «**різниця** між ними настільки велика», а «**відмінність** між ними є значною»; не «**велика різниця** в тому, як люди в різних країнах залагоджують провину»,

а «**відмінність**» чи «люди в різних країнах **по-різному** залагоджують провину»; не «**різниця** між консерваторами і лібералами», а «**відмінність**»; не «**різниця** у впливі на організм різних вод», а «**відмінність**», «**особливість**»; не «**різниця** в підходах і статистиці», а «**відмінності**», «**особливості**»; не «**різниця** між тими, хто вживав антибіотики і не вживав», а «**відмінність**»; «не **різниця** між Гітлером і Сталіним», а «**відмінність**»; не «**різниця** між «патріархальною» та «ліберальною» моральними системами», а «**відмінність**»; не «відчуєте **різницю**», а «відчуєте **відмінність (особливість)**»; не «немає **різниця** в їхніх можливостях», а «немає **відмінності**»; не «**різниця** між власовцями й бандерівським рухом», а «**відмінність**»; не «**різниця** буде незначною» («якщо порівняти, у що вдягають своїх героїв автори утопій і антиутопій»), а «**відмінність**»; не «велика **різниця** з діями», а «**відмінність**»; не «**різниця** між британським і українським парламентами», а «**відмінність**»; не «**різниця** між письменником і письменником-педагогом», а «**відмінність**»; не «**різниця** між новим коронавірусом і ВІЛ-інфекцією», а «**відмінність**».

Отже, на позначення несхожості, відмінності у чомусь, між ким-, чим-небудь, невідповідності між чим-небудь варто вживати лексему «**відмінність**», а не росіянізм «**різниця**».

2.1.5. Лексеми **ряд** і **низка** у сучасних публіцистичних текстах

Під час читання газетних публікацій виявляємо, що журналісти часто неправильно вживають слова «**ряд**» і «**низка**». Газети подають: «**ряд** людей з оточення президента»; «**ряд** співробітників російських силових структур»; «**рядом** експертів оцінюється як більш жорстокий»; «**Ряд** грецьких політиків виступає проти...»; «Було виконано **ряд** робіт...»; «**ряд** комерційних банків»; «...на рекапіталізацію цілого **ряду** банківських установ»; «...здійснює підготовку з **ряду** спеціальностей...» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «Там Ніні довелось пережити ще цілий **ряд** принизливих процедур» («Дзеркало тижня», 01.10.2005); «На думку **ряду** експертів...»

(«Дзеркало тижня», 23.06.2007); «Є **ряд** спеціальностей, на які вступає тільки молодь із сіл» («Експрес», 12.04.2007); «...є почесним доктором **ряду** університетів...» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «**Ряд** виробників вважає, що в нинішніх умовах у такі терміни неможливо вкластися»; «...в **ряді** пілотних районів почали випробовувати цю нову систему»; «...цілий **ряд** пільговиків має право на позачергове чи першочергове виділення житла...»; «**ряд** резонансних публікацій...» («Експрес», 06.05.2010); «...закликав керівників... звернути увагу на активізацію діяльності **ряду** кримських політиків...» («День», 04.12.2012); «**Ряд** українських провайдерів вже почав блокування сайтів Російської Федерації...» («День», 17.05.2017); «НБУ скасував **ряд** обмежень на валютному ринку» («День», 30.05.2017); «Кібератака на **ряд** об'єктів в Україні носить радше політичний, аніж економічних характер...» («День», 28.06.2017); «**Ряд** міст України відмовились вводити карантин вихідного дня» («День», 13.11.2020); «...для мандрівників з Британії будуть діяти **ряд** обмежень» («День», 22.12.2020).

У словниковій статті лексеми «ряд» «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел), окрім «1. Сукупність однорідних предметів або живих істот, розташованих одне поруч з одним, одне за одним, витягнутих в одну лінію. // Те саме, що гряда. // у знач. присл. Рядом, рядами. Один повз одного, один за одним, один біля одного, в одну лінію. 2. Стрій, вишикуваний в одну лінію; шеренга. // Люди, що перебувають у такому строю, в шерензі. 3. Те саме, що лава 2. 4. Місця для сидіння (в театрі, кіно і т. ін.), розташовані в одну лінію. // Люди, що займають такі місця» [ВТССУМ 2007, с. 1281], подано «5. Сукупність подій, явищ і т. ін., послідовних у часі... Певна кількість кого-, чого-небудь...» [ВТССУМ 2007, с. 1281]. У цьому словнику наведено «у ряді країн» [ВТССУМ 2007, с. 62, 230, 566]; «в ряді республік» [ВТССУМ 2007, с. 286]; «у ряді держав» [ВТССУМ 2007, с. 1410, 1531]; «ряд соматичних і психологічних розладів» [ВТССУМ 2007, с. 3]; «ряд захворювань» [ВТССУМ 2007, с. 12]; «цілий ряд математичних дисциплін» [ВТССУМ

2007, с. 27]; «в ряді випадків» [ВТССУМ 2007, с. 90]; «ряд повинностей» [ВТССУМ 2007, с. 113]; «наявність цілого ряду керівних осіб або керівних органів» [ВТССУМ 2007, с. 53] та ін.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) подає «*Ряд років*», «*Розглянути ряд питань*», «*У ряді випадків*» [ВТССУМ 2009, с. 1028].

У словниковій статті лексеми «ряд» «Словника синонімів української мови» написано: «1. ряд (сукупність однорідних предметів, явищ або істот, розташованих одне поруч з одним, одне за одним і т. ін.), низка, ланцюг, лінія, ярус, галерея, вервечка... гряда (однорідних предметів); батарея (перев. посуду, пляшок)... 2. ряд (сукупність подій, явищ і т. ін., послідовних у часі), низка, ланцюг, цикл, плетениця... 3. ряд (певна кількість діячів якоїсь галузі науки, культури), когорта, фаганга; плеяда, сузір'я (особливо видатних)...» [ССУМ, II, с. 591].

Російсько-український словник «ряд» перекладає як ...4.(совокупность чего-л. следующего одно за другим; вереница; некоторое количество чего-л.) ряд, низка... длинный ряд дней (лет) довгий ряд днів (років), багато (чимало) [довгих] днів (років); ряд поколений ряд поколінь, багато (чимало; несколько: кілька) поколінь; в течении ряда лет на протяжении (протягом [цілого] ряду років, багато (чимало; несколько: кілька) років; в [целом] ряде случаев у [цілому] ряді випадків; по ряду причин з ряду причин; в ряде городов у [цілому] ряді міст, у кількох (у багатьох) містах; целый ряд мыслей ціла низка (цілий ряд) думок; ряд событий ряд (низка) статей; длинный ряд автомашин довгий ряд (шерег) автомашин, довга низка автомашин...» [РУС, III, с. 269–270].

У російсько-українському словнику складної лексики С. Караванський подає, що російською мовою «ряд лет», а українською «кілька років», російською «в ряде сел (случаев)», а українською «у багатьох селах (випадках)» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 551].

Події і явища, послідовні в часі, а також певну кількість кого-, чого-небудь, що не утворює одну лінію, неправильно називати рядом [Ріпей 2013]. Зокрема, «роки», «села», «випадки», «захворювання», «дисципліни», «керівні органи», «країни», «спеціальності», «університети», «райони» не можна розташувати в ряд, як, наприклад, «доми», «дерева», «каміння» тощо.

Слово «низка» «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) пояснює чітко і зрозуміло: «1. Нанизані на нитку, мотузку, дротину і т. ін. однорідні предмети. 2. *перен.* Сукупність предметів, явищ і т. ін., розташованих послідовно один за одним. **Низка** заходів, **Низка** подій...» [ВТССУМ 2007, с. 645]; [СУМ, V, с. 411]. Однак, не дотримуючись наведеного пояснення, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) подає «...відокремлені від океану... низкою островів» [ВТССУМ 2007, с. 727]; «...низка... особливостей...» [ВТССУМ 2007, с. 1620]; «у низці... країн...» [ВТССУМ 2007, с. 566].

У газетах читаємо: «Фінансові та інші санкції проти Лівії запровадила й **низка** інших міжнародних організацій...»; «...справи **низки** транснаціональних корпорацій...»; «...ціла **низка** продуктів... у валютному обчисленні значно дешевші, ніж на вітчизняному ринку» («Дзеркало тижня», 15.10.2011) та ін. Але «острови», «особливості», «країни», як і «організації», «корпорації», «продукти» не розташовували послідовно один за одним.

Коли люди, тварини, предмети тощо не утворюють одну лінію і не розташовані послідовно один за одним, зокрема, ряд машин (в одній лінії) і низка машин (одна за одною, наприклад, весільний кортеж), то треба вживати слова «декілька», «кілька» (мала кількість), «багато», «немало», «чимало» (велика кількість) тощо [Ріпей 2006; Ріпей 2012в; Ріпей 2013]. Це підтверджують українські граматики І. Вихованець та К. Городенська [Вихованець, Городенська 2004, с. 165].

Коли увагу акцентуємо не на кількості, а на тому, що це якась частина когось або чогось, то варто послуговуватись словом «деякі» [ССУМ, II, с. 319].

Лексему «кілька» (не «ряд» чи «низка») правильно вжито у реченні «З-за обрїю простяглися золоті списи віялом і наче відсунули в рожево-перлові хмарки геть-геть угору, позолотивши їх краї, а за **кілька** хвиль на золотім колі викотився над обрїй величний, осяйний бог, що його пришестья так напружено чекав буйний степ із усім, суцим на ньому» у творі С. Черкасенка «Схід сонця в степу», який І. Огієнко подає «як взірєць зразкової сучасної літературної мови» у «Практичних лекціях літературної мови» [Практичні 1936, с. 124]. Жодне із значень лексем «ряд» чи «низка» тут не підходить. Як і не підходить у наведених вище прикладах із газет.

На наш погляд, правильно так писати: «...**деякі** люди з оточення президента»; «...**деякі** співробітники...»; «...**деякі** експерти...»; «**деякі** політики...»; «...виконано **чимало** робіт...»; «...**деякі** комерційні банки...»; «...на рекапіталізацію **деяких** банківських установ»; «...з **таких (певних, деяких)** спеціальностей...»; «...**низка** процедур»; «на думку **деяких** експертів...»; «спеціальності, на які вступає... молодь із сіл»; «...є почесним доктором **кількох** університетів»; «**деякі** виробники...»; «у **деяких** районах»; «**багато (чимало, немало, значна кількість)** пільговиків»; «**деякі**... публікації (**низка** публікацій)...»; «...звернути увагу на активізацію діяльності **деяких** кримських політиків...»; «**деякі** українські провайдери...»; «НБУ скасував **низку** обмежень...»; «Кібератака на **деякі** об'єкти...»; «**Деякі** міста України відмовились вводити карантин вихідного дня»; «...для мандрівників з Британії будуть діяти **певні (деякі, низка)** обмеження». Не «**низка** міжнародних організацій», а «**деякі** міжнародні організації»; не «**низка** транснаціональних корпорацій», а «**деякі** транснаціональні корпорації»; не «**ціла низка** продуктів», а «**деякі** продукти». Бо ряд – певна кількість кого-, чого-небудь, що утворює одну лінію. А низка – нанизані

однорідні предмети; предмети, явища тощо, розташовані послідовно один за одним.

2.1.6. Іменник *число* в різних варіантах значень у мові масмедіа

Точність інформації та її сприйняття значною мірою залежать від правильного слововживання [Мацько, Кравець 2007, с. 124]. Як стверджує П. Дудик, «точність мовлення передбачає чітку відповідність слів тим поняттям, уявленням, предметам, діям тощо, які вони позначають» [Дудик 2005, с. 303].

В одному з номерів газети «Експрес» (20.11.2007) читаємо: «*збільшення кількості справ*», «*число вбивств, грабежів*», «*число жертв стихійного лиха*» і «*кількість жертв*», «*число учнів*», «*число першокласників*» і «*кількість школярів*». Однак чи можна вживати слова «*число*» і «*кількість*» як синоніми? Зазначимо, що у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» чітко не розмежовано значення слів «*кількість*» і «*число*». Зокрема, «число» пояснено так: «1. Поняття, за допомогою якого передається кількість і провадиться лічба. Дробове число // розм. Цифра; номер. // Номер газети, журналу, альманаху і т. ін. Іменоване число // У системах обробки інформації – комбінація цифр у системах числення, що використовуються для подання даних. Двійкове число... Дійсне число... Ненормалізоване число... Нормалізоване число... Просте число... 2. День місяця в порядку ряду інших днів. У перших числах місяця. 3. тільки одн., розм. Кількість кого-, чого-небудь. 4. тільки одн., у сполуч. з прикм. в, до, з. Сукупність, група яких-небудь осіб, предметів. У тому (тім) числі – серед інших, між іншими. 5. тільки одн., лінгв. Граматична категорія, властива деяким частинам мови, що ґрунтуються на відношенні кількості (виражає одиничність, подвійність чи множинність предметів)» [ВТССУМ 2007, с. 1602]. До лексеми «*кількість*» наведено таке тлумачення: «1. Число, величина, об'єм, маса. 2. Філософська категорія, що характеризує предмети і явища зовнішнього світу з погляду об'єму, числа, ступеня розвитку»

[ВТССУМ 2007, с. 540]. У цьому словнику зазначено «відношення числа померлих хворих після операції до числа прооперованих хворих» [ВТССУМ 2007, с. 613], «зменшення числа фаланг на пальцях кистей» [ВТССУМ 2007, с. 242], «...полягає у змаганні двох команд... що намагаються меншим числом ударів вибити... всі наявні фігури» [ВТССУМ 2007, с. 255], «число рядків у друкарській полосі (на сторінці)» [ВТССУМ 2007, с. 621], «вада розвитку головного мозку – помірне зменшення числа борозен» [ВТССУМ 2007, с. 638], «збільшення або зменшення всього зображення або його частин у певне число разів» [ВТССУМ 2007, с. 651], «вада головного мозку – зменшення об'єму і збільшення числа звивин» [ВТССУМ 2007, с. 672], «число пасажирів» [ВТССУМ 2007, с. 891], «число потенційних споживачів» [ВТССУМ 2007, с. 1056], «встановлено число осіб, які допущені куди-небудь або повинні бути десь за штатом» [ВТССУМ 2007, с. 561].

У тритомному російсько-українському словнику «число» перекладено як «1. число» і «2. (количество) кількість; большое число присутствующих велика кількість присутніх; в большом числе у великій кількості» [РУС, III, с. 808]. У «Російсько-українському словнику наукової термінології: Суспільні науки» наведено «кількість інформації», «кількість обертів», «кількість засобів виробництва», «кількість вартості», «кількість суджень», «кількість праці», «переривчаста (переривчата, переривиста) кількість» [РУСНТ 1994, с. 192].

Лексичною помилкою вважаємо вживання лексеми «число» у таких реченнях: «*А проте **число** пенсіонерів за цей час скоротилося на мільйон осіб*»; «*Чи збільшується **число** малолітніх алкоголіків?*»; «*Зламано десятки тисяч сайтів, подвоєння **числа** жертв реєстрували кожні 6–8 годин*» («Експрес», 12.07.2007); «*Подивіться на **число** міністерств і заступників у самих міністерствах – невиправдано роздуте*» («Дзеркало тижня», 02.06.2007); «*...силові підрозділи Палестинської національної адміністрації, маючи в чотири рази більше **число** бойовиків, змушені були відступити*»; «*Можливо, позиція міністерства – перестрахуватися від іншої крайності –*

некомпетентності величезного **числа** так званих наставників»; «...уже через 5–10 років **число** робочих свердловин зменшиться удвічі» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «Ліквідація депутатської недоторканності, скорочення загального **числа** депутатів, двопалатний парламент... це питання, які сім років тому виносилися на референдум...» («Дзеркало тижня», 07.07.2007); «**Число** «розкручених» і відомих далеко за межами Закарпаття унікальних природних пам'яток...» («День», 15.06.2016); «В ОБСЄ пообіцяли збільшити **число** спостерігачів в Україні» («День», 17.03.2017); «**Число** загиблих через теракт в Лондоні зросло...» («День», 23.03.2017); «В Афганістані **число** загиблих солдатів від нападу талібів зросло...» («День», 22.04.2017); «велике **число** поліцейських...» («День», 05.12.2017); «...дозволено діяльність продуктових магазинів, супермаркетів та аптек з обмеженим **числом** покупців...» («День», 18.03.2020); «...23 лютого **число** офіційно зареєстрованих жертв коронавірусу в США перевищило півмільйона осіб...» («День», 25.02.2021).

Для позначення кількості кого-небудь чи чого-небудь варто вживати слово «кількість», а не «число» [Ріпей 2008б]. Наприклад: «кількість населення Землі» [Волощак 2003, с. 26], «збільшення кількості пожеж» [Волощак 2003, с. 37], «не число фермерів, а кількість» [Волощак 2003, с. 47].

У наведених реченнях із газетних публікацій правильними будуть такі відповідники: «**кількість** пенсіонерів», «**кількість** малолітніх алкоголіків», «**кількість** жертв», «**кількість** міністерств», «**кількість** бойовиків», «**кількість** наставників», «**кількість** свердловин», «**кількість** депутатів», «**кількість** пам'яток»; «**кількість** спостерігачів»; «**кількість** загиблих», «**кількість** поліцейських», «**кількість** покупців»; «**кількість** жертв».

На нашу думку, лексему «число» варто вживати у таких значеннях: «поняття, за допомогою якого передається кількість і провадиться лічба»; «номер газети, журналу, альманаху»; «комбінація цифр у системах числення, яку використовують для подання даних»; «день місяця в порядкувому ряді інших днів». А також як лінгвістичний термін («граматична категорія,

властива деяким частинам мови, що ґрунтуються на відношенні кількості»); математичний термін («дійсне число», «дробове число», «евклідове число», «натуральне число», «наближене число», «порядкове число»); фізичний термін («атомне число», «магічне число», «квантове число»); астрономічний термін («щорічне число», «годинне число») [РУСНТ 1998, с. 844]. Відповідні приклади подано в 11-томному «Словнику української мови» [СУМ, XI, с. 330].

Правильність вживання лексеми «число» у сполученні з прийменниками «в», «до», «з» у деяких випадках викликає сумнів. Наприклад, у реченнях *«З числа тих, хто має право оскаржити закупівлі, вивели «дядька Василя з вулиці»* («Дзеркало тижня», 07.07.2007); *«Позитивним він назвав створення робочої групи з пошуку виходу із політичної кризи з числа представників усіх політичних сил»* («Дзеркало тижня», 28.04.2007) слово «число» вважаємо зайвим. Адже ту ж думку передають такі речення: *«З тих, хто має право оскаржити закупівлі, вивели «дядька Василя з вулиці»; «Позитивним він назвав створення робочої групи з пошуку виходу із політичної кризи з представників усіх політичних сил»*. У реченні *«У числі лідерів майже шістдесяти країн український Президент взяв участь у відзначенні 50-річчя з часу акцій протесту демократичних сил в Угорщині»* («Високий Замок», 24.10.2006) вислів «у числі» ми або замінили б на «разом з» чи «серед», або так перебудували речення: *«У відзначенні 50-річчя з часу акцій протесту демократичних сил в Угорщині взяли участь лідери майже шістдесяти країн, зокрема й український Президент»*.

Отже, для позначення кількості кого-небудь чи чого-небудь варто вживати слово «кількість», а не «число».

2.2. Порухення лексичних норм використання прикметників у текстах української газетної періодики

Працюючи з текстами, журналісти особливої уваги повинні надавати правильному вживанню прикметників, які «суттєво впливають на розум, на

почуттєву сферу людини» [Дудик 2005, с. 200]. Адже «український прикметник – це найкоштовніша оздоба нашого мовлення. Будь-яка реалія, уточнена прикметником, набуває неймовірно точних та доречних відтінків... прикметник... пояснює, уточнює, доповнює та увиразнює поняття, означене іменником» [Микитюк 2014, с. 138–139].

Утворення ступенів порівняння від відносних і присвійних прикметників вважають «основним порушенням мовної норми у сфері функціонування прикметника сучасної української мови», «газетні, рекламні, інтернет-джерела... подають численні форми вищого та найвищого ступенів порівняння, утворені проти правил, із порушенням мовної норми» [Рязанцева 2011, с. 71]. Водночас трапляються випадки, коли журналісти замінюють «звичними для них російськими» словами або «принагідними саморобками давно усталені в нормативній українській мові відповідники» [Білограць, Нечипір 2019, с. 134]. Зокрема, вживають «невірне рішення» (замість «неправильне»), «бувний президент» (замість «колишній») [Нечипоренко 2017], «безкорисна любов» (замість «безкорислива»), «виключні здібності» (замість «виняткові»), «всестороннє вивчення» (замість «всебічне»), «дурний тон» (замість «поганий»), «трудолюбивий» (замість «працьовитий») [Волощак 2003] та ін.

Проаналізуємо нормативність функціонування в публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» прикметників *істотний, основний, останній, серйозний*, значення яких нечітко розмежовано в довідковій літературі. Саме щодо правильності їх вживання виникають найбільші сумніви.

2.2.1. Прикметник *істотний* у різних значеннєвих варіантах

Читаючи газетні публікації, виявляємо часте вживання лексеми «істотний»: «...*істотне* падіння рівня промислового виробництва»; «...зміни у складі Кабміну будуть *істотними*» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «...*істотного* реформування потребує і взаємодія між державними

аналітичними центрами та структурами...» («Дзеркало тижня», 07.03.2009); «...**істотні** конкурентні переваги»; «...нас очікує не лише **істотна** «валютна девальвація»...» («Дзеркало тижня», 27.06.2009); «...**істотні** умови кредитного договору» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «...побоюються **істотного** зменшення витрат...» («Дзеркало тижня», 30.06.2007); «...**істотніші** подарунки – квартири, наприклад» («Дзеркало тижня», 12.05.2007); «...**істотні** коливання цього показника...» («Дзеркало тижня», 21.04.2007); «...є одна **істотна** відмінність...»; «...від чого наука відчула б **істотний** ефект»; «...не можна вимагати від української науки, щоб вона давала **істотний** економічний ефект...»; «...**істотне** збільшення навчальних годин» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «...депозити банк інвестує у прибуткові проекти без **істотних** ризиків» («Високий Замок», 10.09.2009); «...готуються до **істотного** зростання захворювань на COVID-19» («День», 27.08.2020).

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) подає, що «істотний» – «1. Який становить сутність або стосується сутності чого-небудь; дуже важливий, значний, вагомий. 2. заст. Дійсний, реальний, справжній» [ВТССУМ 2007, с. 507]. Зауважимо, що слова «суттєвий» у цій словниковій статті немає. У цьому словнику читаємо «істотні ознаки» [ВТССУМ 2007, с. 135, 544]; «істотне значення» [ВТССУМ 2007, с. 327, 328, 647, 671]; «істотні риси» [ВТССУМ 2007, с. 328]; «істотні зміни» [ВТССУМ 2007, с. 342, 1594]; «істотне перетворення» [ВТССУМ 2007, с. 372]; «істотні властивості» [ВТССУМ 2007, с. 1469, 1470]; «істотні вади» [ВТССУМ 2007, с. 1072]; «істотні умови» [ВТССУМ 2007, с. 1187]; «істотні западини і підвищення» [ВТССУМ 2007, с. 1224]; «істотна відмінність» [ВТССУМ 2007, с. 1386]; «визначення істотних, характерних особливостей» [ВТССУМ 2007, с. 1556]; «не головний за значенням, не основний, менш істотний» [ВТССУМ 2007, с. 329]; «головне, істотне, що лежить в основі чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 1552]; «малоістотний» [ВТССУМ 2007, с. 641] та ін.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак) подано, що «істотний» – це «який становить суть чого-н., суттєвий» [ВТССУМ 2009, с. 412], можна зробити висновок, що слова «істотний» і «суттєвий» – синонімічні. Однак у прикладах як синоніми до «істотний» вжито «значний», «вагомий», але жодного разу не подано «істотний» [ВТССУМ 2009, с. 412]. У «Словнику української мови» (у 20 т.) зазначено «1. Який становить суть або стосується суті чого-небудь; дуже важливий, значний, вагомий; суттєвий [СУМ-20, VI, с. 620].

У словнику синонімів щодо «істотний» зазначено «див. 1. справжній, суттєвий» [ССУМ, I, с. 647], а «справжній» – це «(такий, який є насправді, в дійсності), реальний, істинний, дійсний, фактичний, правдивий, живий, достеменний розм., справдешній розм., справдішній розм., нестемений розм., суцільний розм., властивий заст., істотний заст., суцільний рідше; щирий (про людину – для посилення якоїсь її ознаки)» [ССУМ, II, с. 668]. Слово «суттєвий» цей словник так пояснює так: «(який становить основну ознаку, суть чого-небудь), істотний, визначальний, присутній рідше, сутній рідше, конститутивний книжн.» [ССУМ, II, с. 710]. У російсько-українському словнику наведено «касающийся сути» – «суттєвий, присутній, сутній»; «существенное значение» – «істотне значення»; «существенное замечание» – «істотне (суттєве, присутнє) зауваження» [РУС, III, с. 510].

У словнику складної лексики щодо «существенный», що варте уваги, зазначено, що різниця – ґрунтовна, заувага – слухна, зміна – велика; російською «существенные обстоятельства (дела)» – українською «суттєве (у справі)» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 618].

Редактори видавництва, опрацьовуючи рукописи, намагаються дібрати такий відповідник, щоб «єдино потрібне слово зайняло єдино потрібне місце» [Дудик 2005, с. 303]. Лексеми «істотний» та «істотно» (як прислівник до «істотний») вважають скалькованими з російської мови і намагаються замінити їх такими відповідниками: прикметниками «суттєвий», «значний»,

«важливий», «вагомий», «великий», «визначальний», «ґрунтовний», «слухний», «чималий»; прислівниками «суттєво», «значно», «важливо», «чимало» та ін. [Ріпей 2014].

У наведених реченнях із газетних матеріалів вживання прикметника «істотний» вважаємо ненормативним. На нашу думку, правильно так писати: «...**значне** зниження рівня промислового виробництва»; «...зміни у складі Кабміну будуть **суттєвими (значними, кардинальними)**»; «...**значного (суттєвого, ґрунтового, кардинального)** реформування потребує і взаємодія між державними аналітичними центрами та структурами...»; «...**суттєві (значні, важливі)** конкурентні переваги», «...нас очікує не лише **значна** «валютна девальвація»...»; «...**важливі (суттєві)** умови кредитного договору»; «...**побоюються значного** зменшення витрат...»; «...**суттєвіші (дорожчі)** подарунки – квартири, наприклад»; «...**значні (великі)** коливання цього показника...»; «...є одна **важлива (суттєва)** відмінність...»; «...**значний (суттєвий, чималий)** ефект»; «...**значне (суттєве)** збільшення навчальних годин»; «...депозити банк інвестує у прибуткові проекти без **значних (великих)** ризиків»; «...готуються до **значного** зростання (збільшення кількості) захворювань на COVID-19».

Отже, росіянізмом «істотний» не треба замінювати такі відповідники: «суттєвий», «значний», «важливий», «вагомий», «великий», «визначальний», «ґрунтовний», «слухний», «чималий» та ін. Бо журналістське слово повинно бути продуманим, доречним, точним. Незважаючи на оперативність подання інформації, читач (глядач, слухач) повинен отримувати грамотно підготовлений матеріал, «уже на рівні початкового написання тексту журналіст повинен покладатися на власні мовні знання, а не чекати редакторської правки, щоб уникнути аномативів» [Шульська 2016, с. 261].

2.2.2. Ненормативність лексеми *основний* у журналістських текстах

Як свідчать газетні публікації, є труднощі у вживанні лексем «головний» і «основний». Зокрема, читаємо «...**основні** висновки з нинішньої

передвиборчої кампанії...» («День», 29.03.2019) і «До Дня Конституції. **Головний висновок**» («День», 26.06.2017); «**основний гравець...**» («День», 08.01.2017), «...**основний суперник...** відмовився визнавати результати виборів» («День», 21.05.2018) і «...**головний захисник** країни» («День», 30.06.2006), «**головний герой...**» («День», 13.06.2018); «...заблокували **основну магістраль...**» («День», 09.02.2016) і «...розповіли про новий **головний маршрут...**» («День», 07.08.2018).

Журналісти часто вживають лексему «основний». Зокрема, пишуть «основні версії», «основний вид», «основні дороги», «основні завдання», «основні загрози», «основні критерії», «основна мета», «основні напрями» (і напрямки), «основні порушення», «основні причини», «основні пріоритети», «основні проблеми», «основні ризики», «основна риса», «основна тема», «основний тренд», «основний удар», «основний урок». Наприклад: «**основні версії** причин пожежі...» («День», 01.08.2015), «...три **основні версії** самогубства...» («День», 02.09.2018), «**Основною** версією вбивства...» («День», 30.05.2018), «... **основні версії** щодо вибуху...» («День», 26.10.2017); «...**основний вид** бою – загальновійськовий бій. **Основний вид** озброєння... танки» («День», 29.08.2014); «...на **основних** дорогах заборонили рух дизельних авто...» («День», 11.10.2018); «...назвали **основні завдання...**» («День», 17.03.2017), «**основне** завдання йоги...» («День», 24.06. 2018), «...заявив, що **основним** завданням переговорів...» («День», 20.08. 2015); «**основна загроза** Україні...» («День», 07.04.2017); «...назвав п'ять **основних** загроз...» («День», 03.02.2016); «**Основний критерій** відбору...» («День», 03.03.2018); «...**основною** метою учасників... була провокація...» («День», 04.12.2012), «**Основна мета** РФ...» («День», 03.10.2015); «...п'ять **основних** напрямів реформування...» («День», 07.12.2018), «...назвали три **основні** напрямки співпраці...» («День», 20.11.2017); «...**основні** порушення Мінських угод...» («День», 11.11.2018); «...назвали **основну** причину... трагедії...» («День», 20.08.2018); «Вирішення конфлікту... є одним з **основних** пріоритетів...» («День», 31.08.2018); «...**основна** проблема

журналістики...» («День», 12.02.2008); «...перелік з десяти **основних** геополітичних *ризиків*...» («День», 07.01.2019), «МВФ розкрив **основні** *ризики* для світової економіки» («День», 22.04.2018); «...можна виділити **основну** *рису* характеру» («День», 12.04.2002); «Захист зовнішніх кордонів ЄС стане **основною** *темою*...» («День», 17.09.2018); «...**основний** світовий готельний *тренд*» («День», 03.01.2013); «...взяла на себе **основний** *удар*...» («День», 17.02. 2018); «...**основний** незасвоєний *урок*...» («День», 05.04.2011).

Лексему «головний» вживають не так часто. Зокрема, пишуть «головний годинник», «головний капітал», «головний майдан», «головна площа», «головний позитив», «головний процес». Наприклад: «...відновив роботу **головний** *годинник*...» («День», 23.12.2018); «**Головний** наш *капітал* — освіта...» («День», 05.02.2016); «...встановили на **головному** *майдані*...»; «...на **головній** *площі* встановили гігантські писанки...» («День», 25.04.2019), «На **головній** *площі* Праги діти зачитували "Заповіт" Шевченка...» («День», 09.03.2019); «**Головний** *позитив* – згуртованість громади» («День», 05.08.2016); «... **головний** *процес* року» («День», 16.07.2015).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слова «найважливіший», «головний», «провідний», «визначальний» подано як синоніми до «основний» [ВТССУМ 2007, с. 861], зазначено, що «основний» – це той «...який є основою чого-небудь, становить його найважливішу частину. Кількісно найбільший; переважний...» [ВТССУМ 2007, с. 861]. Як приклади наведено «основне питання філософії», «основний капітал», «основний тон», «основні виробничі фонди» [ВТССУМ 2007, с. 861]. У цьому словнику читаємо «основна, панівна ідея, головний, панівний принцип» [ВТССУМ 2007, с. 316], «основна функція» [ВТССУМ 2007, с. 887], «основний симптом» [ВТССУМ 2007, с. 285], «основна увага» [ВТССУМ 2007, с. 550], «провідна, основна роль» [ВТССУМ 2007, с. 1145], «основний напрям» [ВТССУМ 2007, с. 1182], «основні ознаки» [ВТССУМ 2007, с. 1310], «основні властивості» [ВТССУМ 2007, с. 1361], «основні

риси» [ВТССУМ 2007, с. 1420], «основні характеристики» [ВТССУМ 2007, с. 45].

Щодо лексеми «головний» подано: «...2. Який рухається попереду чого-небудь; передній. 3. Найважливіший, основний, суттєвий...» [ВТССУМ 2007, с. 250]. Наведено такі приклади: «головна тональність», «головне підприємство», «головне речення», «головний бухгалтер», «головний рахунок», «головні колії», «головні ступені» [ВТССУМ 2007, с. 250].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак) подано «основні знаряддя праці», «основні навчальні дисципліни», «основна (провідна) тема твору», «основні сили противника» [ВТССУМ 2009, с. 707] і «головне питання», «головний принцип», «головна вулиця», «головний інженер» [ВТССУМ 2009, с. 197].

У «Словнику української мови» (у 20 томах) лексему «головний» пояснено як «1. Прикм. до голова́ 1... Признач. для голови... 2. Який рухається попереду чого-небудь; передній... 3. Найважливіший, основний, суттєвий... Те, що становить основу, суть чого-небудь... 4. у знач. вставн. сл. головне́. 5. Який перебуває в центрі чого-небудь або є центром чогось; центральний...» [СУМ ONLINE]. Наведено такі приклади: «головний біль», «головні подушечки», «головна пов'язка», «головний обоз», «головний танк», «головне місце», «головна робота», «головна пристрасть», «головна вулиця», «головна пристань», «головні підприємства» [СУМ ONLINE].

Словник синонімів до «основний» подає «див. головний» [ССУМ, II, с. 90], а в словниковій статті лексеми «головний» зазначено «який має найбільше значення, найголовніший... найважливіший... основний, чільний» [ССУМ, I, с. 353]. У російсько-українському словнику читаємо, що російською «основной» – українською «основний» [РУС, II, с. 352], російською «главный» – українською «головний, основний, чільний» [РУС, I, с. 292]. У російсько-українському словнику синонімів до російського слова «главный» наведено такі українські відповідники: «головний», «основний»,

«чільний», «провідний» та ін. [РУСС 1995, с. 56]. У пораднику з української мови подано, що російською мовою «главный» – українською «головний», «основний», «чільний» [Непийвода 1996, с. 108]; російською «основной» – українською «основний», «головний», «переважний» [Непийвода 1996, с. 163].

Як можемо зауважити, у тлумачних словниках, у словнику синонімів, у російсько-українських словниках щодо слова «головний» (російською мовою «главный») використано «основний». У праці «Як ми говоримо» (Б. Антоненко-Давидович), посібнику «Чи правильно ми говоримо» (Є. Чак), у навчальному посібнику «Культура слова: Мовностилістичні поради» (О. Пономарів), у посібнику «Культура мови на щодень» (за редакцією С. Єрмоленко), у «Російсько-українському словнику складної лексики» (С. Караванський) не подано пояснення щодо правильного вживання лексем «головний» і «основний». У монографії «Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей)» (І. Фаріон) зазначено, що неправильно «основний лейтмотив» – правильно «головна думка чи лейтмотив», неправильно «основоположна тема» – правильно «засаднича, основна, головна тема» [Фаріон 2009, с. 322]. У довіднику з українського слововживання «Неправильно–правильно» (М. Волощак) наведено, що неправильно «основна вулиця» – правильно «головна вулиця» [Волощак 2003, с. 61].

У словнику-довіднику з українського літературного слововживання пояснення слова «головний» як «1. Прикм. від голова: *головний біль, головний мозок, головний убір*. 3. Який рухається попереду когось, чогось; передній. Вж. зі сл.: *вагон, дозор, загін, танк, автомашина*. 4. Який перебуває в центрі чогось. Вж. зі сл.: *вхід, корпус [університету], під'їзд, шлях, вулиця, дорога, пристань*» [Головащук, СДУЛС 2004] не викликає сумнівів. Однак пояснення «5. Який очолює що-небудь, старший над кимсь тощо. Вж. зі сл.: *агроном, актор, економіст, інженер, лікар, отаман, помічник, режисер, штаб, квартира, підприємство, речення, управління*»

[Головащук, СДУЛС 2004], на нашу думку, не цілком зрозуміле. Зокрема, зрозуміле щодо людини, яка «очолює що-небудь, старша над кимсь» (агроном, актор, економіст, інженер, лікар, отаман, помічник, режисер), проте не зрозуміле щодо «штабу», «квартири», «підприємства», «речення», «управління».

А тлумачення у цьому словнику-довіднику [Головащук, СДУЛС 2004] лексеми «основний» як «те саме, що головний 2», тобто як «2. Найголовніший, найсуттєвіший», по-перше, а також подання переліку слів, з якими правильно вживати «головний» і «основний», по-друге, викликало ще більше сумнівів щодо розмежування їхніх значень. Бо прочитали, що «головний» правильно вживати зі словами «завдання», «тема», «умова», а потім ці самі слова виявили у переліку, з якими правильно вживати прикметник «основний». Виходить, що деякі іменники правильно вживати як з прикметником «головний», так і з прикметником «основний».

Під час уважнішого прочитання переліку слів, з якими вживати «головний» і «основний», виявили, що, крім слів «завдання», «тема», «умова», є ще інші. Щоб чітко виокремити слова, з якими (як подає словник-довідник з українського літературного слововживання), правильно вживати «головний» і «основний», вирішили навести їх в алфавітному порядку, виокремивши жирним шрифтом ті, які трапляються в обох випадках:

<i>Головний</i>	<i>Основний</i>
Агроном	Відмінність
Актор	Види зброї
Автомашина	Виробництво
Біль	Група
Вагон	Дисципліна
Вулиця	Ділянка
Вхід	Елемент
Джерела	Завдання
Дозор	Засіб
Дорога	Закон
Економіст	Заходи
Завдання	Зміст

Загін	Знаряддя
Зміст	Значення
Ідея	Зусилля
Інженер	Капітал
Квартира	Колектив
Корпус (університету)	Олійна культура
Крок	Маса
Лікар	Мотив
Мета	Наголос
Метод	Напрям
Мозок	Обов'язок
Мотив	Осередок
Наголос	Питання
Надія	Показник
Напрям	Причина
Отаман	Район вирощування
Перешкода	Риса
Питання	Рід військ
Під'їзд	Робота
Підприємство	Сили
Підсумок	Сорт
Показник	Споруда
Помічник	Суперечність
Порода	Тема
Представник	Тип
Приз	Тягар
Пристань	Умова
Причина	Урок
Проблема	Факт
Пункт	Фонд
Район	Фундамент
Режисер	
Речення	
Риса	
Роль	
Сили	
Танк	
Тема	
Тенденція	
Турбота	
Убір	
Удар	

Умова
Управління
Шлях
Штаб

Як бачимо, словник-довідник з українського літературного слововживання подає, що щодо слів «завдання», «зміст», «мотив», «наголос», «напрямок», «питання», «показник», «причина», «район», «риси», «сили», «тема», «умова» правильно вживати як прикметник «головний», так і «основний».

Зауважимо, що серед редакторів видавництва часто ведуться дискусії щодо правильного слововживання. Доводиться по декілька разів перечитувати статті у словниках, приклади класиків української літератури, аналізувати, використовуючи набутий редакторський досвід. Так формується редакторський погляд на розмежування значень лексем, вживання яких викликає труднощі.

Щодо вживання слів «головний» і «основний» в редакторській практиці сформувались два погляди. Перший — за аналогією до російської мови. Якщо в російській мові «главный», то в українській — «головний», якщо в російській «основной» — то в українській «основний». Відповідно до другого погляду «основний» варто вживати в значенні «базовий», «що є основою»; прикметник «головний» є більш вживаний [Ріпей 2007а, с. 109; Ріпей 2013, с. 87; Ріпей 2020а].

На нашу думку, у наведених вище прикладах із газетних публікацій правильно так писати: «...**головні** висновки з нинішньої передвиборчої кампанії...»; «До Дня Конституції. **Головний** висновок»; «**головний** гравець...»; «...**головний** суперник... відмовився визнавати результати виборів»; «...**головний** захисник країни»; «**головний** герой...»; «...заблокували **головну** магістраль...»; «...розповіли про новий **головний** маршрут...»; «**головні** версії причин пожежі...»; «...три **головні** версії самогубства...»; «**Головною** версією вбивства...»; «...**головні** версії щодо вибуху...»;

«...**головний** вид бою – загальновійськовий бій. **Головний** вид озброєння... танки»; «...на **головних** дорогах заборонили рух дизельних авто...»; «...назвали **головні** завдання...»; «**головне** завдання йоги...»; «...заявив, що **головним** завданням переговорів...»; «**головна** загроза України...»; «...назвав п'ять **головних** загроз...»; «**Головний** критерій відбору...»; «...**головною** метою учасників... була провокація...»; «**Головна** мета РФ...»; «...п'ять **головних** напрямів реформування...»; «...назвали три **головні** напрямки співпраці...»; «...**головні** порушення Мінських угод...»; «...назвали **головну** причину... трагедії...»; «Вирішення конфлікту... є одним з **головних** пріоритетів...»; «...**головна** проблема журналістики...»; «...перелік з десяти **головних** геополітичних ризиків...»; «МВФ розкрив **головні** ризики для світової економіки»; «...можна виділити **головну** рису характеру»; «Захист зовнішніх кордонів ЄС стане **головною** темою...»; «...**головний** світовий готельний тренд»; «...взяла на себе **головний** удар...»; «...**головний** незасвоєний урок...»; «...відновив роботу **головний** годинник...»; «**Основний** наш капітал — освіта...»; «...встановили на **головному** майдані...»; «...на **головній** площі встановили гігантські писанки...», «На **головній** площі Праги діти зачитували "Заповіт" Шевченка...»; «**Головний** позитив – згуртованість громади»; «... **головний** процес року».

Отже, відповідно до сформованих у редакторській практиці поглядів щодо вживання слів «головний» і «основний» прикметник «головний» є більш вживаний. Правильно вживати «головний висновок», «головний гравець», «головний суперник», «головний захисник», «головний герой», «головна магістраль», «головний маршрут», «головна версія», «головний вид», «головна дорога», «головне завдання», «головна загроза», «головний критерій», «головна мета», «головний напрям», «головний напрямок», «головне порушення», «головна причина», «головний пріоритет», «головна проблема», «головний ризик», «головна риса», «головна тема», «головний тренд», «головний удар», «головний урок», «головний годинник», «головний майдан», «головна площа», «головний процес», а також «головна умова»,

«ГОЛОВНИЙ чинник», «ГОЛОВНА особливість», «ГОЛОВНИЙ недолік», «ГОЛОВНА думка», «ГОЛОВНА ідея», «ГОЛОВНА ознака», але «основні предмети», «основні джерела», «основна література», «основні виробничі фонди», «основний капітал» тощо.

2.2.3. Функціонування лексеми *останній* у сучасних друкованих засобах масової інформації

Зважаючи на важливість, адже «завдяки поширенню, утвердженню в засобах масової комунікації мовного стандарту літературна мова набуває статусу соціально престижного різновиду національної мови» [Соколова, Бибики 2014, с. 134], проблема правильного слововживання у журналістських текстах потребує особливої уваги.

Проаналізуємо нормативність вживання лексеми «останній» у таких реченнях: «Львів'яни беруть маршрутки штурмом, чекають на зупинках до посиніння, сваряться з водіями. **Останні** ж розводять руками» («Високий Замок», 09.02.2012); «Такими документами є постанова держвиконавця про розшук автомобіля, яку винесено на підставі виконавчого провадження. **Останнє...** порушено на підставі рішення суду...» («Експрес», 10.02.2012); «...“ера Кличків” вже визнається навіть американцями. **Останні** завжди ревниво ставилися до перемог представників з інших континентів...» («Високий Замок», 22.03.2010); «...Печерська гімназія, реальне училище, жіноча гімназія, комерційне училище, Бактеріологічний інститут, лікарня для чорноробів та ін. Нині в будівлі **останньої**, оновленій... розташований Науково-практичний центр...» («Дзеркало тижня», 27.06.2009); «Тим більше недоречно читати у Програмі діяльності уряду про наміри **останнього** розробити в майбутньому програми чи концепції...» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «І ніхто нічого не рахував, не порівнював. Ні Білоконь, ні Луценко, ні Цушко... **Останній**, правда, єдиний, упровадив у житлові комісії при міністерстві і на місцях членів профспілки...» («Дзеркало тижня», 23.06.2007); «...спостерігають за брифінгами, які... дають спікер

Володимир Литвин, лідер фракції БЮТ Іван Кириленко, «регіоналка» Ганна Герман... **Остання** з надривом робить заяву...» («Високий Замок», 10.09.2009); «Не дивно, що Катар робить все можливе, аби зірвати будівництво газопроводу, аж до встановлення в Сирії, умовно кажучи, свого чи максимально дружнього режиму. Головним завданням **останнього** є...» («День», 04.12.2012); «Я добре знав і Костянтина, і Дмитра. З **останнім** ми здійснили 23 бойових вильоти» («День», 15.06.2016); «...Лукашенка підтримують не тільки співробітники силових структур і чиновники, чий добробут безпосередньо залежить від збереження існуючого політичного режиму, але також більшість пенсіонерів і жителів сільської місцевості та малих і середніх міст. З числа цих **останніх** саме і рекрутується більшість силовиків...» («День», 10.08.2020).

У словнику складної лексики до російського «последний» наведено «перший з кінця», «останній рішучий бій», «остання година прийшла», «останнім часом, останньо», «за останнім словом» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 438].

Словник наукової термінології подає «останнє слово підсудного» [РУСНТ 1994, с. 460], «останнє прижиттєве видання» [РУСНТ 1994, с. 156], «останні новини» [РУСНТ 1994, с. 281], «останній текст» [РУСНТ 1994, с. 504]. А в 11-томному словнику української мови читаємо «бути на останній дорозі», «бути на останніх днях», «віддавати останню шану», «посилати останній привіт», «проводжати в останню путь», «дерти останню шкуру», «до останнього», «до останнього подиху», «до останньої краплі крові», «тягтися з останнього», «не остання спиця в колесі» [СУМ, V, с. 784].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак) зазначено, що «останній» – це «...Щойно згаданий, названий, сказаний. Перед командою стояло два завдання: виграти змагання і вийти у фінал; останнє завдання – особливо важливе; Закінчується навчання, незабаром канікули. Останнє (ім., с.) особливо тішило учнів» [ВТССУМ 2009, с. 709]. У «Великому

тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) наведено «...спосіб ефективного використання пасовищ, коли останні розбивають на ділянки...» [ВТССУМ 2007, с. 384], «...здатність хімічних елементів заміщати один одного в кристалах без порушення будови останніх» [ВТССУМ 2007, с. 490], «...бінарна сполука йоду з киснем, у якій атоми останнього не зв'язані між собою» [ВТССУМ 2007, с. 510], «...виконує... доручення для іншої особи або установи (за рахунок останніх)» [ВТССУМ 2007, с. 574], «...зсувні нитки або дротяний каркас для армування гумової суміші автопокришок, аби надати останнім підвищеної механічної тривкості» [ВТССУМ 2007, с. 6], «...вексель, який не має відповідного забезпечення і використовується підприємцями чи будь-якими особами, що домовились надати один одному вексель, щоб під час обміну останнього одержати гроші готівкою» [ВТССУМ 2007, с. 118], «...теорія еволюції, згідно з якою кожний вид у межах свого ареалу поділяється на два дочірні види; один розвивається прискорено, а другий сповільнено; останній дає початок більш високоорганізованим формам» [ВТССУМ 2007, с. 250], «система заходів кредитного впливу банків на своїх клієнтів за порушення останніми своїх договірних зобов'язань» [ВТССУМ 2007, с. 1293].

Хоча у словнику синонімів зазначено «1. **останній** (єдиний, що зберігся, залишився; який, вичерпуючись, підходить до кінця), **останній заст., послідній діал...** 2. **останній** (який не можна далі переносити – із сл. термін, строк, час т. ін.), **крайній, граничний, послідній діал...** 3–9. **останній див.** 1. **вирішальний, завершальний, 1. кінцевий, 2. новий, 1. остаточний. передсмертний, 1. поганий**» [ССУМ, II, с. 93]. І мовознавці зауважують, що неправильно вживають лексему «останній». Як пише О. Курило, «слова *останній* не треба вживати в розумінні *решта, інші*. Замість казати: Дійсні члени zostалися, а останні вийшли, – треба: ...а всі *інші* вийшли, – або: ...а *решта* вийшли. Українське *останній* значить те, що польське *ostatni*; російське «*остальной*» ширшого значіння» [Курило 1960, с. 135].

А «Останній, як відомо, це той, котрий закінчує щось, кінцевий; антонім до слова перший; відповідає російському последний» [Пономарів 2001, с. 63]. Наприклад, «останній тиждень перед Великоднем» [ВТССУМ 2007, с. 1399], «останній день місяця, кварталу, року», «останній термін виконання угоди» [ВТССУМ 2007, с. 1504], «останні прояви життєвих функцій організму» [ВТССУМ 2007, с. 10], «вчиться в останньому класі (на останньому курсі)» [ВТССУМ 2007, с. 147], «останній дзвоник» [ВТССУМ 2007, с. 292], «рухатися останнім у ряду, колоні», «бути розміщеним останнім» [ВТССУМ 2007, с. 405].

«Щойно згаданий, названий, сказаний» [ВТССУМ 2009, с. 709] не є антонімом до слова перший, тому вживати лексему «останній» у цьому значенні неправильно. Точнішим і зрозумілішим буде текст, якщо «останній» замінювати, тоді читач не буде змушений повертатися до щойно прочитаного, щоб дізнатися, про що йдеться [Ріпей 2015; Ріпей 2014]. Зокрема, у вищенаведених прикладах з тлумачного словника «Останнє завдання – особливо важливе» ми б написали так: «Потрапити до фіналу – особливо важливо» чи «Особливо важливо – потрапити до фіналу». А у випадку «...незабаром канікули. Останнє особливо тішило учнів» вжили б «...канікули, якими особливо тішаються учні». Бо, як зазначають науковці, стиль писемної мови – найбільш точний [Іванченко 1983, с. 66].

У наведених вище реченнях «...сваряться з водіями. **Останні** ж розводять руками» лексему «останні» ми б замінили так: «...сваряться з водіями, які лише розводять руками», а речення «...на підставі виконавчого провадження. Останнє... порушено на підставі рішення суду...» написали б так: «...на підставі виконавчого провадження... порушеного на підставі рішення суду...». У реченні «...визнається навіть американцями. **Останні**...» лексему «останні», на нашу думку, вжито, щоб не повторювати «американці». Найпростіше «останні» замінити займенником «вони». А у наступному реченні, оскільки у наведеному переліку більше лікарень немає, замість «останньої» написали б «**цієї** лікарні», що не зумовлюватиме

плутанини і буде зрозуміліше читачеві. У реченні «...*про наміри останнього...*» слово «останнього» сплутує читача, бо і переліку немає. Його вжито, очевидно, щоб не повторювати лексему «уряду». Хоча, на нашу думку, значно простіше і зрозуміліше написати «*про його наміри*».

Звернемо увагу на вживання прикметника «останній» після наведеного переліку «*ні Білоконь, ні Луценко, ні Цушко*». Чи є підстави вважати «Цушко» останнім лише тому, що це прізвище у списку подано останнім? По-перше, можемо змінити порядок слів, тоді останніми будуть «Луценко» або «Білоконь». По-друге, прочитавши слово «останній», читач буде змушений повернутися до попереднього речення, щоб зрозуміти, про кого саме йдеться. Ми б у цьому реченні «Цушко» не замінювали лексемою «останній». А щоб акцентувати на «Цушко», перед ним додали б «зокрема», «правда», «зазначимо, що». У наступних прикладах замість прикметника «остання» написали б «*Зокрема, Ганна Герман...*», не «*завданням останнього є...*», а «*завданням Катару є...*», не «*З останнім ми здійснили 23 бойових вильоти*», а «*Зокрема, з Дмитром ми здійснили 23 бойових вильоти*», не «*...З числа цих останніх...*», а «*...З них саме і рекрутується більшість силовиків...*». Бо думка насамперед повинна бути зрозумілою.

Отже, після поданого переліку останнє слово, що не є антонімом до «перший», не треба замінювати прикметником «останній».

2.2.4. Вживання прикметника *серйозний* у невластивих для нього значеннях

Головний інструмент журналіста – слово, яке повинно бути продуманим, точним, «невдало підібрані слова... можуть або нечітко, або невірно означати думку автора й “викликати хоч би мале роздратування, що зразу ж відіб’ється на мисленні і внесе дисгармонію”» [Іванченко 1983, с. 71]. Розглянемо вживання лексеми «серйозний» у журналістських текстах.

Українські газети пишуть: «*Особливої актуальності в країні... набуває проблема серйозної інвентаризації цивілізаційних досягнень українства*»

(«Дзеркало тижня», 27.05.2006); «У мене є **серйозні** підстави вважати...» («Дзеркало тижня», 22.12.2007); «...**серйозний** досвід реалізації довгострокових програм у сфері вищої технічної освіти...»; «...дефіцит фахівців із поглибленим знанням технологій у ключових галузях промисловості стане **серйозною** перешкодою для впровадження нових розробок...» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «...реалізувати **серйозні** реформи»; «...на виниклі нещодавно **серйозні** розбіжності між двома країнами» («День», 18.03.2010); «...знайдено **серйозні** кошти на реалізацію програми»; «...**серйозні** кадрові зміни...»; «**серйозні** дебати виникли навколо формули визначення вартості транзиту російського газу...»; «...**серйозних** проблем не бракує»; «...смуга **серйозних** випробувань...» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «Мораторій–2008 не врятував банківської системи від дуже **серйозних** потрясінь»; «...українська атомна енергетика постала перед обличчям **серйозних** ризиків»; «...**серйозна** терапевтична допомога...»; «Банкіри часто скаржаться на дуже **серйозне** посилення конкуренції...» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «...діагноз був поставлений на підставі справжнього **серйозного** дослідження» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «Народження дитини – не модний захід, це дуже **серйозний** процес...» («Експрес», 10.02.2012); «Часто побої були **серйозними**» («Високий Замок», 10.09.2009); «...вищий законодавчий орган країни пережив **серйозні** політичні трансформації»; «...газопровід **серйозно** охороняли...» («День», 04.12.2012); «...**серйозні** ознаки... стагнації і падіння...»; «...українська влада не демонструє **серйозних** успіхів у боротьбі з корупцією...»; «...зібрали **серйозні** докази...» («День», 15.06.2016); «...приділяється ...**серйозна** увага» («День», 16.01.2015); «...блокада Донбасу може викликати **серйозну** енергетичну кризу в Україні» («День», 16.02.2017); «...**серйозний** результат антикорупційних ініціатив...» («День», 06.03.2017); «...є **серйозною** загрозою...» («День», 27.01.2021).

Російсько-український словник «серьезный» перекладає «серйозний; (степенный, не легкомысленный – еще) поважний» [РУС, III, с. 332]. У

російсько-українському словнику складної лексики подано «со всей серьезностью – якнайсерйозніше, без жартів» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 565], а у словнику наукової термінології (суспільні науки) з прикметником «серйозний» наведено «серйозна музика» [РУСНТ 1994, с. 255].

У словниковій статті слова «серйозний» «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) подано такі лексеми: «вдумливий», «розважливий», «вимогливий», «зосереджений», «зібраний», «заклопотаний», «важливий», «не легковажний», «істинний», «справжній». Наведено приклади: «серйозна людина», «стати серйозним», «серйозне обличчя», «серйозна розмова», «серйозний твір», «серйозна музика», «серйозний супротивник», «серйозна хвороба», «серйозна провина», «серйозність становища», «серйозно говорити» [ВТССУМ 2009, с. 1049]. А у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) зазначено «статечний», «стриманий», «суворий», «кваліфікований», «досвідчений», «важливий», «значний», «не легковажний», «небезпечний», «помітний», «відчутний», «великий», «істотний», «вагомий», «зосереджений», «заклопотаний», «зібраний», «справжній», «непідробний». Наведено приклади: «серйозна справа», «серйозний твір», «серйозна провина», «серйозні почуття» [ВТССУМ 2007, с. 1309]. У цьому словнику також читаємо «серйозний хронічний алкоголізм» [ВТССУМ 2007, с. 283], «серйозні фізичні розлади та серйозні хвороби» [ВТССУМ 2007, с. 1356], «серйозне порушення пам'яті» [ВТССУМ 2007, с. 26], «серйозний і тривалий основний депресивний епізод» [ВТССУМ 2007, с. 285], «серйозні ушкодження» [ВТССУМ 2007, с. 1553], «серйозні адміністративні стягнення» [ВТССУМ 2007, с. 1537]. Чому ж так «полюбилося» це слово?

У словнику синонімів до слова «серйозний» читаємо: «(який вдумливо, розважливо ставиться до життя, справи і т. ін., не здатний до легковажності), поважний, статечний, вдумливий, розважливий, рідко позитивний». А ще

подано «див. важкий, важливий, великий, небезпечний» [ССУМ, II, с. 610; СУМ, IX, с. 138–139].

Редактори видавництв, між якими часто ведуться дискусії щодо правильного слововживання в певному контексті, намагаються не «зловживати» прикметником «серйозний». Замість нього писатимуть «значний», «важливий», «суттєвий», «великий», «чималий» та інші відповідники [Ріпей 2015]. Це підтверджують приклади зі словників [НСУМ, IV, с. 822; НСУМ, I, с. 577; НСУМ, I, с. 652; НСУМ, I, с. 241; НСУМ, I, с. 216].

Зазначимо, що в словнику іншомовних слів «депресію», зокрема, пояснено не як «*порушення настрою, що характеризується серйозним і тривалим основним депресивним епізодом*» [ВТССУМ 2007, с. 285], а без слова «серйозний», як «*реакцію організму на важку життєву ситуацію*» [СІС 2000, с. 161].

У наведених вище реченнях із газет вживання лексеми «серйозний» вважаємо ненормативним. На нашу думку, правильно «*грунтовна інвентаризація*», тобто та «...яка характеризується повнотою, глибиною...» [ВТССУМ 2007, с. 270; ВТССУМ 2009, с. 213]; «*вагомі підстави*», як «вагомий аргумент» [ВТССУМ 2009, с. 84]; «*великий або чималий досвід*»; «*значна, велика або суттєва перешкода*»; «*важливі, головні, актуальні, кардинальні реформи*»; «*значні, великі, суттєві, чималі розбіжності*»; «*великі, значні, чималі кошти*»; «*значні, суттєві, важливі, кардинальні зміни*»; «*гарячі, запеклі, напружені дебати*»; «*велика, значна, головна, актуальна проблема*», а також «*гостра, складна, наболіла*»; «*значні, великі, важкі випробування*», «*значні, великі потрясіння*»; «*значні, великі, суттєві, чималі ризики*»; «*значна, велика, суттєва, чимала допомога*»; «*значне зростання конкуренції*»; «*грунтовне дослідження*»; «*важливий, відповідальний процес*»; «*побої були значними, чималими*»; «*значні, великі, суттєві, чималі, важливі трансформації*»; «*пильно охороняти*»; «*суттєві, вагомі, особливі ознаки*»; «*значні, великі, чималі успіхи*»; «*переконливі,*

аргументовані, суттєві, важливі докази»; «значна, особлива або пильна увага»; «велика криза»; «вагомий, значний або важливий результат»; «...є великою загрозою...».

Отже, замість слів «вагомий», «великий», «значний», «важливий», «суттєвий», «актуальний», «кардинальний» та інших не треба вживати лексему «серйозний».

Висновки до розділу 2

Ненормативне функціонування іменників *відміна, відсутність, напруга, різниця, ряд, низка, число*, прикметників *істотний, основний, останній, серйозний* у журналістських текстах значною мірою зумовлене нечітким розмежуванням їхніх значень у довідковій літературі. Аналіз словникових статей тлумачних, перекладних словників, словника синонімів, а також довідників і порадників, оснований на набутому редакторському досвіді, дав змогу виокремити значення досліджуваних лексем і до підібраних у газетних публікаціях прикладів їх вживання подати правильні/точні відповідники.

Реалізація лексичних норм у сучасних газетних текстах проаналізована через функціонування іменників у вітчизняних медіатекстах, зокрема витлумачено різні значення лексема *відміна* у мові газетної періодики; виявлено різне семантичне наповнення іменника *відсутність* у журналістських текстах; визначено нормативність функціонування лексеми *напруга* в сучасній публіцистиці; здійснено розрізнення лексичних значень іменника *різниця* та лексем *ряд* і *низка* у сучасних публіцистичних текстах, а також проаналізовано функціонування іменника *число* в різних варіантах значень у мові масмедіа.

Виявлено порушення лексичних норм використання прикметників у текстах української газетної періодики, зокрема прикметника *істотний* у різних значенневих варіантах; ненормативність лексеми *основний* у журналістських текстах; функціонування лексеми *останній* у сучасних

друкованих засобах масової інформації; вживання прикметника *серйозний* у невластивих для нього значеннях.

До аналізованих іменників і прикметників підбрано низку синонімічних рядів, наведено рекомендації до використання у відповідних контекстах.

Основні положення розділу 2 викладено в таких працях:

1. Ріпей М. «Одяг» наших думок. *Медіакритика*. Львів, 2006. № 1. С. 43–46.
2. Ріпей М. Мовленнєві неточності на сторінках газет. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2007. Вип. 30. С. 288–293.
3. Ріпей М. В. Порушення лексичної норми на сторінках газет. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2007. № 101. С. 107–110.
4. Ріпей М. Росіянізми в газетній мові. *Збірник праць кафедри української преси і дослідницького центру історії західноукраїнської преси. Пам'яті проф. В. Здоровеги*. Львів, 2007. Вип. 2(8). С. 230–241.
5. Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «число» та «різниця» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2008. Вип. 1(16). С. 266–273.
6. Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «відсутність» і «напруга» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 33. С. 249–254.
7. Ріпей М. Про лексичне втілення категорії кількості (*ряд будинків, низка заходів, кілька років*). *Дивослово*. Київ, 2012. № 7. С. 49.
8. Ріпей М. Росіянізми «приміром» і «відміна» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2012. Вип. 2(20). С. 320–325.
9. Ріпей М. Лексеми «ряд» і «низка» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2013. Вип. 3 (21). С. 456–462.

10. Ріпей М. Лексеми «істотний» та «істотно» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2014. Вип. 39. С. 332–336.

11. Ріпей М. Редакторська правка науково-технічного тексту. *Українська мова*. Київ, 2014. № 2. С. 61–67.

12. Ріпей М. Лексеми «серйозний» та «останній» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2015. Вип. 5. С. 377–383.

13. Ріпей М. Лексеми «головний» і «основний» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2020. Вип. 48. С. 162–172.

14. Ріпей М. В. Порухення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова*. Київ, 2021. № 1 (77). С. 91–103.

Розділ 3

ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ

3.1. Нормативність функціонування дієслів у газетних текстах

Точність слововживання є «запорукою доступності, естетичного впливу і дієвості газетного матеріалу» [Григораш 1966, с. 57]. З огляду на це важливо аналізувати неправильність/правильність подання лексем у журналістських текстах, з'ясовуючи значення на підставі довідкової літератури, подавати відповідники правильного вживання.

Особливу увагу варто звертати на загальноновживані слова, які «дають найбільшу кількість помилок» [Непийвода 1996, с. 15]. Ці лексеми «зрозумілі всім і сумнівів не викликають» [Непийвода 1996, с. 15]. Зважаючи на це, до термінологічних словників звертаємось «набагато частіше, ніж до загальнономовних. А варто було б навпаки, адже знайти відповідник до звичайного слова набагато складніше, ніж до терміна» [Непийвода 1996, с. 15]. Зокрема значна увага до вживання дієслів, адже «чим більше в мовленні дієслів, тим значнішою є його динаміка, енергія, стилістична виразність сказаного чи написаного» [Дудик 2005, с. 202]. У журналістських матеріалах, які повинні бути «зразком для читачів, слухачів, глядачів» [Пономарів 2017], трапляються такі огріхи: «походила на маму» (замість «була схожа», «нагадувала»), «пристрасті накаляються» (замість «вирують, завирували») [Білограць, Нечипір 2019, с. 134], «з тематикою журналу не співпадає» (замість «не збігається») [Мариненко 2017, с. 231], «я рахую» (замість «вважаю»), «приймати участь» (замість «брати участь») [Нечипоренко 2017, с. 68], «за такі вчинки потрібно наказувати» (замість «карати»), «прививати» (замість «прищеплювати»), «тормозити» (замість «гальмувати») [Пономарів 2017], «виставляти претензії» (замість «висувати»), «добитися мети» (замість «досягти»), «займалися цим питанням» (замість «вивчали»), «здійснюють тиск» (замість «чинять»), «списки направили в місцеві органи» (замість «подали») [Волощак 2003] та

ін. На них варто звертати увагу, щоб вилучати із журналістських текстів, замінюючи правильними відповідниками.

Проаналізуємо нормативність функціонування в публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» дієслів *викликати*, *відбивати*, *вказувати*, *встановлювати*, *дозволяти*, *згадувати*, *знаходитися*, *зустрічатися*, *носити*, *обробляти*, *підкреслювати*, *позначатися*, *показувати*, *породжувати*, значення яких нечітко розмежовано в довідковій літературі. Саме щодо правильності їх вживання виникають найбільші сумніви.

3.1.1. Різні варіанти значень лексеми *викликати* в мові масмедіа

Як свідчать газетні матеріали, є труднощі у вживанні дієслова «викликати». Наприклад, фіксуємо: «Хоча в західних областях скоро з'явиться нова хвиля тепла, що **викличе** незначне підвищення температури» («Експрес», 07.12.2006); «Немає елементарної інформації, що, відповідно, **викликає** вже не тільки дискусії, а й суперечки щодо того, скільки мігранти заробляють і скільки надсилають чи привозять в Україну»; «...я мимоволі продовжив спостереження. Це було **викликано** появою в коридорі вагонного провідника...» («Дзеркало тижня», 21.04.2007); «...це призводить до підвищення ризику захворювань, **викликаних** уживанням недоброякісної води; по-третє, розширення знань про наслідки захворювань, **викликаних** “водним чинником”...» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «Причина може **викликати** нервовий тик...» («Дзеркало тижня», 02.06.2007); «Статут у його нинішньому вигляді **викликав** безліч скарг з боку місцевої опозиції...»; «Саме це – зміст нового статуту, те, чому він прийнятий у такому вигляді і кому це, на думку супротивників нової редакції, потрібно – і **викликало** різку негативну реакцію з боку опозиційних харківській владі політичних і громадських організацій»; «Це єдиний пункт, який не **викликав** суперечок»; «Якусь частину білків вона [дитина. – М. Р.] отримує, та не настільки ж велику, аби так змінювати поведінку, **викликати** таку агресію» («Дзеркало тижня», 07.07.2007); «Будь-які незжиті батьками страхи, сумніви й тривоги

можуть негативно впливати на дитину, **викликати** в неї усілякі психосоматичні розлади...» («Дзеркало тижня», 28.04.2007); «Погодьтеся, років 20 тому такі речі **викликали** б шквал обурення з боку громадськості...»; «Людам, які страждають на алергійні захворювання, методи ароматерапії треба використовувати обережно, проте якісна ефірна олія рідко **викликає** побічну алергійну дію» («Дзеркало тижня», 12.05.2007); «А нервова реакція ЗМІ, мабуть, **викликана** не тим, що Україна усього за місяць перевершила цілий річний ліміт інфляції...» («Дзеркало тижня», 13.10.2007); «Таке потурання **викликало** подальші порушення закону» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «Холод **викликає** спазм судин...»; «Деякі ендокринні порушення **викликають** підвищену чутливість до йоду...» («Експрес», 10.02.2012); «...просить вибачення у пасажирів за вимушені затримки потягів і **викликані** незручності...» («День», 15.06.2016); «Перемога Трампа **викликала** «ударну хвилю» на світових ринках» («День», 15.11.2016); «Дозвіл на другу дитину **викликав** бебі-бум у Китаї» («День», 23.01.2017); «...блокада Донбасу може **викликати** серйозну енергетичну кризу в Україні» («День», 16.02.2017); «Це **викликає** велике занепокоєння» («День», 12.08.2020).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) читаємо «викликати горіння чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 410], «викликати електричні розряди в атмосфері, дощ і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 1137], «причина, що викликає ті або інші явища в природі, в організмі людини і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 9], «викликає блювання» [ВТССУМ 2007, с. 89], «викликає інфекційне захворювання» [ВТССУМ 2007, с. 189], «який викликає гниття» [ВТССУМ 2007, с. 248], «обставини, події, що викликають страждання» [ВТССУМ 2007, с. 254], «викликати бродіння» [ВТССУМ 2007, с. 328], «який викликає отруєння» [ВТССУМ 2007, с. 867], «який викликає гарячку, підвищує температуру» [ВТССУМ 2007, с. 974], «викликає ланцюг перетворень» [ВТССУМ 2007, с. 1204], «викликати яку-небудь подію, пригоду, вчинок і т. ін.» [ВТССУМ 2007,

с. 1378], «викликати падання плодів» [ВТССУМ 2007, с. 1483], «явище, викликане надприродними силами» [ВТССУМ 2007, с. 1608], «викликати опіки» [ВТССУМ 2007, с. 1053], «викликати огиду» [ВТССУМ 2007, с. 1087], «викликає захворювання рослин» [ВТССУМ 2007, с. 1332], «викликає алергію» [ВТССУМ 2007, с. 21], «величина... яка викликає коливання» [ВТССУМ 2007, с. 29], «викликаного окисленням» [ВТССУМ 2007, с. 33], «одиниця тиску, що дорівнює тискові, що викликається силою...» [ВТССУМ 2007, с. 45]. І у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) зазначено «*Вчинок викликав загальний осуд*» [ВТССУМ 2009, с. 109].

У тритомному російсько-українському словнику до лексеми «вызывать» наведено такі відповідники: «(кого-что) викликати... (приглашать – еще) прикликати... (служить причиной чего-л. – еще) спричиняти и спричинювати... (порождать – еще) породжувати... (возбуждать – еще) збуджувати... вызывать к жизни – викликати до життя; вызывать на разговор викликати на розмову; вызывать на соревнование – викликати на змагання; вызывать радость – викликати (породжувати, породити, збуджувати, збудити) радість; бомба вызвала пожар – бомба викликала (спричинила) пожежу, бомба спричинилася до пожежі» [РУС, I, с. 235–236]. В «Українсько-російському словнику» «викликати» подано у таких словосполученнях: «викликати до себе підозру», «викликати у кого здивування», «викликати тривогу у кого», «це не викликає найменшого сумніву» [УРС 1976, с. 69–70]. У «Російсько-українському словнику наукової термінології. Суспільні науки» читаємо «викликати в суд (до суду)», «викликати на змагання» [РУСНТ 1994, с. 84]. Словник синонімів подає «1. **викликати** (сприяти виникненню, появі в когось певного почуття, настрою, стану)... 2. **викликати** (пропонувати кому-небудь, просити когось прибути, з'явитися кудись)... 3, 4. **викликати** див. **вигукувати, спричиняти**» [ССУМ, I, с. 173–174]; «**спричиняти** (бути причиною появи

чого-небудь), **спричинювати, породжувати, викликати, зумовлювати...** » [ССУМ, II, с. 671–672].

Немає сумнівів щодо правильності вживання лексеми «викликати» у випадках «1. Голосом, жестами і т. ін. пропонувати, просити вийти до когось-небудь, з'явитися в призначене місце. // Голосно вигукувати що-небудь. // також з інфін. Пропонувати учневі відповідати. // За допомогою оплесків, вигуків просити, вимагати виходу артиста (артистів) на сцену (для схвалення виступу або повторення його) // Зв'язуватися (по телефону, радіо і т. ін.) для якого-небудь повідомлення, розмови на віддалі. 2. на що, з інфін. Пропонувати кому-небудь взяти участь у змаганні, відгукнутися на щось. // Категорично, різко пропонувати вступити в боротьбу, поєдинок... збуджувати почуття...», як зазначено у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» і у 20-томному словнику [ВТССУМ 2007, с. 136; СУМ-20, II, с. 297; СУМ, I, с. 408].

Правильно вживати «голосно вигукувати “Олю” і викликати її гуляти»; «викликати до дошки», «викликати артистів на біс», «викликати лікаря, швидку допомогу, міліцію, таксі, ліфт», «викликати до директора», «викликати у відділ кадрів, у профком», «викликати симпатію». Однак у випадках «призводити до чогось» і «спричинятися до яких-небудь дій і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 136; СУМ-20, II, с. 297] варто писати не «викликати», а «спричиняти», «зумовлювати», а також «бути причиною», «приводити до», «призводити до» чи інші відповідники. Наприклад: «...А хочеться дізнатися їм, **Що спричиняє** вітер і грозу, Чому буває у піднебессі грім»; «Харчова олія має бути приємна на смак та не **спричинювати** хворобливих явищ в організмі»; «Великі спустошення **спричинили** морози в садовому господарстві...»; «Він дивився на неї добрими чистими очима і прохав у неї прощення, що своєю присутністю **спричиняє** клопіт»; «Брак життєвого досвіду **спричиняє** у молодих прозаїків блідість у відтворенні життя» [СУМ, IX, с. 600]; «Серед багатьох причин, які **зумовлюють** низьку схожість насіння, основною є надмірний вміст у ньому вологи», «Розвиток

капіталізму... **зумовив** виникнення нового класу пролетаріату», «Моря, океани... Вони не тільки надихають поетів. Разом із Сонцем вони **зумовлюють** клімат нашої планети» [СУМ, III, с. 730]

Дієслово «приводити» вживаємо тоді, «коли мовиться про щось таке, що спричинилось до певних негативних наслідків». Наприклад: «Рана загоювалась, але виснаження і застуда **привели** до захворювання на туберкульоз», «задавлена хвороба **привела** до ускладнень...» [Антоненко-Давидович 1991, с. 127]. М. Гладкий у «Нашій газетній мові» зауважує, що «погано «зливи **викликали** повідь річок»... тут до речі було б «**спричинили** повідь». Неправильно «Це ж **викличе** поширення експортних можливостей»... слід би «Це **спричиниться** до...» аналогічно до слухного «Ця активність **спричиниться** до того, що й інші країни підуть за прикладом Англії» [Гладкий 1928, с. 42].

У навчальному посібнику «Культура української фахової мови» написано, що «викликати можна овації, захоплення, радість, не можна протест, хворобу» [Мацько, Кравець 2007, с. 115]. Науковці і практики зазначають, що «викликають» радість, гнів, захоплення, обурення [Коваль, Солганик, Пінчук 1983, с. 85–86]; не «зливи викликають повені», а «зливи спричиняють повені» [Волощак 2003, с. 72].

С. Караванський у словнику складної лексики до російського слова «вызывать» подає такі українські відповідники: «(крах) **приводити** до, (сумніви) **будити**; **вызывать** **беспокойство**, **занепокоювати**; **вызывать** **головокружение**, **паморочити** (голову); **вызывать** **неудовольствие** **чье**, **гладити** **проти шерсти** **кого...** **вызывать** **переполох**, **зчиняти** **бучу...** **это** **вызывается** **многими** **причинами**, **на** **це** **є** **багато** **причин...**» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 74]. І у посібнику «Українська ділова і фахова мова» наведено «**загасання, зумовлене розсіянням**», «**лампа, світіння якої зумовлене тим, що**» [Українська 2006, с. 368], «**простий, зумовлений технічним обслуговуванням та ремонтом**» [Українська 2006, с. 369].

У наведених реченнях із газетних публікацій замість «викликати», на нашу думку, правильно писати «спричиняти», «зумовлювати», «приводити до», «призводити до» [Ріпей 2009б]: «...нова хвиля тепла, що **зумовить** незначне підвищення температури»; «Немає елементарної інформації, що... **призводить** вже не лише до дискусії, а й до суперечки...»; «...я мимоволі продовжив спостереження. Це було **зумовлено** появою в коридорі вагонного провідника...»; «...це **призводить** до підвищення ризику захворювань, **спричинених** уживанням недоброякісної води; по-третє, розширення знань про наслідки захворювань, **зумовлених** “водним чинником”...»; «Причина може **привести** до нервового тика...»; «Статут... **спричинив** безліч скарг...»; «Саме це... **привело** до різкої негативної реакції...»; «Це єдиний пункт, який не **зумовив** суперечок»; «...**спричиняти** агресію»; «...страхи, сумніви й тривоги можуть негативно впливати на дитину, **призводять** до... розладів...»; «...**спричинили** б шквал обурення...»; «...якісна ефірна олія рідко **призводить** до побічної алергійної дії»; «...реакція ЗМІ... **зумовлена** (**спричинена**) не тим, що...»; «Таке потурання **привело** до подальших порушень закону»; «Холод **спричиняє** (**зумовлює**) спазм судин...»; «...порушення **зумовлюють** (**спричиняють**) підвищену чутливість до йоду...»; «...просить вибачення у пасажирів за... **спричинені** незручності...»; «перемога... **спричинила** (**зумовила**) “ударну хвилю” на світових ринках»; «дозвіл... **спричинив** (**зумовив** або **привів до**) бебі-бум у Китаї»; «...блокада Донбасу може **привести** до (**спричинити**) великої енергетичної кризи»; «Це **спричиняє** (**зумовлює**, **призводить до**) велике занепокоєння». Як і читаємо у журналістських текстах: «Ця нездатність до кінця прораховувати наслідки, яку Росія виявила раніше... і **привела** 7 січня до повного припинення російських газових поставок...»; «А це може **привести** не тільки до політичних санкцій з боку Брюсселя, а й до цілком конкретних штрафів»; «Певна річ, останній глобальний економічний спад **привів** до збільшення тиску на уряди» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «Суб’єктивізм і дилетантство **зумовили** безперспективність наближення до прогресивної

бажаної мети»; «...зловживання алкоголем спричиняє різні захворювання...»; «зростає кількість гострих та хронічних алкогольних психозів, смертність від хвороб, зумовлених алкоголізмом» («Дзеркало тижня», 19.01.2008).

Зазначимо, що не «куріння може викликати захворювання на рак», як пишуть у рекламах цигарок, а «куріння може спричинити захворювання на рак» або «куріння може призвести до захворювання на рак» [Ріпей 2008а].

Отже, на позначення дії, яка стала причиною чого-небудь, треба вживати лексеми «спричиняти», «зумовлювати», «приводити до», «призводити до», а не «викликати».

3.1.2. Порухення лексичних норм у вживанні дієслова *відбивати* в українській публіцистиці

Як свідчать газетні тексти, журналісти часто подають лексему «відбивати», правильність вживання якої викликає сумнів. Наприклад, читаємо: «*Все, що відбувається в країні, прямо чи опосередковано відбивається на житті кожного з нас*» («День», 14.02.2013); «*...Чому такий рівень виробництва ніяк не відбивається на нашому добробуті?*» («День», 14.02.2001); «*...ситуація на острові повною мірою відбивала поточну ситуацію в країні...*» («День», 28.08.2009); «*...ця премія, як ніяка інша, відбиває певне глобальне соціальне замовлення, затребуваність визначеної теми*» («День», 26.04.2001); «*Малопомітне уповільнення темпів зростання цін відбиває сезонну циклічність...*» («День», 13.09.2011); «*Один із перших записів, що відбиває цю функцію чеської пивниці, до нас дійшов у поемі...*» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «*Принципові характеристики... відбиті в назві...*» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «*Будь-який договір... має відбивати інтереси обох сторін і бути збалансованим...*» («День», 24.06.2016); «*Трагічна історія... відбиває духовні проблеми сучасної людини, її взаємини зі світом...*» («День», 14.01.2015); «*Музей має відбивати не лише трагедію Голокосту...*» («День», 07.03.2012); «*відбивати реальність...*» («День»,

30.06.2017); *«Це відбивається і на системі парламентаризму»* («День», 20.04.2007); *«циркулярна міграція» відбиває посилену зовнішню мобільність людей»* («День», 01.03.2011); *«все це відбивається на груповій поведінці мешканців і прийнятті ними рішень»* («День», 08.08.2017); *«...жанрове кіно, яке має і впливати на мільйони споживачів, і відбивати їхні настрої»* («День», 27.01.2021); *«Камерна музика... здатна... відбивати найглибші відчуття... композитора»* («День», 09.02.2020); *«...розвиток подій... не відбивається...на політичному вимірі вирішення конфлікту...»* («День», 03.12.2020); *«...відбиваючи дух конкретного часу...»* («День», 22.01.2021); *«...війна відбивається у фільмах...»* («День», 15.01.2021); *«...це відбивається в заявах... президента...»* («День», 16.09.2020).

Можливо, це пов'язано з тим, що в словниках чітко не розмежовано значення цього слова. У тритомному російсько-українському словнику наведено такі відповідники до російського слова «отражать»: «1. (удар, нападение) відбивати... 2. (возражение, нападки и т. п.) відбивати... 3. (отбрасывать в обратном направлении) відбивати, редко відкидати... 4. (воспроизводит, передавать что-либо) відбивати, відображати...» [РУС, II, с. 406]. «Русско-украинский словарь синонимов» подає такі українські відповідники до слова «отразить» (изобразить в произведениях искусства факты, события, явления, лица и т. п.)... відбити, відобразити, віддзеркалити» [РУСС 1995, с. 143.]. А у словнику складної лексики С. Караванського серед українських відповідників до «отражать», «отражение» немає ні «відобразити», ні «відображення» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 36].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) слова «відбивати» і «відобразити» подано як синоніми. Зокрема, друге значення слова «відобразити» трактовано як «те саме, що віддзеркалювати, відбивати» [ВТССУМ 2007, с. 175]. А у словниковій статті до слова «відбивати» зазначено, що у переносному значенні «виражати чий-небудь внутрішні якості або властивості. // Відобразити, виражати... Відтворювати, зобразити, втілювати в образах

життя, ідеї і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 164]. У цьому словнику також читаємо «крива лінія, яка відбиває зміни будь-якого показника» [ВТССУМ 2007, с. 524]; «відбивається ставлення інших осіб до суб'єкта» [ВТССУМ 2007, с. 631]; «сукупність... умов у даній місцевості, що відбиваються на якості... спостережень» [ВТССУМ 2007, с. 44]; «план, що відбиває витрати коштів» [ВТССУМ 2007, с. 105]; «галюцинації, що відбивають зміст емоційно забарвлених переживань» [ВТССУМ 2007, с. 220]; «положення якої-небудь науки, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок» [ВТССУМ 2007, с. 397]; «лінія, що відбиває частоту серцевих скорочень» [ВТССУМ 2007, с. 525]; «художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття...» [ВТССУМ 2007, с. 1315]; «сигнальний щит із світловими чи електромагнітними показниками, що відбивають стан контрольованого устаткування» [ВТССУМ 2007, с. 1425]. І у «Словнику української мови» (у 20 томах) у словниковій статті лексеми «відбивати» також зазначено «перен. Виразити чий-небудь внутрішні якості або властивості... *відбивала його душевну врівноваженість... Відображати, виразити ...Запорізька Січ відбивала прагнення українського народу... Відтворювати, зображати, втілювати в образах життя ідеї і т. ін. Словник української мови... відбиває українську мову першої половини XIX ст...*» [СУМ-20, II, с. 581]. Також подано «*Истотною ознакою предмета називається та ознака, яка відбиває корінну, найбільш важливу властивість предмета*» [СУМ-20, VI, с. 620]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) у словниковій статті лексеми «відбивати» наведено такі приклади: «*Усмішка відбиває душевну врівноваженість, Відбивати дійсність у мистецтві, Своє відбиття у дзеркалі, Відбиття подиву в очах, Відбиття в свідомості об'єктивної дійсності*» [ВТССУМ 2009, с. 131].

Немає ніяких сумнівів щодо правильності вживання лексеми «відбити» у значеннях «ударами відокремлювати частину від цілого», «відкидати зустрічним ударом (м'яч, шаблю та ін.)», «ударами пошкодити що-небудь в

організмі», «успішно протидіяти наступові супротивника, боєм змушувати його відступити», «відбирати кого-, що-небудь, повертати назад силою, боєм», «ударами, дзвоном позначати час (про годинник і т. ін.)»; «відбивати такт», «сікти, розм'якшувати м'ясо, б'ючи чим-небудь», «залишати на чому-небудь слід від чогось». Однак у тих випадках, коли йдеться про вираження, відтворення, втілення в образах, правильно вживати «відображати» або «віддзеркалювати» [Ріпей 2007; Ріпей 2009; Ріпей 2018]. Наприклад, «*Староруське письменство... дуже обмежено відобразило сучасну йому живу мову*» [СУМ, I, с. 613]; «*Її обличчя віддзеркалювало мажорний настрій батька...*» [СУМ, I, с. 579].

На нашу думку, у наведених вище реченнях із газетних публікацій правильно так писати: «...**відображається** на житті...»; «...**не відображається** на нашому добробуті»; «...*ситуація на острові... відобразала... ситуацію в країні...*»; «...*премія... відображає певне... замовлення...*»; «...*уповільнення темпів зростання цін відображає сезонну циклічність...*»; «*один із... записів, що відображає цю функцію...*»; «...*характеристики... відображені в назві...*»; «...*договір... має відобразити інтереси обох сторін...*»; «...*історія... відображає (віддзеркалює) духовні проблеми... людини...*»; «*музей має відобразити не лише трагедію...*»; «**відобразити (віддзеркалювати)** реальність...»; «... **відображається** і на системі парламентаризму»; «...*міграція відображає... зовнішню мобільність людей*»; «...**відображається** на груповій поведінці мешканців...»; «...*жанрове кіно, яке має і впливати на мільйони споживачів, і відобразити (або віддзеркалювати) їхні настрої*»; «*Камерна музика... здатна... відобразала (або віддзеркалювала) найглибші відчуття... композитора*»; «...*розвиток подій... не відображається...на політичному вимірі вирішення конфлікту...*»; «...**відображаючи** дух конкретного часу...»; «...*війна відображається у фільмах...*»; «...**це відображається** в заявах... президента».

Отже, коли йдеться про вираження, відтворення, втілення в образах, правильно вживати слово «відображати», бо «образ», «зображення», «відображення» (або «віддзеркалювати»), але не лексему «відбивати».

3.1.3. Широка семантика дієслова *вказувати* в газетній періодиці

Як видно з газетних публікацій, журналісти часто наводять лексему «вказувати», однак не завжди її вживання можна вважати обґрунтованим. Зокрема, у матеріалах щоденної всеукраїнської газети «День» виявляємо лексему «вказувати», правильність подання якої не викликає сумніву. Наприклад, у таких значеннях [СУМ, X, с. 414]:

– «жестом, рухом, спрямованим кудись, на когось, щось, привертати до кого-, чого-небудь увагу; показувати» – *«Офіцери, йдучи попереду солдатів, досвідченим оком вирішували долю кожного і красномовним жестом **вказували** на машину...»* («День», 26.09.2013); *«...вказав на постать чоловіка, який лелекою ходив свіжорозораним полем і щось пильно розглядав»* («День», 16.06.2000); *«Знайшли якогось діда, він і **вказав** нам на місце, де... відбувся бій»* («День», 01.02.2018);

– «указувати дорогу (шлях, шляхи) – бути зразком для здійснення чого-небудь» – *«Якщо існує якийсь проект, який має проблеми, ми ті, хто буде **вказувати** йому правильний шлях»* («День», 06.08.2018);

– «відзначати, виділяти, називати що-небудь, роблячи відомим, помітним» – *«Журналіст не лише **вказав** на помилки радянської журналістики, а й провів паралелі із сучасною епохою»* («День», 04.08.2017); *«Для рідних був стрижнем родини, знав, коли і як порадити, а коли **вказати** на помилки»* («День», 08.08.2018);

– «звертаючи увагу на що-небудь, пояснювати, розкривати його сутність» – *«...на цю «очевидність» **указував** свого часу великий митрополит Андрей Шептицький»* («День», 16.07.2010);

– «наказувати кому-небудь, робити зауваження, давати розпорядження, повчати» – «...не подобається, не дивися, але іншим не **вказуй** і тим паче не починай полювання...» («День», 16.04.2015).

І в українських словниках подано: «*Ти мені не **вказуй!** – закричав Гнат...* [СУМ, X, с. 414]; «*Укажи палець, а він руку просить*»; «...ти мені молодому дорогу **вказала**» [Словарь, IV, с. 326].

Однак чи можна вважати обґрунтованим вживання лексеми «вказувати» у значенні «свідчити про що-небудь» [СУМ, X, с. 414]? Наприклад, у таких реченнях: «*Повідомлення продовжують **вказувати** на непотрібне або надмірне застосування сили працівниками правоохоронних органів*» («День», 14.09.2020); «...при складанні цього списку враховано низку епідеміологічних показників, які повинні чітко **вказувати** на те, що поширення захворювання в країні сповільнилося... Менше 25 хворих на 100000 мешканців країни **вказує** на такий рівень місцевої передачі вірусу...» («День», 01.06.2020); «... Якщо до того часу не буде чути відповідь, це може **вказувати** на те, що електроніка на борту... пошкоджена» («День», 26.09.2018); «... Склад може **вказувати** на активні гідротермальні процеси у внутрішньому океані...» («День», 14.04.2017).

Як наведено в російсько-українському словнику складної лексики [Караванський, РУССЛ 1998, с. 650], російською мовою «указывать на», а українською – «свідчити про»; як зазначено у порадику з української мови [Непийвода 1996, с. 247], російською «это указывает на что», а українською – «це свідчить про що». Наприклад: «...**свідчать** ...оповідання й комедія» ; «...**свідчить** знаменитий уступ у.. «Полтаві» [СУМ, IX, с. 78]; «Недоїдки **свідчили**, що тут були люде»; «Святеє писаніє **свідчить-висвідчає**» [Словарь, IV, с. 107]. Можемо зауважити, що у вищеподаних реченнях «оповідання й комедія», «уступ», «кулі» «недоїдки», «писаніє» не вказують, а свідчать, тобто «є свідченням, доказом чого-небудь; доводять щось» [СУМ, IX, с. 78].

У наведених реченнях із газетних публікацій замість росіянізму «вказувати» варто писати лексему «свідчити» [Ріпей 2021a]: «Повідомлення продовжують **свідчити** про непотрібне або надмірне застосування сили працівниками правоохоронних органів»; «...при складанні цього списку враховано [взято до уваги. – М. Р.] низку епідеміологічних показників, які повинні **свідчити** про те, що поширення захворювання в країні сповільнилося... Менше 25 хворих на 100000 мешканців країни **свідчить** про такий рівень місцевої передачі вірусу...»; «... Якщо до того часу не буде чути відповідь, це може **свідчити** про те, що електроніка на борту... пошкоджена» ; «...Склад може **свідчить** про активні гідротермальні процеси у внутрішньому океані...».

Також чи можна вважати обґрунтованим вживання лексеми «вказувати» у таких реченнях: «На звороті малюнка журналіст **вказав**: "Роман Сущенко. 2019. Католицький собор. Страсбург. Папір, олівець, гелева ручка, акварель"» («День», 11.07.2019); «Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 18 серпня 2020 року дозволило, за бажанням, **вказувати** в фемінітиві назву професії в кадрових документах» («День», 25.08.2020); «Для отримання урядової знижки на сплату комунальних послуг достатньо подати лише заяву та декларацію про доходи, в якій **вказати** тільки види доходів, а не їх розміри...» («День», 21.08.2018); «Якщо раніше необхідно було в Декларації **вказувати** види доходів зареєстрованих в помешканні осіб, то з травня 2018 року у розділі III **вказуються ЛИШЕ** дані про види та суми доходів осіб, інформація про які відсутня в Державному реєстрі фізичних осіб...» («День», 14.05.2018); «...Контроль при проведенні грошових переказів на суму від 30 тис. грн пропонується посилити – відправникам і одержувачам коштів потрібно буде **вказувати** інформацію про себе для повної ідентифікації. **Вказувати** потрібно буде місце проживання, серію і номер паспорта, ідентифікаційний код... Здійснити переказ буде неможливо, якщо така інформація не буде **вказана**» («День», 03.08.2018); «Медичному персоналу лікарень суворо

наказано **вказувати** в документах померлих причиною смерті – одну із супутніх хвороб пацієнта...» («День», 26.10.2020); «...**вказувати** на конверті рік народження...» («День», 25.12.2019)? Бо чи можна на звороті малюнка, в документах, у декларації, на конверті щось вказати («жестом, рухом, спрямованим кудись, на когось, щось, привертати до кого-, чого-небудь увагу; показувати... указувати дорогу... бути зразком для здійснення чого-небудь... відзначати, виділяти, називати що-небудь, роблячи відомим, помітним... звертаючи увагу на що-небудь, пояснювати, розкривати його сутність... наказувати кому-небудь, робити зауваження, давати розпорядження, повчати...») [СУМ, X, с. 414]?

Як читаємо у словниковій статті слова «указывать», наведеній в російсько-українському словнику складної лексики» [Караванський, РУССЛ, с. 650–651], правильно так вживати: на хиби – звертати увагу, літературу – рекомендувати, дату – називати, адресу – зазначати.

На звороті малюнка, в документах, у декларації, на конверті можна [Ріпеш 2021a]:

– зазначити – «записувати з метою обліку, реєстрації і т. ін.; фіксувати... пишучи...» [Словник ONLINE; СУМ, III, с. 128];

– занотувати – «те саме, що записувати» [СУМ, III, с. 233], «те саме, що нотувати» [Словник ONLINE];

– зафіксувати – «відображати за допомогою фото, малюнка, запису...» [СУМ, III, с. 374], «відтворювати за допомогою фото, малюнка, запису... записувати, реєструвати (певні факти, події і т. ін.)» [Словник ONLINE];

– написати – «складати і записувати який-небудь текст... давати кому-небудь ім'я, рідше прізвище, занотовуючи його в документі» [СУМ, VI, с. 361], «коротко написати, сказати про кого-, що-небудь» [Словник ONLINE];

– подати – «повідомляти, передавати що-небудь комусь... обліковувати, записувати що-небудь» [СУМ, VI, с. 729] тощо. Наприклад: «Сергій навмисне не **зазначив** адреси госпіталю...» [СУМ, III, с. 128];

«...мали звичку **вказувати** свої джерела на полях...» [Словник ONLINE]; «...ретельно **занотовував** усе, що треба було зробити» [СУМ, III, с. 233]; «...пасажир розгортав якийсь журнал... і щось там **занотовував**» [Словник ONLINE]; «...**зафіксував** кожен наш крок...» [СУМ, III, с. 374]; «...коротко **зафіксував**, як писав літописець...» [Словник ONLINE]; «...**Запиши**... Так і пиши!» [СУМ, VI, с. 361]; «...**написав** кілька слів» [Словник ONLINE]; «...**подавати** менше худоби, ніж маємо» [СУМ, VI, с. 729].

У наведених реченнях із газетних публікацій, на нашу думку, варто так писати: «На звороті малюнка журналіст **написав (вказав, занотовав)**: "Роман Суценко. 2019. Католицький собор. Страсбург. Папір, олівець, гелева ручка, акварель"»; «Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 18 серпня 2020 року дозволило, за бажанням, **вказати (подавати, записувати)** в фемінітиві назву»; «Для отримання урядової знижки на сплату комунальних послуг достатньо подати лише заяву та декларацію про доходи, в якій **вказати (написати, подати)** тільки види доходів, а не їх розміри...»; «Якщо раніше необхідно було в Декларації **подати (вказати, написати)** види доходів зареєстрованих в помешканні осіб, то з травня 2018 року у розділі III **фіксують (записують, вказують)** ЛИШЕ дані про види та суми доходів...»; «...Контроль при проведенні грошових переказів на суму від 30 тис. грн пропонується посилити – відправникам і одержувачам коштів потрібно буде **подавати** інформацію про себе для повної ідентифікації. **Вказати** потрібно буде місце проживання, серію і номер паспорта, ідентифікаційний код... Здійснити переказ буде неможливо, якщо така інформація не буде **подана**»; «Медичному персоналу лікарень суворо наказано **вказати (записувати)** в документах померлих причиною смерті – одну із супутніх хвороб пацієнта...»; «**записувати (вказати, занотовувати)** на конверті рік народження...».

Отже, лексему «вказувати» правильно вживати на позначення «жестом, рухом, спрямованим кудись, на когось, щось, привертати до кого-, чого-

небудь увагу; показувати... указувати дорогу... бути зразком для здійснення чого-небудь... відзначати, виділяти, називати що-небудь, роблячи відомим, помітним... звертаючи увагу на що-небудь, пояснювати, розкривати його сутність... наказувати кому-небудь, робити зауваження, давати розпорядження, повчати...» [СУМ, X, с. 414]. А в інших випадках варто вживати «зазначити», «занотувати», «зафіксувати», «написати», «подати», «свідчити» тощо.

3.1.4. Відповідність використання лексеми *встановлювати* в сучасних масмедіа

Досить часто фіксуємо слово «встановлювати». Зокрема, «встановлюють» ім'я, причину, термін, контроль, контакти, дні, власників, правила, ціни, обмеження, стосунки, істину, суму, пенсію. Та чи відповідають ці словосполучення лексичній нормі української мови? З'ясуємо це на підставі довідкової літератури. Газети пишуть: «*зможли встановити справжнє ім'я цього віртуоза пензля*»; «*Спробуємо... встановити, про який саме місяць йдеться*» («Дзеркало тижня», 12.05.2007); «*...встановити тотальний контроль...*» («День», 15.06.2016); «*сума... встановлюється*» («Дзеркало тижня», 13.10.2007); «*Собака допоможе... установити нові контакти...*» («Дзеркало тижня», 02.12.2006); «*встановити діагноз*» («Експрес», 03.01.2008); «*Причину... встановлюють слідчі*»; «*...вдалося... встановити, що у крові астматиків набагато більше білка...*»; «*генетики встановили...*»; «*Методом комп'ютерної томографії дослідники встановили...*» («Експрес», 12.07.2007); «*...сесії місцевих рад мають установити для пільгових перевезень лише певні дні...*» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «*...цінність Конституції, як загалом і будь-якого закону, насамперед у тому, що вона встановлює зрозумілі та всіма прийняті правила гри*»; «*...після завершення встановленого законом терміну...*» («Дзеркало тижня», 07.07.2007); «*власники якої встановлюються*» («Високий Замок», 13.02.2007); «*встановлюють місця продажу викрадених*

трансформаторів» («Експрес», 20.11.2007); «експерти встановили...» («Експрес», 15.03.2007); «лабораторні аналізи встановили...» («Експрес», 01.03.2007); «Та квоти цільового прийому сільської молоді встановлено...» («Експрес», 12.04.2007); «встановити розмір пенсії» («Дзеркало тижня», 05.11.2005); «встановити істину»; «місцезнаходження решти розшукуваних... не встановлено» («Дзеркало тижня», 28.01.2006); «спроби встановити довірчі стосунки» («Дзеркало тижня», 08.12.2007); «Встановлено, Степан Рудницький перебував у Біломоро-Балтійському таборі...»; «І тільки нещодавно... встановили, що визначного дослідника розстріляли...» («Дзеркало тижня», 22.12.2007); «Як встановили оперативники...»; «Закон повинен чітко встановити...» («Дзеркало тижня», 19.01.2008); «встановлені ціни на газ» («Дзеркало тижня», 07.03.2009); «В процесі досудового розслідування встановлено...» («День», 15.06.2016); «Експерти... розпочинають встановлювати походження COVID-19» («День», 28.01. 2021).

У тритомному російсько-українському словнику до російського «установивать», «установить» подано «1. устанавливать... (ставить – еще) ставить... поставить, уставляти, уставити; -ть взаимосвязь явлений устанавливать и устанавливать, установить взаимосвязь явищ; -ть книги на полке ставить, поставить (уставляти, уставити, устанавливать, установить) книжки (книги) на полиці; -ть связь устанавливать и устанавливать, установить зв'язок; -ть телефон устанавливать и устанавливать, установить (ставить, поставить) телефон; 2. (учреждать) у с т. засновувати... 3. (занимать чем-л. всю поверхность, площадь) у с т., п р о с т. заставляти и мног. позаставляти; разг. застановляти, застановити» [РУС, III, с. 693–694]. А у «Російсько-українському словнику наукової термінології. Суспільні науки» читаємо «установити патентоспроможність, текст, ціну» [РУСНТ 1994, с. 535].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» так пояснено лексему «встановлювати»: «1. Ставити, поміщати десь що-небудь

певним чином, підготовляючи до використання. // Споруджувати що-небудь на певному місці. // Взагалі ставити зручно, надійно. 2. Організовувати, здійснювати, налагоджувати. 3. Визначати, розпізнавати за певними ознаками. // Відкривати або стверджувати що-небудь, довівши, обґрунтувавши. 4. Створюючи, утверджувати, узаконювати що-небудь. // Уводити в дію, визначати що-небудь якимись заходами. 5. розм. Те саме, що втуплювати» [ВТССУМ 2007, с. 1517]. Зазначено також «встановлювати що-небудь (перевіркою, дослідженням, обстеженням і т. ін.)» [ВТССУМ 2007, с. 1024]. У цьому словнику наведено «встановлюваний державою обов'язковий збір із фізичних та юридичних осіб...» [ВТССУМ 2007, с. 1007]; «встановлювати сполучення, зв'язок із чим-небудь...» [ВТССУМ 2007, с. 361]; «акт органу державного управління, який встановлює, змінює або припиняє конкретні правовідносини» [ВТССУМ 2007, с. 12]; «співдружність країн, які встановлюють спільні зовнішні митні тарифи...» [ВТССУМ 2007, с. 339]; «обсяг поставок продукції... що його встановлюють підприємствам...» [ВТССУМ 2007, с. 406]; «встановлювати кількість або наявність кого-, чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 903]; «умова, яка встановлює, що кожна із сторін договору зобов'язана заплатити...» [ВТССУМ 2007, с. 1007]; «ціни, що їх встановлює держава... ціни, що їх встановлюють виробники...» [ВТССУМ 2007, с. 1434]; «договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання...» [ВТССУМ 2007, с. 1495]; «звичай, який встановлює права та обов'язки...» [ВТССУМ 2007, с. 9]; «система закономірностей, які встановлюють відносини між страхувальником та страховиком» [ВТССУМ 2007, с. 19]; «встановлювати дані про який-небудь документ, твір, про його автора, про час його створення і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 45]; «...право самостійно встановлювати правила поведінки, заборони та ін.» [ВТССУМ 2007, с. 86]; «...кількість боєприпасів, що її встановлюють для одиниці зброї...» [ВТССУМ 2007, с. 90]; «винагорода, яку отримують брокери. Встановлюється в процентах від вартості угод...» [ВТССУМ 2007, с. 97]; «...акт, що встановлює бюджет на конкретний період» [ВТССУМ 2007,

с. 105]; «угоди, які встановлюють право однієї сторони...» [ВТССУМ 2007, с. 118].

Можливо, тому так часто чуємо і читаємо це слово. Хоч, як пише А. Венцковський, «українська мова має з десяток (як не більше) нормативних відповідників російського слова “установлювати”. Безглуздо вдаватися, як до посередника, до штучного слова встановлювати, нехтуючи, зокрема, такі питомі (семантично вмотивовані) розв’язки: а) монтувати: “...встановлювати (треба: монтувати) нову систему для голосування...”; б) з’ясовувати: “Фахівці... вникають у таїну каналів... встановлюють (треба: з’ясовують) функцію таких частин архітектурного ансамблю...”; в) започатковувати: “...новації... зруйнують сталі зв’язки й змусять компанії... встановлювати (треба: започатковувати) дружні стосунки вже з іншими чиновниками» [Венцковський 2008].

У «Російсько-українському словнику складної лексики» наведено українські відповідники до російського «установлювати»: факти виявляти; опіку уряджати; ціну визначати; закон фізики відкривати; зв’язок знаходити, нав’язувати, налагоджувати; стосунки започатковувати, погоджуватися мати; лад запроваджувати; порядок наводити; антену споруджувати; мода виробляється; визначаючи величину; здатний знайти взаємозв’язок; уряджаючи опіку; доглядач черги; налагодити хід черги; зайнятий виявленням причини; зайнятий визначенням розмірів; нав’язуючи контакт; сконтактуватися; установник телефону, зайнятий встановленням телефону; згодний мати торговельні стосунки; устатбуватися; так повелося (щодо звичаю); порядок заведений, сталий, незмінний, немінливий, тривкий, стійкий [Караванський, РУССЛ 1998, с. 666].

Редактори видавництв, між якими часто ведуться дискусії щодо нормативного-ненормативного вживання слів у певному контексті, стверджують, що «встановлюють пам’ятники». Правильно вживати «встановлювати» у значенні «1. Ставити, поміщати десь що-небудь певним чином, підготовляючи до використання. // Споруджувати що-небудь на

певному місці. // Взагалі ставити зручно, надійно» [ВТССУМ 2007, с. 1517]; [НСУМ, IV, с. 650]. В інших випадках треба підшукувати певні відповідники. Наприклад, «дізнаватися», «визначати», «досліджувати», «свідчити», «стверджувати», «призначати», «ухвалювати» тощо [Ріпей 2010]: «*І поки ви дознаєтесь...*» [НСУМ, I, с. 768.]; «*...я можу часом осягти мету, яку собі визначу*» [НСУМ, I, с. 289.]; «*Знаходив... час... досліджувати...*» [НСУМ, I, с. 826]; «*...як свідчать історики*» [НСУМ, IV, с. 158]; «*...лікар міг тільки ствердити...*» [НСУМ, IV, с. 382]; «*Тоді він призначив мені плату...*» [НСУМ, III, с. 696]; «*Ми ухвалили вибрати...*» [НСУМ, IV, с. 658]. Адже «в багатстві синонімів виявляється й багатство мови, бо тут кожне слово подає нам трохи інше розуміння» [Огієнко 1936г].

У наведених реченнях із газетних публікацій правильно писати: «*дізнатися (чи визначити) справжнє ім'я*»; «*з'ясувати (визначити чи дізнатися), про який місяць йдеться*»; «*визначити суму*»; «*налагодити (чи започаткувати) контакти*»; «*поставити діагноз*» чи «*діагностувати*»; «*з'ясовують (чи визначають) причину*»; «*вдалося дослідити*»; «*генетики дослідили (чи довели)*»; «*дослідники визначили (з'ясували чи довели)*»; «*визначити (чи затвердити) певні дні*»; «*визначає (легітимізує чи узаконює) правила*»; «*визначений законом термін*»; «*з'ясовують, хто власники*»; «*виявляють місця продажу*»; «*експерти виявили (з'ясували, довели, дослідили чи стверджують)*»; «*аналізи виявили (свідчать, підтвердили)*»; «*визначено (затверджено, запроваджено) квоти*»; «*призначити пенсію*»; «*з'ясувати істину*»; «*не визначене, не відоме місцеперебування*»; «*налагодити (започаткувати чи відновити) стосунки (зв'язки, контакти)*»; «*з'ясовано (виявлено, досліджено, доведено, підтверджено, аргументовано), що*»; «*як виявили оперативники*»; «*закон повинен чітко визначити*»; «*визначені (запроваджені) ціни*»; «*у процесі досудового розслідування з'ясовано (виявлено)*»; «*Експерти... розпочинають з'ясовувати (вивчати, досліджувати) походження COVID-19*».

Трапляється лексема «встановлювати» і у заголовках. Наприклад: *Суд встановив, що «Експрес» не був винен державі жодної копійки* («Експрес», 06.05.2010).

У словниках зазначено, що російською «выносить постановление (решение)» – українською «ухвалювати», «ухвалювати вирок» [РУС, I, с. 248–249]; приговор – «виносити», «ухвалювати»; постановление, решение, резолюцію – «ухвалювати», «приймати» [РУСНТ 1994, с. 85]. А українсько-російський словник подає «ухвалювати на (собрании, бюро и т. п.)... (в суде, на съезде)... (о законе, проекте, постановлении и т. п.)». Зокрема, читаємо «суд ухвалив припинити справу» [УРС, VI, с. 255]. Правильно писати «суд ухвалив», а не «суд встановив».

Отже, правильно вживати «встановлювати» у значенні «ставити, поміщати десь що-небудь певним чином, підготовляючи до використання; споруджувати що-небудь на певному місці... ставити зручно, надійно». А в інших випадках не треба словом «встановлювати» замінювати такі українські відповідники, як «дізнаватися», «з'ясовувати», «запроваджувати», «визначати», «виявляти», «налагоджувати», «започатковувати», «досліджувати», «доводити», «стверджувати», «призначати», «затверджувати», «ухвалювати», «монтувати» та ін.

3.1.5. Правильність вживання дієслова *дозволяти* в текстах газет

Розглянемо лексему «дозволяти» у газетних матеріалах: *«Британська телерадіокомпанія Бі-бі-сі заявила про те, що має у своєму розпорядженні матеріали, які дозволяють припустити, що...»* («Експрес», 14.12.2006); *«Нові технології дозволяють магазинам оперативно визначати номери мобілок потенційних клієнтів»*, *«реклама, яка дозволяла б споживачеві примітити товар на полиці»*, *«створення нових ідей товарів дозволяє випереджати клієнтів»* («Дзеркало тижня», 27.05.2006); *«світові технології й устаткування дозволяють нам точно відтворювати власні рецептури»* («Експрес», 07.12.2006); *«Такий термін дозволить оцінити успішність*

проведення процедури...» («День», 15.06.2016); «Газета **дозволяє** побачити наше завтра...» («День», 04.06.2015); «Навіть тижневе маневрування, на його думку, **дозволяє** збільшити потужності атомних електростанцій на величину від 300 до 500 МВт» («День», 18.10.2016); «Український стартап Senstone – пристрій, що **дозволяє** записувати голосові замітки та перетворювати їх у друкований текст...» («День», 06.03.2017); «Телевізор — засіб розваги, що **дозволяє** мільйонам людей слухати один і той самий жарт в один і той самий час» («День», 16.11.2011); «Усі студії оснащено найсучаснішим технічним обладнанням, що **дозволяє** мінімізувати використання живлення...» («День», 06.10.2016); «Ми... вивчали планети... виявили... з оптимальною температурою... Це **дозволяє** говорити про те, що подібних планет... багато» («День», 06.10.2010); «Аналіз бюджетних кошторисів... **дозволив** зробити висновок...» («День», 11.04.2014); «...**дозволяють** зробити висновок, що маніпуляції тривають» («День», 03.09.2016); «Стан здоров'я... не **дозволяє** їй брати участь у...» («День», 13.04.2012); «Газета **дозволяє** побачити наше завтра...» («День», 04.06.2015); «Результати опитувань **дозволяють** говорити й про те, які плюси жителі Литви бачать у членстві країни в ЄС...» («День», 15.10.2013); «Якщо людина регулярно проходить медогляд... це **дозволяє** своєчасно виявити хвороби» («День», 04.02.2017); «...знімок поверхні Марса... **дозволяє** побачити корінні породи на поверхні планети» («День», 24.02.2017); «...сенсор, який **дозволяє**... працювати в нічний час...» («День», 13.12.2017); «...багато теорій і концепцій з області індивідуальної психології можна екстраполювати й на суспільні реалії, умовно замінюючи поняття «людина» на поняття «суспільство». Це **дозволяє** подивитися на наше громадське і політичне життя під новим кутом...» («День», 19.02.2018).

У «Словнику української мови» (у 20 томах) у словниковій статті лексеми «дозволяти» наведено «...давати можливість що-небудь робити (про стан, умови, обставини і т. ін.). «...**дозволяло** бачити...» [СУМ-20, VI, с. 344]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид.

проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) зазначено «*Літа й здоров'я не дозволяють...*» [ВТССУМ 2009, с. 243]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) подано «програма граматичного розбору, яка дозволяє визначити призначення елементів речовини» [ВТССУМ 2007, с. 28]; «прилад, який дозволяє відтворювати основні рухи нижньої щелепи» [ВТССУМ 2007, с. 41]; «закріплений велосипед або апарат із педалями, що дозволяє дозувати м'язову роботу і реєструвати відповідну реакцію організму» [ВТССУМ 2007, с. 120]; «огорожа з дроту, крізь який короткочасно пропускається слабкий електричний струм, що дозволяє утримувати худобу на певній території» [ВТССУМ 2007, с. 346]; «вид телезв'язку, що дозволяє абонентам чути і бачити один одного» [ВТССУМ 2007, с. 169]; «сонячні дні, що дозволяють провести в південних районах ранні сільськогосподарські роботи» [ВТССУМ 2007, с. 187]; «реєстрація електричних явищ серця, що дозволяє наочно відобразити ритм серцевої діяльності» [ВТССУМ 2007, с. 525]; «радіопередавач, який при проковтуванні людиною або твариною дозволяє реєструвати різні прояви діяльності шлунково-кишкового тракту» [ВТССУМ 2007, с. 1197]; «про... телекамеру, яка дозволяє бачити об'єкти, недоступні для безпосереднього спостереження» [ВТССУМ 2007, с. 1437]; «великий термос, що дозволяє тривалий час зберігати температуру вміщених в нього продуктів харчування» [ВТССУМ 2007, с. 1445]; «пояснювати свої вчинки, дії, наводити причини, які... дозволяють вибачити» [ВТССУМ 2007, с. 146].

У російсько-українському словнику читаємо, що російською мовою «предоставит возможность» – українською «дати можливість, дозволити» [РУС, II, с. 817], російською «предоставит решение вопроса кому» – українською «полишити розв'язання питання на кого, дозволити (дати змогу, дати право) розв'язати питання кому» [РУС, II, с. 817–818]. Тож можемо стверджувати, що цей словник «дозволяти», «давати змогу» і «давати можливість» подає як синоніми. Хоча у російсько-українському словнику складної лексики зазначено, що російською мовою «предоставлять

возможность» – українською «давати змогу» [Караванський, РУССЛ, с. 450], російською «разрешать» – українською «давати дозвіл, не забороняти, допускати» [Караванський, РУССЛ, с. 523].

Вживання лексеми «дозволяти» у наведених реченнях із газетних публікацій кваліфікуємо як помилку. Бо «дозволяти» – це «давати згоду, дозвіл, право на здійснення чого-небудь» [СУМ, II, с. 347].

А у значенні «давати можливість що-небудь робити (про стан, умови, обставини і т. ін.)» варто вживати не «дозволяти», як зазначено у «Словнику української мови» (у 20 томах) [СУМ-20, IV, с. 344], у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) [ВТССУМ 2007, с. 312], у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) [ВТССУМ 2009, с. 243], а «давати змогу», «давати можливість» [Ріпей 2007а; Ріпей 2009; Ріпей 2013а; Ріпей 2014а], що підтверджено прикладами зі словників [СУМ, IV, с. 778]; [СУМ, III, с. 630]. Неправильно вживати «якщо дозволить час», правильно «якщо (коли) матиму час; якщо матиму коли»; неправильно «не дозволяє з'ясувати», правильно «не дає змоги з'ясувати» [Волощак 2003, с. 78]. Бо можна дозволити щось зробити, але не дати змоги це зробити. Наприклад, дозволити вийти з аудиторії, але не дати змоги вийти (не дати пройти або замкнути двері). Правильне вживання цих слів, на нашу думку, добре ілюструє приклад переходу вулиці, де є світлофор. Зелене світло світлофора дозволяє пройти, а машини зупиняються, даючи змогу це зробити.

Вважаємо, що у поданих вище реченнях із газетних публікацій лексему «дозволяти» варто замінити: «...*матеріали, які дають змогу припустити...*»; «...*технології дають змогу (можливість) ... визначати...*», «*реклама, яка давала б змогу ... примітити товар...*», «*створення нових ідей товарів дає змогу випереджати клієнтів*»; «*світові технології й устаткування дають змогу (чи завдяки світовим технологіям і устаткуванню можна (є можливість) ... відтворювати... рецептури*»; «...*термін дасть змогу*

оцінити успішність...»; «газета **дає змогу** побачити наше завтра...»; «...маневрування... **дає змогу** (або завдяки маневруванню... можна) збільшити потужності...»; «...пристрій, що **дає змогу** записувати голосові замітки та перетворювати їх у... текст...»; «...засіб розваги, що **дає змогу** мільйонам людей (або завдяки якому мільйони людей можуть) слухати один і той самий жарт в один і той самий час»; «...обладнання, що **дає змогу** (чи завдяки якому можна) мінімізувати використання живлення...»; «Ми... вивчали планети... Це **дає змогу** (**дає підстави**) говорити про те, що...»; «аналіз... кошторисів... **дав змогу** (чи на підставі аналізу... кошторисів... змогли) зробити висновок...»; «...**дають змогу** (**дають підстави**) зробити висновок, що маніпуляції тривають»; «стан здоров'я... не **дає змоги** їй брати участь...»; «газета **дає змогу** побачити...»; «результати опитувань **дають змогу** (**дають підстави**) говорити...»; «якщо людина регулярно проходить медогляд... це **дає змогу** своєчасно виявити хвороби»; «...знімок...**дає змогу** (**дає можливість**) побачити корінні породи...»; «...сенсор, який **дає змогу**... працювати в нічний час...»; «...багато теорій і концепцій з області індивідуальної психології можна екстраполювати й на суспільні реалії, умовно замінюючи поняття «людина» на поняття «суспільство». Це **дає змогу** (чи завдяки цьому можна) подивитися на наше громадське і політичне життя під новим кутом...».

Однак у реченнях «Цей парк [«Кратер діамантів». – М. Р.] – єдине у світі місце відпочинку, де гостям **дозволяють** забирати зі собою все, що вони там знайдуть» («Високий Замок», 24.10.2006) і «Лише на свята в музеї **дозволяють** доторкнутися руками до експонатів...» («День», 16.01.2014) слово «дозволяють» вжито правильно. Бо на те, щоб «забирати зі собою все, що знайдуть» і «доторкнутися руками до експонатів» є дозвіл, очевидно, офіційне розпорядження.

Отже, у значенні «давати згоду, дозвіл, право на здійснення чогонебудь» правильно вживати «дозволяти», а у значенні «давати можливість

що-небудь робити (про стан, умови, обставини і т. ін.)» – «давати змогу», «давати можливість».

3.1.6. Варіанти значень лексеми *згадувати* в мові друкованих засобів масової інформації

Частовживаними в мові українських газет є слова «згаданий», «згадуватися». Газети подають: «...не створили **згаданий** відділ...», «...претензії **згаданого** суб'єкта...» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «...відзначали 1000-річчя **згаданої** події...» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «вкладники **згаданих** установ», «вилучити **згадані** мільярди», «...суди в усіх цих документах взагалі не **згадуються**...» («Дзеркало тижня», 27.06.2009); «у виробничій діяльності **згаданого** товариства...» («Дзеркало тижня», 12.07.2008); «...учасник **згаданих** афер...» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «У книзі **згадується** 150 осіб...» («День», 10.01.2004); «...у нових будинках **згаданої** небезпеки немає...», «**згадані** підприємці Тернопільщини...», «...**згадано** в законі...», «...збільшили спеціальні виплати **згаданим** вище верствам населення», «За рішенням Кабміну **згадувані** стратегічні підприємства... передали у власність підприємству...» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «...слово «паранджа» у законі навіть не **згадується**» («Експрес», 06.05.2010); «Справа... жодним чином не **згадується** у висновках Венеціанської комісії» («День», 18.10.2011); «У розділі **згадується** про роль кінематографа...» («День», 01.10.2012); «...одна з історичних паралелей, про яку не **згадується** в підручниках» («День», 30.09.2015); «...городище **згадується** у літописі...» («День», 19.06.2012); «...є письмові пам'ятки, де **згадується** слово «борцівник»» («День», 22.12.2005); «Про смерть полкового осавула Чурая **згадується** також в «Історії Русів»» («День», 27.01.2007); «Він вивчив фауну, яка **згадується** в «Слові»...» («День», 28.09.2016); «...резолуції... де **згадуються** домовленості» («День», 07.10.2017); «...проблема не в федерації, яка **згадується** у цій грамоті...» («День»,

14.12.2017); «Щодо спеціальних органів, про які згадується у законопроекті...» («День», 20.06.2018).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) читаємо «згадуватися у газетах, журналах і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 1421]; «згадуваний у казках» [ВТССУМ 2007, с. 514]; «грецьке ім'я, що згадується у молитвах і літургіях» [ВТССУМ 2007, с. 537]; «не згадувати в розмові» [ВТССУМ 2007, с. 667]; «назва згадувалася в асирійських написах...» [ВТССУМ 2007, с. 717]; «часто згадується у пресі, доповідях і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 813]; «рекламування товарів... через... інтерв'ю, публікації, радіо і телепередачі, в яких згадується рекламований товар» [ВТССУМ 2007, с. 1210]; «який згадується в Старому Заповіті» [ВТССУМ 2007, с. 1385]; «кочові племена... після 5 ст. н.е. не згадуються» [ВТССУМ 2007, с. 1518]; «назва... істоти, згадуваної в піснях» [ВТССУМ 2007, с. 1635]. І у Словнику української мови (у 20 т.) наведено «Уперше Миргород згадується в літописах... Як українці згадуємося ми ще задалеко до IX–XIII ст.» [СУМ-20, VI, с. 10].

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) пояснює, що згадувати – це «1. Відтворювати в пам'яті, свідомості події, обставини, образи і т. ін. минулого, відновлювати уявлення про кого-, що-небудь. 2. Побіжно називати кого-, що-небудь, коротко повідомляти, зауважувати про когось, щось... Пригадувати кому-небудь щось сказане чи зроблене ним раніше. Згадувати добрим словом» [ВТССУМ 2007, с. 450]. Подібне пояснення подає «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак): «згадувати – 1. Відтворювати в пам'яті, свідомості, уяві кого-н. забутого, що-н. забуте... 2. Побіжно називати кого-, що-н., коротко повідомляти, зауважувати про когось, щось. 3. Добрим словом кого-н. (говорити про кого-н. щось хороше)...» [ВТССУМ 2009, с. 363].

У «Російсько-українському словнику складної лексики» до російського слова «вспоминать» наведено такі українські відповідники: «відтворювати у

пам'яті, захоплений спогадами, у спогадах про минуле» та ін. [Караванський, РУССЛ 1998, с. 66]. І у словнику синонімів наведено «**згадати** (відтворити, поновити в пам'яті що-небудь), **пригадати, нагадати, здумати, надумати, попам'ятати, спогадати** розм...» [ССУМ, I, с. 595].

Відтворювати в пам'яті, відновлювати уявлення, побіжно називати, коротко повідомляти, зауважувати, пригадувати може тільки хтось. Отже, згадувати – це коли суб'єкт дії відтворює у пам'яті, пригадує когось або щось [СУМ, III, с. 508]. Та чи можна створити згаданий відділ, тобто відтворити у пам'яті відділ, якого не було? Яка ймовірність того, що хтось згадав подію, як відсвяткували її 1000-ліття? А прочитавши речення «...збільшили спеціальні виплати **згаданим** вище верствам населення», може скластися враження що достатньо суб'єктові дії відтворити у пам'яті якісь верстви населення, як одразу їм збільшать виплати, ще і не звичайні, а спеціальні. Ми кажемо: «Мені згадалося море». Тобто я (виконавець дії) пригадала, відтворила у пам'яті морське узбережжя. Та чи може щось згадатися (без виконавця дії) у документах, законах, книзі, висновках, розділі, підручнику, літописі, резолюції, грамоті, пісні, газетах і журналах? [Ріпей 2013в; Ріпей 2019].

У наведених реченнях із газет «згаданий», «згадуватися» вжито неправильно. Правильно «цей», «такий», «наведений», «поданий», «описаний», «зазначений», «наведений вище», «описаний вище», «зазначений вище» тощо. Наприклад: «**Наведений** вірш...» [СУМ, V, с. 27]; «...докладно **зазначені** межі...» [СУМ, III, с. 129]; «...тільки те горе, що **описане** в драмах...»; «...**герб** був **описаний**...»; «...Усе тобі там **описано**» [СУМ, V, с. 710].

На нашу думку, варто писати так: «...не створили **такий** відділ...», «...претензії **цього** суб'єкта...»; «...відзначали 1000-річчя **цієї** події...»; «вкладники **описаних** (зазначених, наведених вище, описаних вище, зазначених вище, **цих**) установ», «вилучити **описані** (зазначені) мільярди», «...про суди в усіх **цих** документах взагалі не **йдеться**» (нічого не написано

чи не зазначено)...»; «у виробничій діяльності **цього** товариства...»; «...учасник **цих (описаних, зазначених, наведених вище, описаних вище, зазначених вище)** афер...»; «у книзі **ідеться (зазначено)** про 150 осіб...»; «...у нових будинках **такої (описаної, зазначеної)** небезпеки немає...»; «**ці** підприємці Тернопільщини...»; «...**наведено (подано, описано, зазначено)** в законі...»; «...збільшили спеціальні виплати **зазначеним вище (наведеним вище, певним)** верствам населення»; «За рішенням Кабміну **ці (наведені, описані, зазначені, наведені вище, описані вище, зазначені вище)** стратегічні підприємства...»; «...слово «паранджа» у законі **не подано (не зазначено, не написано, не наведено)**» чи «слова «паранджа» у законі **немає**»; «про справу... **не йдеться** у висновках Венеціанської комісії»; «у розділі **зазначено (наведено, подано, йдеться)** про роль кінематографа...»; «...одна з історичних паралелей, про яку **не йдеться** в підручниках»; «...про городище **ідеться (зазначено)** у літописі...»; «...є письмові пам'ятки, де **наведено** слово «борцівник»; «про смерть полкового осавула... **ідеться (описано, зазначено)**... в «Історії Русів»; «вивчив фауну, яка **описана** в «Слові»...»; «...резолюції... де **зазначені (наведені)** домовленості»; «...проблема **не в федерації, про яку йдеться (зазначено)** у цій грамоті...»; «Щодо спеціальних органів, про які **ідеться (наведено, подано)** у законопроекті...».

Отже, на позначення «відтворювати в пам'яті, відновлювати уявлення, побіжно називати, коротко повідомляти, зауважувати, пригадувати» правильно вживати «згадувати», «згадуватися», «згаданий», а в інших випадках треба писати «цей», «такий», «наведений», «поданий», «описаний», «зазначений», «наведений вище», «описаний вище», «зазначений вище» та ін.

3.1.7. Порухення лексичних норм у використанні дієслова знаходиться в журналістських матеріалах українськомовних газет

У публікаціях газет «Високий Замок», «Експрес», «День», «Дзеркало тижня» фіксуємо: «...вдалося **врятувати** від вогню лише дзвіницю та два

житлові будинки... що **знаходилися** поруч» («Високий Замок», 24.10.2006); «У всі часи **знаходилося** чимало охочих продати, купити або просто вкрасти бойові ордени і медалі» («Високий Замок», 04.05.2006); «Споруда **знаходиться** у не найліпшому технічному стані...» («Високий Замок», 03.05.2007); «Собаки... що... **знаходяться** не на повідку...» («Експрес», 12.07. 2007); «...озеро Схід, яке **знаходиться** під чотирикілометровим шаром льоду...» («Високий Замок», 10.09.2009); «...кабінету... який **знаходиться** на 5-му поверсі», «...справи **знаходилися** не в одному місці...», «Кримінальна справа **знаходиться** у суді...» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «...**знаходиться** поза увагою...» («День», 15.06.2016); «на борту... міг **знаходитися** вибуховий пристрій...» («День», 05.11.2015); «...українці зможуть **знаходитися** у цій країні без віз 90 днів...» («День», 03.07.2018); «РФ вдарила по району Сирії, де **знаходився** спецназ США» («День», 19.09.2017); «...лавина накрила готель, де **знаходились** понад 20 людей...» («День», 19.01.2017); «костел мав свої святині, тут... **знаходилася** і князя усипальниця» («День», 07.05.2018); «...Володимир буде **знаходитися** у постійному контакті зі Стюардом...» («День», 29.09.2012); «...тривають пошуки... людей, які **знаходилися** на борту судна...» («День», 28.05.2016); «...аеропорт **знаходиться** під контролем...» («День», 16.01.2015); «місцевих жителів закликали... **знаходитися** подалі від вулкана» («День», 20.02.2018); «розслідування... **знаходиться** на найважчій стадії...» («День», 16.05.2017); «...найгарячіша точка планети **знаходиться** у Канаді» («День», 18.09.2017); «...отруйна речовина могла **знаходитися** у росіянина»; «...до отруєння... причетні двоє людей, які... **знаходяться** в Росії» («День», 05.07.2018); «разом з російськими військовими в Карабасі буде **знаходитися** і турецький військовий контингент» («День», 18.11.2020); «...на борту міг **знаходитися** колишній перший заступник голови правління...» («День», 22.02.2021); «...через карантинні обмеження всі відразу не могли там **знаходитися**» («День», 07.08.2020); «...«океан» може **знаходитися** на глибині у близько 40 км під землею» («День», 11.08.2020).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел), крім інших значень слова «знаходитися», подано «бути в наявності, виявлятися»; «траплятися, з'являтися»; «бути, перебувати, міститися де-небудь»; «перебувати в якому-небудь стані чи положенні» [ВТССУМ 2007, с. 470]. У цьому словнику наведено «...публікує курси цінних паперів або ціни товарів, що знаходяться в обігу...» [ВТССУМ 2007, с. 84], «вексель... і місце платежу знаходяться в тій самій країні...» [ВТССУМ 2007, с. 118], «...що-небудь закопане або те, що знаходиться в землі, під снігом...» [ВТССУМ 2007, с. 137], «простір, що знаходиться на великій відстані...» [ВТССУМ 2007, с. 244], «...на об'єкті, який знаходиться за межами основної частини атмосфери...» [ВТССУМ 2007, с. 578], «...знаходиться між планетами» [ВТССУМ 2007, с. 671], «...знаходиться в межах якоїсь дії» [ВТССУМ 2007, с. 1031], «...знаходиться у власності держави» [ВТССУМ 2007, с. 1303], «...знаходиться... між двома особами, предметами, смугами...» [ВТССУМ 2007, с. 1308], «приміщення літака, де знаходяться пасажери» [ВТССУМ 2007, с. 5], «будка, у якій знаходиться телефон-автомат» [ВТССУМ 2007, с. 7], «ресурси знаходяться у приватній власності» [ВТССУМ 2007, с. 8], «агент, який знаходиться в країні...» [ВТССУМ 2007, с. 9], «...повітря, що знаходиться в каналі ствола інструмента» [ВТССУМ 2007, с. 14], «знаходиться в навколишньому середовищі» [ВТССУМ 2007, с. 19], «...знаходиться поза людиною» [ВТССУМ 2007, с. 22], «...угіддя, що знаходилися у загальному користуванні» [ВТССУМ 2007, с. 23], «...приміщення, в якому знаходиться апаратура для обслуговування...» [ВТССУМ 2007, с. 36], «...знаходиться в артеріях» [ВТССУМ 2007, с. 40], «...мікроби, що знаходяться у... організмі» [ВТССУМ 2007, с. 46], «який знаходиться на башті» [ВТССУМ 2007, с. 65], «місце, місцевість, що знаходиться не посередині, а збоку чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 80] та ін.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) зазначено «...пункт

знаходився в... селі» [ВТССУМ 2009, с. 384]. І у «Словнику української мови» (у 20 томах) наведено «Село мало *знаходиться* на відстані... де це я *знаходжусь*. Ольга... *знаходилася* під магічним впливом...» [СУМ-20, VI, с. 261–262].

Хоча у «Російсько-українському словнику складної лексики» читаємо «находится в бедственном положении – бідувати; находится в печати – друкуватися; находится в пользовании – бути в ужитку, вживатися; находится на краю гибели – стояти перед загибеллю (прірвою); находится на службе – мати посаду, бути на службі; находится на содержании кого – утримуватися ким; находящийся – що перебуває, розташований, розміщений, присутній, наявний; находящийся в кухне – що в кухні; находящийся в жалком состоянии – занедбаний до краю; находящийся в командировке – тепер у відрядженні; находящийся в оппозиции – опозиційний до; находящийся за границей – закордонний, за кордоном; находящийся на пути к – уже на шляху до» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 278–279].

І у посібнику з української мови подано такі відповідники до російського дієслова «находится»: «находиться в заключении» – «перебувати (бути) в ув'язненні», «находиться в опасности» – «перебувати в небезпеці», «находиться в оппозиции» – «перебувати (бути) в опозиції», «находиться в отъезде» – «бути у від'їзді», «находиться в пользовании» – «бути в користуванні», «находиться в прекрасной форме» – «бути в чудовій формі, мати чудову форму», «находиться в равновесии» – «перебувати в рівновазі», «находиться внутри» – «міститися всередині», «находиться за границей» – «перебувати за кордоном», «находиться на содержании кого-либо» – «утримуватися ким-небудь», «находиться под надзором» – «перебувати (бути) під наглядом», «находиться у власти» – «бути при владі» [Українська 2006, с. 349–350].

Бо, як зауважує Б. Антоненко-Давидович, «дієслова *знаходиться*, *знайтися* кажуть тоді, коли є потреба щось шукати... «Загубив учора шапку, й тільки сьогодні знайшлась вона на печі»... Коли мовиться про місце

перебування когось чи чогось або географічне становище, тоді треба шукати інших українських слів: «Штаб полку містився в школі»... «Доки Шура перебувала на вогневій, жодне погане слово не зривалося ні в кого з уст»... «Цейлон лежить поблизу Індостану»... Іноді можна випустити дієслово-присудок, маючи на думці особову форму дієслова бути, як... в реченні «Моя квартира – на другому поверсі». Можна сказати й так: «Моя квартира міститься на другому поверсі» [Антоненко-Давидович 1991, с. 114].

На думку науковців, «не треба спеціальної освіти, просто подумати «на хлопський розум»: адже... *знаходиться* те, що загубили... Не скаже мама-українка *мої діти знаходяться на подвір'ї* чи поважний господар, у якого ще живе природне чуття мови, *свиня знаходиться у хліві* чи *мій город знаходиться під лісом*» [Сербенська, Волощак 2001, с. 88]. Зауважують, що «часто плутають *знаходитися* і *перебувати*, коли йдеться про місце перебування когось. Це значення передає дієслово *перебувати*... Це дієслово вказує не лише на місце перебування, а й на стан когось або чогось; становище, в якому опинилася особа: *перебувати в депресії*, *перебувати в стані шоку*; *газ перебуває під тиском*; *перебувати у невигідному (скрутному) становищі*...» [Культура 2000; СУМ, III, с. 647; СУМ, IV, с. 750; СУМ, VI, с. 131; СУМ, IV, с. 469].

Неправильно «у салоні знаходилися пасажери» – правильно «у салоні були пасажери»; не «сектори знаходилися під впливом», а «сектори перебували під впливом»; не «документи знаходилися в архіві», а «документи зберігалися в архіві»; не «яких знаходиться шість тонн органіки», а «в яких міститься шість тонн органіки»; не «методи й засоби боротьби й надалі знаходяться на низькому рівні», а «методи й засоби боротьби й надалі залишаються на низькому рівні» [Волощак 2003, с. 83]. Неправильно вживати «згенеровані носії знаходяться у вільному стані; «у білках такі групи знаходяться в амінокислотах»; «реле знаходилося у спрацьованому стані»; «біля дна капіляра знаходиться спай термопари»; «положення одного з максимумів знаходиться дуже близько»; «на одному

кінці лінійної молекули знаходиться атом»; «атом знаходиться по центру» – правильно «згенеровані носії перебувають у вільному стані; «у білках такі групи містяться в амінокислотах»; «реле було у спрацьованому стані»; «біля дна капіляра міститься спай термopари»; «положення одного з максимумів є дуже близько»; «на одному кінці лінійної молекули міститься атом»; «атом міститься (є) по центру» [Ріпей 2014а, с. 63–64].

У наведених вище реченнях із газетних публікацій правильно так писати: «...вдалося врятувати від вогню лише дзвіницю та два житлові будинки... що **були** поряд»; «У всі часи **було** чимало охочих продати, купити або просто вкрати бойові ордени і медалі»; «Споруда у не найліпшому технічному стані...»; «Собаки... що... не на повідку...»; «...озеро... яке **розташоване** під чотирикілометровим шаром льоду...»; «...кабінету... який **є (міститься)** на 5-му поверсі», «...справи **були** не в одному місці...», «Кримінальна справа є у суді...»; «...є (**перебуває**) поза увагою...»; «на борту... міг **бути** вибуховий пристрій...»; «...українці зможуть **перебувати** у цій країні без віз 90 днів...»; «РФ вдарила по району Сирії, де **був (розташовувався)** спецназ США»; «...лавина накрила готель, де **було (перебувало)** понад 20 людей...»; «костел мав свої святині, тут... **була (містилася)** і княжа усипальниця»; «...Володимир **перебуватиме** у постійному контакті зі Стюардом»: «...тривають пошуки... людей, які **перебували** на борту судна...»; «...аеропорт є (**перебуває**) під контролем...»; «місцевих жителів закликали... **перебувати** подалі від вулкана»; «розслідування... **перебуває** на найважчій стадії (**досягнуло** найвищої стадії)...»; «...найгарячіша точка планети **міститься** у Канаді»; «...отруйна речовина могла **бути** у росіянина»; «...до отруєння... причетні двоє людей, які... **перебувають** у Росії»; «разом з російськими військовими в Карабасі **перебуватиме** і турецький військовий контингент»; «...на борту міг **бути (перебувати)** колишній перший заступник голови правління...»; «...через карантинні обмеженні всі відразу не могли там **бути**

(перебувати)»; «...«океан» може бути на глибині... близько 40 км під землею».

Отже, коли йдеться про перебування когось або чогось чи географічне розташування, правильно вживати лексеми «бути», «міститися», «перебувати», «лежати» тощо, але не «знаходитися».

3.1.8. Різні вияви лексичних значень дієслова зустрічатися в українській публіцистиці

Під час аналізу газетних текстів фіксуємо такі приклади вживання дієслова «зустрічатися»: *«Перша письмова згадка про квас зустрічається в літописі 989 року» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «У пресі можна зустріти повідомлення, що сільське господарство, насамперед тваринництво, дає майже третину всіх викидів CO₂ в атмосферу» («Дзеркало тижня», 07.06.2007); «“Яскраві” телефони зустрічаються в користувачів “Інтертелекому” та милих CDMA-операторів, проте працюють вони там як 2G-термінали» («Дзеркало тижня», 07.07.2007); «Стометрівка (цієї назви не зустрінете на жодній карті Львова, однак почуєте не раз...»; «Пирого (це слово можна зустріти в меню) – вареники» («Високий Замок», 28.09.2006); «Цікаво, що такі самі пейзажні мотиви зустрічаються майже в кожному творі Гейсбрехта Лейтенса»; «Якби ми не знали, що під деревом біля вогнища зображені цигани (подібні фігури у незвичному одязі – яскравих накидках і тюрбанах зустрічаються на багатьох творах Гейсбрехта Лейтенса), можна б було припустити, що художник зобразив відпочинок трьох волхвів»; «Важливим також є те, що на київській картині присутній повний комплекс клейм, який зустрічається досить рідко й може слугувати еталоном під час порівнювання з іншими роботами Гейсбрехта Лейтенса» («Дзеркало тижня», 12.05.2007); «На жаль, така картина зустрічається не лише у віддалених райцентрах, але й у великих містах» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «...найчастіше сьогодні зустрічається бактеріальний хронічний простатит» («Високий Замок»,*

09.02.2012); *«Цей афоризм став особливо часто зустрічатися у промовах відомих українських політиків...»* («День», 19.02.2005); *«У нас ще іноді зустрічається скептична думка бізнесменів щодо конкурентної розвідки»* («День», 30.01.2003); *«У гороскопах не зустрічається конкретних вказівок...»* («День», 26.12.2006); *«Із подібною скрупульозністю ми зустрічаємо в текстах Біблії опис будови та прикрашування першого (Соломонового) храму в Єрусалимі...»* («День», 05.05.2015); *«...згадки про тюркських козаків зустрічаються раніше, ніж про козаків християнських»* («День», 03.07.2015); *«...нерідко зустрічаються абсолютно відверті твердження...»* («День», 14.03.2014); *«...зустрічаються твердження, що незадовго перед вбивством він...»* («День», 28.01.2011); *«В українських казках і демонології зустрічається такий фольклорний персонаж...»* («День», 11.01.2015); *«...маргіналізація зустрічається й в українській літературі...»*; *«На кожному кроці зустрічалися паски, великодні крашанки – все так, як у нас»* («День», 23.06.2017).

Можливо, це пов'язано з тим, що у словниках української мови до лексеми «зустрічатися», крім значень «1. з ким, кому і без додатка. Зближатися, сходитися один з одним, рухаючись навпроти. // Зближаючись, торкатися... Стикатися з ким-небудь у житті, в роботі... 2. з ким. Сходитися разом, бачитися де-небудь. // тільки недок. Разом проводити час, разом бувати де-небудь. // Збиратися з ким-небудь у якомусь місці для бесіди, на нараду і т. ін. // Сходитися де-небудь для бою, збиратися для змагання і т. ін. (про армії, спортивні команди і т. ін.). // тільки док. рідко. Познайомитися з ким-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 483; СУМ-20, VI, с. 405–406], подано «Траплятися на чиєму-небудь шляху, десь, у якомусь місці. // безос. Стикатися з... чим-небудь у житті, в роботі. // перен. у сполуч. зі сл. Труднощі, перешкоди і т. ін. Зазнавати чого-небудь, відчувати щось. // перен. Виявляти під час читання, внаслідок дослідження і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 483; СУМ-20, VI, с. 405–406], що не відповідає нормам української мови. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов.

ред. В. Бусел) також зазначено «сукупність контекстів, у яких може зустрічатися певна мовна одиниця і які протиставляються всім контекстам, де вона зустрічатися не може» [ВТССУМ 2007, с. 300]; «який зустрічається у природі в готовому вигляді, створений природою... зустрічається у природі в хімічно чистому вигляді» [ВТССУМ 2007, с. 1291]; «пухлина найчастіше зустрічається у ділянці зап'ястка і щиколотки» [ВТССУМ 2007, с. 29]; «розлад, що зустрічається при консервативному лікуванні...» [ВТССУМ 2007, с. 300]; «...уміння, які здобуваються у житті, на практиці... що вже було у житті, з чим доводилося зустрічатися» [ВТССУМ 2007, с. 321]; «безбарвний мінерал, що зустрічається у вигляді кристалів...» [ВТССУМ 2007, с. 532]; «...пухлиноподібний процес, який зустрічається у хворих літнього віку» [ВТССУМ 2007, с. 535]; «...назва діоксиду силіцію, що зустрічається у природі у вигляді кременю...» [ВТССУМ 2007, с. 585]; «...захворювання шкіри, що часто зустрічається у дітей...» [ВТССУМ 2007, с. 593]; «...таблиця з чисел або букв, в якій кожний елемент зустрічається один раз в кожному рядку і в кожному стовпцеві» [ВТССУМ 2007, с. 608]; «не зустрічаючи перешкод...» [ВТССУМ 2007, с. 609]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) подано «*Хвойні дерева зустрічаються (трапляються) рідко*» [ВТССУМ 2009, с.396]. І у Словнику української мови (у 20 т.) наведено «*У горах зустрічаються рештки морських тварин... І яку ж викликає досаду, як лютить її всяка безладь, що так часто ще зустрічається... У горах Брянський, як командир, зустрівся з новими труднощами. Якщо навіть нам буде важко, якщо доведеться зустрітися й з неприємностями... Наш інтелігентний читач... бажав би зустрітися в творах красного письменства нашого з обробкою тем філософських...*» [СУМ-20, VI, с. 405–406]. І у словнику синонімів читаємо «**траплятися** (випадково виявлятися на чиемусь шляху, в якомусь місці), **зустрічатися**, **попадатися**, **попадати**, **подибуватися** розм... » [ССУМ, II, с. 757]. У

словнику складної лексики подано «зустрівши труднощі» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 67].

Однак зазначимо, що у вищенаведених прикладах зі словників дієслово «зустрічатися» вжито неправильно. Бо, як зауважує Б. Антоненко-Давидович, «дієслово зустрічатися (зустрітися) має вужче значення, ніж відповідне російське *встречаться*; його слід ставити там, де справді йдеться про зустріч когось із кимось: “Павленко зустрівся з ним на партзборах”... Коли треба шукати українського відповідника до російського слова *встречаться* в значенні дієслів *попадатся*, *наталкиватся*, тоді слід уживати інших наших дієслів. Ось вони: *траплятися* (“Села все рідше, а далі перед ними розіслався широкий степ”...), *попадатися* (“Чи газета попадається, чи книжка – біда неписьменному”...), *бувати* (“Бувають і в нас такі дурила, що нап’ється на копійку, а нашкодить на карбованця”...), *натрапити* (“Ми сміялись із радощів, що натрапили таких гарних людей”...), *надибати* (“Чудові були пущі. Тепер таких і не надибаєш, бо таких уже нема”))» [Антоненко-Давидович 1991, с. 115–116]. І в 11-томному словнику наведено: «*Стали...сусіди обходити, а зустрівшись – сторонитись*»; «*Зустрілась їй жінка...*» [СУМ, III, с. 734]; «...можуть *траплятися* такі випадки...» [СУМ, X, с. 236]; «*Натрапляю на фото...*» [СУМ, V, с. 216]; «...і більш *попадається* дурних книжок...» [СУМ, VII, с. 180].

Редактори видавництва інколи ставляться з гумором до мовних хиб. Це змушує задуматися і запам’ятовується. Зокрема, вислів «телефони зустрічаються» аналізуватимуть так: «Йшли телефони, йшли, зустрілися, привіталися і пішли далі». Читаючи речення «У пресі можна зустріти повідомлення, що сільське господарство, насамперед тваринництво, дає майже третину всіх викидів CO₂ в атмосферу» («Дзеркало тижня», 07.06.2007), розмірковуватимуть: «І як би то можна зустріти повідомлення? Напевне, треба визначити час, місце і запросити повідомлення на зустріч, як кажуть у Львові, «піти з ним на каву» [Ріпей 2008а; Ріпей 2013а].

Варто писати «Тривалий час в житті перевізника не **траплялося** нових пригод» [Вихованець, Городенська 2004, с. 65]. Неправильно «з таким твердженням можна зустрітися» – правильно «таке твердження можна почути», неправильно «зустрічати порозуміння» – правильно «порозумітися», неправильно «прорахунки зустрічаються» – правильно «прорахунки трапляються» [Волощак 2003, с. 84].

У наведених прикладах із газет, на нашу думку, правильно так писати: «згадка **є** в літописі» (або «в літописі зазначено»); «повідомлення **трапляються**» («можна **натрапити** на», «**прочитати**», «**є**» або «**надруковано**»); «телефони **є**» (або «**трапляються**»); «назви не **побачите** («не **прочитаєте**», «не **написано**», «не **зазначено**») на карті»; «можна **прочитати** («зазначені») в меню»; «мотиви **є**» («**наявні**»); «подібні фігури... **зображено** («можна **побачити**») на багатьох творах»; «комплекс **трапляється** досить рідко»; «це **можна побачити** («можна **виявити**») не лише у віддалених райцентрах, але й у великих містах»; «найчастіше сьогодні **трапляється** бактеріальний хронічний простатит»; «цей афоризм особливо часто **трапляється** («можна **почути**») у промовах відомих українських політиків» («вживають... політики»); «іноді **можна почути** скептичну думку»; «у гороскопах не **подано** («**немає**») конкретних вказівок»; «**виявляємо** («**читаємо**») в текстах... опис будови та прикрашування першого... храму»; «про тюркських козаків **написано** раніше, ніж про козаків християнських»; «нерідко **трапляються** («можна **натрапити**») на абсолютно відверті твердження»; «**наявні** («**є**») твердження, що незадовго перед вбивством він...»; «в українських казках і демонології **є** такий фольклорний персонаж»; «...маргіналізація **простежується** (**наявна**) й в українській літературі...»; «На кожному кроці **були** (**траплялися, впадали в око, привертали увагу**) паски, великодні крашанки...».

Отже, коли не йдеться про зустріч когось із кимсь, треба вживати не «зустрічатися», а «бувати», «траплятися», «стикатися», «натрапляти» тощо.

3.1.9. Лексичні варіанти значень слова *носити* в текстах українських засобів масової інформації

Як фіксуємо в журналістських текстах, носять ім'я, звання, назву, дію, характер тощо: «...щоб космічний об'єкт почав **носити** ім'я... людини...» («День», 06.11.2002); «...виставка... презентована музеєм... що **носить** його ім'я...» («День», 13.06.2002); «...вулиця... стала **носити** ім'я» («День», 30.05.2016); «Вроцлав... **носитиме** звання “Культурної столиці Європи”» («День», 02.01.2016); «...Гаррі і Меган будуть **носити** звання герцога і герцогині...» («День», 19.05.2018); «У періодичній таблиці хімічних елементів... багато елементів **носять** назви регіонів, країн» («День», 11.02.2006). «.. концерт... має три частини, які **носять** символічні назви...» («День», 13.02.2008); «...музей... який **носить** назву «Лувр» («День», 11.11.2017); «Назву якої країни **носить** елемент рутеній?» («День», 02.11.2006); «...вона [вулиця. – М. Р.] **носить** назву...» («День», 30.05.2016); «Рішення суду має **носити** індивідуальну дію» («День», 27.07.2013); «Протести... **носять** гротескний характер» («День», 23.04.2017); «Відносини... мають **носити** характер всеосяжного партнерства» («День», 27.01.2009); «...анафема **носить** політичний... характер» («День», 01.10.2010); «...референдум... **носить** консультативний характер» («День», 02.02.2017); «...цифри **носять** ознайомлювальний характер» («День», 29.02.2008); «...воєнна доктрина... **носить** оборонний характер» («День», 07.04. 2004); «...загрози... **носять** тривалий характер» («День», 03.09.2015); «...форми протесту... **носять**... мирний характер» («День», 08.03.2017); «Фотографії **носять** напівдокументальний характер» («День», 19.08.2016); «...протести **носять** спонтанний характер» («День», 09.09.2005); «...звинувачення... **носять** більш гуманітарний характер...» («День», 25.02. 2015); «...освіта... **носить** світський характер...» («День», 05.06.2007); «...порушення прав людини... **носять** системний, масовий... характер...» («День», 09.06.2016); «...дисертація **носить**... пропагандистський характер» («День», 14.02.2017); «...криза **носить** системний характер...» («День»,

13.04.2016); «...реакція буде **носити** перебільшений характер» («День», 06.03.2018).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) у поясненні слова «носити», крім «1) Те саме, що нести 1), 2), але з позначенням повторюваності, тривалості дії, що відбувається в різний час або в різних напрямках. 2) Надягати на себе, мати на собі або при собі. || Мати, зберігати (про бороду, вуса, коси і т. ін.); робити якусь зачіску...» [ВТССУМ 2007, с. 792], подано «із назва, ім'я і т. ін. Мати назву, ім'я і т. ін.; називатися... Мати певний характер, напрям і т. ін...» [ВТССУМ 2007, с. 792]. У цьому словнику, зокрема, наведено «барон – дворянський титул, нижчий за графський; особа, що носить цей титул» [ВТССУМ 2007, с. 62]; «гросмейстер – найвище шахово-спортивне звання; особа, що носить це звання» [ВТССУМ 2007, с. 263]; «надіндивідуальний... носить не індивідуальний, особистісний, а більш широкий, громадський характер» [ВТССУМ 2007, с. 711]; «неепідемічний... не носить характеру епідемії» [ВТССУМ 2007, с. 759]; «патрон – святий, що вважається заступником людини, яка носить його ім'я...» [ВТССУМ 2007, с. 894]; «прозиватися... носити якусь назву, ім'я і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 1153].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) зазначено «**Носити** дівоче прізвище», «**Стаття носить** науковий характер» [ВТССУМ 2009, с. 654]. І у «Російсько-українському словнику» у словниковій статті лексеми «носити» читаємо, що російською «носить имя», а українською «мати (носити) ім'я, зватися, називатися»; російською «носить фамилию мужа» – українською «носити прізвище чоловіка»; російською «носить характер чего» – українською «мати (носити) характер чого» [РУС, II, с. 194]. І у словнику синонімів (у словниковій статті слова «називатися») подано (мати, носити те чи інше ім'я, назву; характеризуватися яким-небудь словом, позначенням), зватися, іменуватися...» [ССУМ, I, с. 895].

Однак, що варте уваги, «Російсько-український словник складної лексики» подає, що російською «носити имя» – українською «зватися»; російською «носящий имя» – українською «з (під) іменем»; російською «носящий название» – українською «під назвою, названий»; російською «носящий фамилию кого» – українською «під прізвищем»; російською «носящий характер чего» – українською «ідентичний з чим, зовсім як що» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 301].

Як зазначають дослідники, дієслово «носити» «вказує на переміщення, рух людини з кимсь або чимсь у руках чи на собі... Уживають цього дієслова також у значенні “надягати на себе, мати на собі певний одяг”... Використовують його й у значенні “мати, містити в собі, зберігати щонебудь”... Уживане дієслово носити й тоді, коли йдеться про рух, дію або мандри в багатьох місцях і впродовж тривалого часу...» [Вихованець 2012]. Наприклад: «*Катерина... носить сина*»; «*Бійці носили ящики...*»; «*...носимо кайдани...*» [СУМ, V, с. 445]. А «коли говориться про найменування вулиці чи якогось закладу, тоді вживають дієслова зватися або мати назву. «*Ця вулиця має назву Першого травня*» [Антоненко-Давидович 1991, с. 103]. У реченнях «*Школа носить ім'я земляка-поета, Наша вулиця носить ім'я Івана Франка...* Замість дієслова носити потрібно... використати дієслово мати» [Вихованець 2012]. А також у реченнях «*Адже компанія носить ім'я Пресвятої Богородиці – Оранти...*», «*Стрийський парк колись носив ім'я Кілінського*» [Ріпеш 2007а, с. 110; Ріпеш 2018а].

Неправильно вживати «буде нести цивільну відповідальність» – правильно «буде притягнутий до цивільної відповідальності»; неправильно «часопис носить назву» – правильно «часопис називається»; неправильно «носять динамічний характер» – правильно «мають динамічний характер» [Волощак 2003, с. 88].

У наведених вище реченнях із газетних публікацій дієслово «носити» вжито неправильно. На наше переконання, треба так писати: «*щоб космічний об'єкт назвали ім'ям людини*»; «*презентована музеєм, що має його ім'я*»;

«вулицю почали **називати**»; «Вроцлав **матиме** звання “Культурної столиці Європи”»; «Гаррі і Меган **матимуть** звання герцога і герцогині»; «У періодичній таблиці хімічних елементів... багато елементів **мають** назви регіонів, країн»; «концерт... складається з трьох частин, які **мають** символічні назви...»; «...музей... який **має** назву «Лувр»; «Назву якої країни **має** елемент рутеній?»; «вулиця **має** назву...»; «Рішення суду повинно **мати** індивідуальну дію»; «Протести **мають** гротескний характер»; «Відносини повинні **мати** характер всеосяжного партнерства»; «анафема **має** політичний характер»; «референдум **має** консультативний характер»; «цифри **мають** ознайомлювальний характер»; «воєнна доктрина **має** оборонний характер»; «загрози **мають** тривалий характер» (є тривалими); «форми протесту **мають** мирний характер» (є мирними); «Фотографії **мають** напівдокументальний характер» (є напівдокументальні); «протести **мають** спонтанний характер» (є спонтанні); «звинувачення **мають** більш гуманітарний характер» (є більш гуманітарні); «освіта **має** світський характер» (є світською); «порушення прав людини **мають** системний, масовий... характер» (є системними, масовими); «дисертація **має** відверто пропагандистський характер» (є пропагандистською); «криза **матиме** системний характер» (буде системною); «реакція **матиме** перебільшений характер» (буде перебільшеною).

Отже, лексему «носити» правильно вживати у значенні «надягати на себе, мати на собі або при собі», однак щодо «імені», «назви», «звання», «дії», «характеру» тощо залежно від контексту правильно вживати дієслова «називатися», «зватися», «мати» тощо.

3.1.10. Доцільність використання дієслова *обробляти* в окремих варіантах значень

Російському дієслову «обработывать» в українській мові відповідають дієслова «обробляти» і «опрацьовувати», які нерідко помилково вживають як синоніми. У газетах фіксуємо: «Мрієш навчитися збирати й **обробляти**

інформацію...» («День», 26.05.2017); «Щодня суперкомп'ютер буде **обробляти** приблизно по два, а то і більше, екзобайта інформації...» («День», 04.04.2012); «...система дозволяє фіксувати і **обробляти** досить значні масиви інформації...» («День», 24.12.2016); «...всім цим напрямом сучасної науки необхідно **обробляти** та передавати величезні масиви інформації» («День», 26.11.2012); «...маєте право вільно збирати, **обробляти** та поширювати інформацію» («День», 09.08.2016); «...для зберігання великого обсягу інформації, яка міститься й **обробляється**...» («День», 15.05.2015); «...дали час, щоб надати... план... вже з понеділка почнемо **обробляти** всю Україну» («День», 24.10.2016); «...зберігати та **обробляти** до 1 млн е-декларацій...» («День», 01.01.2017); «...кількість документів, що **обробляються**» («День», 10.03.2017); «...щорічно **обробляє** до 120 тис. документів» («День», 06.06.2014); «...ці дані **обробляються**...» («День», 24.08.2013); «...скарги... **обробляє** представництво Facebook...» («День», 29.05.2017).

У довідковій літературі у поясненні слова «опрацьовувати» використовують «обробляти». Зокрема, у словниковій статті лексеми «опрацьовувати» «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) фіксуємо: «...Створювати що-небудь, старанно добираючи, систематизуючи та обробляючи матеріали...» [ВТССУМ 2007, с. 850]. У цьому словнику подано «обробка даних» [ВТССУМ 2007, с. 1133, 1148], «обробка статистичної, бухгалтерської та планово-економічної інформації» [ВТССУМ 2007, с. 653], «обробка результатів» [ВТССУМ 2007, с. 1084], «обробка числових досліджень» [ВТССУМ 2007, с. 1386], «обробка текстів» [ВТССУМ 2007, с. 7] і «опрацьовувати інформацію» [ВТССУМ 2007, с. 1280], «опрацювання програми» [ВТССУМ 2007, с. 845], «опрацьовувати тему, сюжет» [ВТССУМ 2007, с. 817], «способи опрацювання шкурок» [ВТССУМ 2007, с. 1428], «обробка алмазів» [ВТССУМ 2007, с. 22], «обробка ґрунту» [ВТССУМ 2007, с. 66], «обробка льону» [ВТССУМ 2007, с. 78], «обробка риби» [ВТССУМ

2007, с. 1220], «обробка срібла» [ВТССУМ 2007, с. 1380], «хімічна, фізична обробка» [ВТССУМ 2007, с. 126], «обробка вовни» [ВТССУМ 2007, с. 196], «обробка металів» [ВТССУМ 2007, с. 1445], «обробка сталі» [ВТССУМ 2007, с. 178], «обробка дерева» [ВТССУМ 2007, с. 286], «обробка шкіри» [ВТССУМ 2007, с. 454], «обробка каменю» [ВТССУМ 2007, с. 482].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) зазначено, що «тема ще не оброблялася» [ВТССУМ 2009, с. 673] і «опрацьовувати наукову тему» [ВТССУМ 2009, с. 698], «обробляти результати експерименту» [ВТССУМ 2009, с. 673] і «опрацьовувати метеорологічні дані» [ВТССУМ 2009, с. 698]. У словнику синонімів наведено «1. **обробляти** (готувати землю для посіву, садіння чого-небудь, виконувати цикл сільськогосподарських робіт на полі, городі і т. ін.), **порати, оброблювати рідше, управляти (вправляти) розм...**» [ССУМ, II, с. 35]; «1. **опрацьовувати** (підготовляти що-небудь, ретельно продумуючи все в деталях), **розробляти, готувати...**» [ССУМ, II, с. 75].

Як подано у тритомному російсько-українському словнику [РУС, II, с. 247], статтю і текст опрацьовують. А також дані, статистичну, бухгалтерську та планово-економічну інформацію, списки, числові дослідження, результати експерименту, тему, сюжет та ін. Бо «опрацьовувати» – «глибоко, докладно вивчати, досліджувати що-небудь», «готувати що-небудь, ретельно продумуючи в усіх деталях». Наприклад: «Після **опрацювання** матеріалів...»; «...рукопис уже довго **опрацьовували**»; «...підпільники **опрацьовували**...»; «...він... уже **опрацьовував** наукову тему» [СУМ, V, с. 727].

А шкурки, деревину, алмази, ґрунт, камінь, льон, рану, сталь, рибу, срібло, вовну, метали тощо обробляють, тобто піддають хімічній чи фізичній обробці, внаслідок якої змінюється їхня форма, властивості тощо. Зокрема, камінь точать, пиляють; ґрунт копають, орють, сапають, розпушують; рану промивають перекисом водню, змащують йодом чи зеленкою. Наприклад:

«Камінь *обробляють*...»; «дерево *обробляти*...»; «...гуртом *оброблять* поле...» [СУМ, 5, с. 569].

У наведених прикладах із газет замість «обробляти» треба писати «опрацьовувати»: «*опрацьовувати інформацію*»; «*опрацьовувати декларації*»; «*кількість документів, які **опрацьовують***»; «*опрацьовувати дані*»; «*опрацьовувати скарги*». Неправильно вживати «обробка даних», «обробка результатів експерименту», «обробка числових досліджень», «обробка текстів», «обробка списків», «тема ще не оброблялася». У цих випадках правильно вживати «опрацювання», «опрацьовувати» або «тему розробляти, працювати над темою», «дані упорядковувати» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 315].

Отже, дієслова «обробляти» й «опрацьовувати» і похідні від них іменники в українській мові різні за значенням [Ріпей 2012д; Ріпей 2019]. «Опрацьовувати» – це глибоко, докладно вивчати, досліджувати що-небудь, готувати що-небудь, ретельно продумуючи в усіх деталях, опрацьовують дані, статистичну, бухгалтерську та планово-економічну інформацію, списки, числові дослідження, результати експерименту, тему, сюжет та ін. А «обробляти» – це піддавати хімічній чи фізичній обробці, внаслідок якої змінюється форма, властивості тощо. Обробляють шкурки, деревину, алмази, ґрунт, камінь, льон, рану, сталь, рибу, срібло, вовну, метали тощо.

3.1.11. Дієслово *підкреслювати* в мові української періодики в невластивих для нього значеннях

У газетних матеріалах часто натрапляємо на лексему «підкреслювати». Чи відповідає її вживання нормам української літературної мови? Наприклад: «*Лідер БЮТ **підкреслила**, що готова не тільки внести в програму уряду положення Блоку Литвина...*»; «*Він **підкреслив**, що президент рекомендував уряду Віктора Януковича підвищувати ціну на газ для населення поступово...*» («Дзеркало тижня», 08.12.2007); «*О. Медведько **підкреслив**, що Генпрокуратура не має поки можливості розслідувати цю кримінальну*

справу...»; «Президент **підкреслив**, що під час підготовки до нинішньої наради йому надали інформацію...»; «Водночас він **підкреслив**, що ситуація, яка утворилася на митниці, має передбачати персональну відповідальність керівників відповідних відомств...» («Дзеркало тижня», 19.01.2008); «**Підкреслюють**, що, відповідно до конституції, в бельгійському уряді портфелі мають бути розподілені не тільки відповідно до партійних домовленостей...» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «Президент **підкреслив**, що “українська нація в змозі відповісти на питання, як вона бачить у своїй перспективі організацію власної безпеки”»; «В. Ющенко **підкреслив** необхідність зробити все, щоб утримати в Україні стабільність цін...»; «У ході зустрічі В. Ющенко **підкреслив**, що приєднання України до СОТ – один із головних пріоритетів зовнішньоекономічної політики держави»; «Під час переговорів співрозмовники **підкреслили**, що всі зобов’язання, взяті країною у переговорному процесі, виконуватимуться належним чином» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «Це може створити велику кількість проблем, тому ми радимо не використовувати цих відомостей», – **підкреслив** І. Попов» («Дзеркало тижня», 22.09.2007); «Франція та Німеччина **підкреслюють** ризик погіршення економічної, екологічної та гуманітарної ситуації на сході України» («День», 31.05.2017); «Як **підкреслив** глава уряду України Володимир Гройсман: оснащення екологічними автомобілями Mitsubishi Outlander PHEV – це ще один крок у технічному забезпеченні... Я хочу, щоб кожен з вас мав величезну повагу від українських громадян... **підкреслив** Володимир Гройсман... ще 95 автомобілів працюватимуть у Нацполіції», – **підкреслив** голова МВС... Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні Шігекі Сумі під час сьогоднішньої церемонії вкотре **підкреслив**, що...» («День», 26.05.2017); «...на прес-конференції... Хочу **підкреслити**, що це моя особиста думка, – сказав Булатов... Він також **підкреслив**, що... Він знову **підкреслив**, що...» («День», 06.02.2014); «...в ході зустрічі... **підкреслив** відповідальність Росії...» («День», 11.05.2017).

Як зазначено у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел), перше значення лексеми «підкреслювати» – це «1. Проводити риску під яким-небудь текстом, словом і т. ін., вирізняючи щось» [ВТССУМ 2007, с. 956]. Зазвичай ми підкреслюємо олівцем (простим або червоним) чи маркером, виділяючи найголовніше. Так воно вирізняється у тексті і швидше запам'ятовується.

Кілька десятиліть тому, коли ще не було комп'ютера, можливості виокремлення частин тексту і головних моментів були обмежені (велика літера, лінія, розрядка). Здебільшого використовували лінію. І не лише у друкованих текстах. Доповідач чи лектор, перш ніж виголосити доповідь чи прочитати лекцію, підкреслював слова або вирази, щоб вимовити їх гучніше, вищим тоном, як важливіше за інше, змінивши інтонацію. Можливо, так можна пояснити, що «підкреслення рискою на письмі й наголошення в усному мовленні – способи виділення окремих слів, словосполучень, окремих речень... доповідач може не лише наголошувати, а й підкреслювати сказане ним, виділяючи його з-поміж того, що вже було чи далі буде сказано» [Культура 1990, с. 72]. А також таке пояснення значення слова «підкреслювати», крім вищенаведеного, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови»: «2. Наголошувати на чому-небудь, виділяючи його як значніше, важливіше за інше (звичайно у викладі). // Виділяти інтонаційно з певною метою під час розмови» [ВТССУМ 2007, с. 956]. «Підкреслювати», як читаємо у цьому словнику, також означає «виявляти своє ставлення до кого-, чого-небудь поведінкою, діями і т. ін. // Робити що-небудь яскравішим, помітнішим і т. ін. Порівняно з чимсь. // Увиразнювати, відтінювати що-небудь, перев. у протиставленні чомусь» [ВТССУМ 2007, с. 956]. У цьому словнику наведено «у складі словосполучників... підкреслює швидке настання наступної дії» [ВТССУМ 2007, с. 1454], «висувати на перший план, підкреслювати яку-небудь думку у висловлюванні» [ВТССУМ 2007, с. 20], «називати кого-небудь шанобливим ім'ям, підкреслюючи цим свою повагу до нього» [ВТССУМ 2007, с. 119],

«дуже хвалити, підкреслювати добрі якості» [ВТССУМ 2007, с. 159], «термін для позначення класу... шкіл, які підкреслюють роль середовища у визначенні поведінки» [ВТССУМ 2007, с. 494], «погляд на проблеми добробуту, що підкреслює загальні інтереси і цінності» [ВТССУМ 2007, с. 562], «основне положення, думка, що повторюється, підкреслюється у чому-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 611], «особливо вирізняти, підкреслювати голосом (слово, звук)» [ВТССУМ 2007, с. 739], «який любить підкреслювати свої заслуги, достоїнства і т. ін., хизуватися ними» [ВТССУМ 2007, с. 779], «повторювати чийсь слова, підкреслюючи інтонацією своє іронічне, несхвальне, насмішквате ставлення» [ВТССУМ 2007, с. 911], «підкреслювати щось у висловлюванні» [ВТССУМ 2007, с. 1135], «підкреслює високий ступінь вияву певної якості, властивості» [ВТССУМ 2007, с. 1429], «підкреслює, вирізняє основні елементи зображення» [ВТССУМ 2007, с. 1456].

І у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) у словниковій статті лексеми «підкреслювати», крім «1. Проводити риску під чим-н. *П. слово хвилястою лінією... Підкреслені рядки; Перечитати підкреслення... Зробити п. в книжці*», наведено «2. Наголошувати на чому-н. з певною метою. *П. важливість питання...*» [ВТССУМ 2009, с. 779].

Хоч науковці зазначають, що у реченнях «*Блідість обличчя підкреслювала гарячий блиск його очей*», «*Темряву ночі підкреслював вогонь розкладеного багаття*» «часом природніше звучать слова-синоніми відтінюють, показують, виявляють і под.» [Культура 1990, с. 73]. Щодо цього Надія Бабич пише: «Мова прагне до економії, тому вона не зберігала в активному запасі так багато семантично тотожних слів» [Бабич 1992, с. 16]. Залежно від контексту треба вибирати найточніший відповідник.

У тритомному російсько-українському словнику до російського «подчеркивати, почеркнуть» подано «підкреслювати... підкреслити... попідкреслювати; (делать болем выразительным – еще) увиразнювати...

увиразнити» [РУС, II, с. 672]. У «Російсько-українському словнику складної лексики» наведено такі відповідники: «наголошувати на чому», «радий наголосити на», «важливий для підкреслення», «важливий для підкреслення значення», «підкреслюваний, наголошуваний, увиразнюваний» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 420].

У словнику синонімів наведено «1. **виявляти** (про почуття, стан, наміри тощо – робити явним, помітним), **проявляти, показувати, підкреслювати, розкривати, виказувати, видавати... Це просто моє щире бажання хоч чим-небудь підкреслити повагу і симпатію до вас...**» [ССУМ, I, с. 234]; «2. **наголошувати що, на чому, на що, зі спол. що** (силою голосу або підвищенням тону виділяти слово, звук і т. ін. для підкреслення його важливості; увиразнювати, висувати на перший план у промові, тексті тощо за допомогою яких-небудь засобів найважливіші і найістотніші моменти), **акцентувати що, підкреслювати що, зі спол. що, виділяти що... В своїх творах сучасникам своїм Шевченко підкреслював, що вони є діти славних батьків...**» [ССУМ, I, с. 880–881].

У довіднику з українського слововживання читаємо «промовець підкреслював, що так само незрозумілим є розкол...» [Волощак 2003, с. 126], «наголосивши на важливості проблеми» [Волощак 2003, с. 116], «наголошували на потребі створення умов» [Волощак 2003, с. 87]. А у «Пораднику з української мови», зауважимо, крім інших відповідників до «подчеркивать», подано «звертати увагу», «азначати» [Непийвода 1996, с. 176].

Між редакторами видавництв часто ведуться дискусії щодо правильного слововживання у певному контексті. Іноді пошуки відповідника досить тривалі, коли доводиться перегорнути чимало словників і прочитати відповідну літературу. Щодо лексеми «підкреслювати» редактори вважають, що її треба вживати зазвичай у значенні проводити лінію, що й засвідчено в словниках [СУМ, VI, с. 443]. Аналізуючи речення «*Микола Іванович підкреслив необхідність зробити все можливе*», редактори жартівливо

уточнюють, чи він провів лінію під словом «необхідність», чи ще під іншими. А щодо «особливо підкреслити» запитують: «Це як? Взяти особливий олівець чи особливу ручку і провести особливу лінію, можливо, срібну чи золоту? Чи, може, підкреслити слово чи кілька слів якимсь візерунком?». У наведених вище реченнях із газет лексему «підкреслити» виправлять на «зауважити», «азначати», «акцентувати», «звертати увагу», «зосереджувати увагу», «повідомляти», «зробити акцент», «додавати», «заявляти», «сказати», «констатувати» чи ін. [Ріпей 2008]. Наприклад, як подано в 11-томному словнику: «*Рецензент зауважував...*» [СУМ, III, с. 373]; «*Улька... зазначила...*» [СУМ, III, с. 128]; «*...акцентує передусім реалістичну основу...*» [СУМ, I, с. 32]; «*А ще повідомив, що завтра...*» [СУМ, VI, с. 669] та ін.

Дієслово «наголошувати» у значенні «вирізняти, підкреслювати, ставити на перший план якусь думку, якийсь положення і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 708; ВТССУМ 2009, с. 584] редактори видавництв намагаються замінювати. Бо «наголошувати» – це «силою голосу чи підвищенням тону... вирізняти склад у слові» [ВТССУМ 2007, с. 708] або «ставити наголос» [ВТССУМ 2007, с. 20]. Наприклад: «*Безсуфіксні слова жіночого роду на -а (-я) наголошують переважно голосний... кореня*»; «*...якось чудно наголошував то те, то те слово...*»; «*...він наголосив це слово, – особисті справи*» [СУМ, V, с. 52]. Відповідно є склади наголошені і ненаголошені, а також голосні звуки так класифікуємо. А у значенні «силою голосу чи підвищенням тону вирізняти... слова в реченні» [ВТССУМ 2007, с. 708] вживають «виділяти», «акцентувати», «виокремлювати», а не «наголошувати». Не напишуть «наголошувати» у реченнях «*Слід наголосити на головному...*» («Дзеркало тижня», 19.01.2008); «*Крім того, наголошується в інформації, в... районний суд... було направлено...*»; «*У НАБУ наголошують, що пожежа не зупинить детективів...*»; «*...намагається вирішити проблему, – наголошується у повідомленні*»; «*Можемо припустити, що нова постанова є спробою зекономити кошти...*

наголошує Олена Виноградова...» («День», 15.06.2016), а «зосередити увагу» чи «акцентувати».

Отже, не треба словами «підкреслювати» («проводити ризику під яким-небудь текстом, словом і т. ін., вирізняючи щось») і «наголошувати» («силою голосу чи підвищенням тону... вирізняти склад у слові») замінювати «зауважувати», «зазначати», «акцентувати», «відтінювати», «виявляти», «звертати увагу», «зосереджувати увагу», «повідомляти», «робити акцент», «увиразнювати», «виокремлювати» та ін. А кожне слово вживати залежно від контексту, намагаючись якомога точніше передати думку.

3.1.12. Особливості використання лексеми *позначатися* в журналістських текстах

У газетних матеріалах фіксуємо: *«Бурхливі соціально-економічні потрясіння і їх наслідки негативно **позначаються** на стані здоров'я людей, зокрема психічного»* («Дзеркало тижня», 28.01.2006); *«Все це негативно **позначається** на здоров'ї дітей, народжених у такому шлюбі»* («Дзеркало тижня», 12.05.2007); *«**Позначилося** підвищення прожиткового мінімуму, розмірів пенсійних виплат»* («Дзеркало тижня», 07.03.2009); *«...ізоляція Ірану та досить дошкульна обмеженість у торгівлі... постійна напруга балансування на межі війни і миру не можуть тривати до нескінченності, не можуть **не позначитися** на економічному, політичному та соціальному розвитку цієї країни»*; *«Усі ці процеси можуть украй негативно **позначитися** на розвитку сучасної індустрії...»*; *«Проте не завжди ми можемо вгадати, як кардинальна зміна обстановки **позначиться** на психологічному стані дитини й які можуть бути наслідки»* («Дзеркало тижня», 16.06.2007); *«...нібито ті податкові пільги, які були надані технопаркам, починають **позначатися** на одержуваному прибутку...»* («Дзеркало тижня», 30.06.2007); *«Видавати наукові ступені за хабарі стане не вигідно, бо це негативно **позначиться** на кількісних показниках набору студентів, а відтак поставить хрест на перспективах університету як*

такого» («Дзеркало тижня», 07.07.2007); «Тривалий час Україна не мала стратегічної програми національного енергетичного розвитку, що негативно **позначалося** на формуванні та реалізації вітчизняної як енергетичної, так і загальноекономічної політики» («Дзеркало тижня», 27.05.2006); «Регулювання цін на етапі переходу галузі до стандартів... негативно **позначиться** на темпах її розвитку» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «...можуть негативно **позначитися** на рейтингах»; «...зміни в складі акціонерів уже **позначилися** і на структурі управління підприємствами...»; «...пом'якшення умов кредитування... не **позначається** на динаміці іпотечного портфеля»; «...заборона на видачу вкладів передусім **позначається** саме на їхніх інтересах...» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «Така непрозорість суперечить світовим тенденціям і, відповідно до останніх досліджень, не найкраще **позначається** на ефективності монетарної політики»; «А хіба експортно-імпортний дисбаланс не **позначається** на курсі гривні?» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «Наслідки почнуть **позначатися** у четвертому кварталі поточного року» («День», 17.07.2014); «І це **позначалося** на усіх сферах життя як українців, так і європейців...» («День», 23.06.2017).

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) так пояснює слово «позначатися»: «1. Ставати доступним зорові, помітним, видимим. // Набувати чітких обрисів, контурів; окреслюватися. // Виднітися, вирізнятися чим-небудь серед чогось, на чомусь. // перен., рідко. Мати особливі ознаки, риси. Позначається на ранок. 2. Виявлятися зовні (про почуття, настрої і т. ін.). // перен. Визначатися в загальних рисах; намічатися. 3. Проявлятися, бути, ставати відчутним. // на кому-чому. Впливати на кого-, що-небудь, відбиватися на комусь, чомусь. 4. Зменшуватися. // безос. 5. рідко. Те саме, що збільшуватися 1. 6. рідко. Те саме, що запам'ятатися. 7. Пас. до позначати 1.» [ВТССУМ 2007, с. 1022]. А «позначати» – «1. Значити, мітити що-небудь якимсь чином. // Показувати на кого-, що-небудь. // Називати, вказувати що-небудь. Позначати індекс

поштового відділення. // Давати чому-небудь яесь умовне вираження. Позначити невідоме іксом. // рідко. Заздалегідь призначати що-небудь. // перен. Наділяти якими-небудь відмітними ознаками, рисами і т. ін. // перен. рідко. Намічати, робити відомим» [ВТССУМ 2007, с. 1022]. У цьому словнику читаємо «відбиватися – впливати на кого-, що-небудь, позначатися на комусь або чомусь» [ВТССУМ 2007, с. 164]; «відгукуватися – Позначатися на кому-, чому-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 167]; «узники – даватися взнаки – позначатися, впливати» [ВТССУМ 2007, с. 1499].

Російсько-український словник «становиться видимым, вырисовывается» перекладає «позначатися» [РУС, II, с. 241], а українсько-російський, відповідно, до «позначатися» у значенні «делаться видимым, заметным» подає «обозначаться, вырисовывается» [УРС, с. 578]. У «Словнику синонімів української мови» до «позначатися» подано «виділятися», «виднітися», «виявлятися», «впливати», «намічатися» [ССУМ, II, с. 290]. «Позначатися на кому, на чому» українсько-російський словник перекладає «сказываться... отражаться... наложить печать (на кого, на что)... наложить отпечаток (на кого, на что)» [УРС, с. 578]. У російсько-українському словнику «давать себя знать» перекладено «даватися взнаки, датися взнаки» [РУС, III, с. 344], а «отражаться» – «відображатися», «віддзеркалюватися», «відбиватися» [РУС, II, с. 396].

Немає сумнівів щодо правильності вживання дієслова «позначатися» у значенні «ставати доступним зорові, помітним, видимим» [ВТССУМ 2007, с. 1022]; [СУМ, VI, с. 822]; а також «вжитий для позначення, зайнятий як позначка» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 314]. Бо «користуються умовними позначеннями» [СУМ, VI, с. 823], можна позначати на карті, позначати завдання у книжці чи зошиті [СУМ, VI, с. 823].

Однак вживання лексеми «позначатися» у значенні «2. Виявлятися зовні (про почуття, настрої і т. ін.). // перен. Визначатися в загальних рисах... 3. Проявлятися, бути, ставати відчутним. // на кому-чому. Впливати на кого-, що-небудь, відбиватися на комусь, чомусь» [ВТССУМ 2007, с. 1022], на

нашу думку, є неправильним. У цих випадках варто писати «впливати», «відображатися», «визначатися», «виявлятися» тощо [Ріпей 2010а]. У наведених реченнях із газетних публікацій замість лексеми «позначатися», на нашу думку, варто так вживати: *«впливати на здоров'я»*; *«впливати на підвищення прожиткового мінімуму»*; *«впливати на розвиток країни»*; *«відобразитися на розвитку індустрії»*; *«впливати на стан дитини»*; *«впливати на прибуток»*; *«впливати на показники (відобразитися на показниках)»*; *«впливати на формування політики»*; *«відобразитися на ефективності політики»*; *«впливати на темпи розвитку»*; *«впливати на рейтинги (відобразитися на рейтингах)»*; *«впливати на структуру управління...»*; *«впливати на динаміку (відобразитися на динаміці)...»*; *«...впливати на їхні інтереси...»*; *«впливати на ефективність монетарної політики»*; *«...не відобразиться на курсі гривні»*; *«наслідки стануть відчутні у четвертому кварталі...»*; *«...відобразилося на усіх сферах життя...»*.

Отже, у значенні «виявлятися зовні», «визначатися в загальних рисах», «проявлятися», «впливати на кого-, що-небудь» правильно писати «впливати», «відображатися», «визначатися», «виявлятися» тощо, але не лексему «позначатися», яку варто вживати у значенні «ставати доступним зорові, помітним, видимим», а також стосовно до «позначення», «позначки».

3.1.13. Правильність функціонування дієслова *показувати* в сучасних масмедійних текстах

Журналістське слово повинно бути продуманим, доречним, точним. Засоби масової інформації «повинні культивувати, поширювати норму й естетику мововираження» [Соколова, Бибик 2014, с. 135].

Як свідчать газетні публікації, журналісти часто наводять лексему «показувати», однак не завжди її вживання можна вважати обґрунтованим. Зокрема, у матеріалах виявляємо лексему «показувати», правильність

подання якої не викликає сумніву. Наприклад, у таких значеннях [СУМ, VII, с. 11; ВТССУМ 2007, с. 1024]:

– «давати можливість бачити, розглядати, роздивлятися кого-, що-небудь» – «...український моряк... **показав** дитячі малюнки...» («День», 12.09.2019); «Астрономи **показали** сліди “пилкових дияволів” на Марсі» («День», 17.03.2019); «Польський дизайнер **показала**, як могли б виглядати руїни знакових пам'яток» («День», 27.03.2018);

– «виявляти перед кимсь своє вміння робити що-небудь» – «На цьому турнірі гімнастка **показала** 2 нових вправи: з м'ячем та стрічкою...» («День», 25.01.2016); «Діти їхали **показати** свої уміння, набратись хороших вражень» («День», 01.12.2016);

– «демонструвати кінофільм, давати спектакль» – «Перший раз кінофільм у Луцькій централізованій міській дитячій бібліотеці **показали** ще у 2013 році» («День», 05.10.2015); «...було вирішено **показати** кращі спектаклі в рамках однієї шоу-програми» («День», 07.02.2018); «У Києві **показали** документальну стрічку про окупацію Криму» («День», 16.03.2019);

– «робити, виконувати що-небудь з метою навчити когось; наочно навчати» – «Як правильно робити зарядку, кіровоградцям **показував** директор... Він **показав**, як за спортивними правилами розминати тіло щоранку» («День», 07.04.2016);

– «давати для перегляду, ознайомлення, перевірки, оцінки і т. ін.» – «Хлопець дуже соромився розповідати про своє творіння, та, за порадою знайомого, все ж вирішив **показати** текст своїм друзям...» («День», 06.03.2014);

– «рухом, жестом, поглядом і т. ін. вказувати на кого-, що-небудь, привертаючи чиюсь увагу, пояснюючи щось» – «Почувши звинувачення, Євген чомусь заметушився і **почав** показувати на свою краватку й сорочку: «Щось не видно, щоб мене купили!» («День», 05.07.2002); «Он там, через дорогу, те лихо сталося, – **показала** рукою жінка...» («День», 13.07.2006);

«*Це мама, – показує Юрій Євгенович, – а ось поруч – я в матросці*» («День», 22.05.2015).

У словниках фіксуємо: «*Покажуй, що ти купила?*»; «*Покажуйте мені...*»; «*...показати мандати*» [СУМ, VII, с. 11]. І у словнику Б. Грінченка: «*Сидимо в садку, він мені показує... ; ...не показуй людям сльози*» [Словарь, III, с. 269].

Зазначимо, що у «Словнику мови Шевченка», «у якому зібрані... матеріали, необхідні... для розв'язання широкого кола питань, пов'язаних з практикою культурного життя» [СМШ, I, с. XI], наведено: «*...Не показуй людям сльози...*»; «*...не показуйте портрет дівчатам, а то вони злякаються*»; «*Добре, ведіть, показуйте...; Живого Шекспіра показує*» [СМШ, II, с. 103–104].

Як можемо зауважити, у наведених реченнях із газетних публікацій є суб'єкт, який показує об'єкт. Зокрема, «моряк показує малюнки», «астрономи – сліди», «дизайнер – руїни», «гімнастка – вправи», «діти – уміння», «директор – зарядку», «хлопець – текст», «Євген – краватку й сорочку», «жінка – місце», «Юрій Євгенович – маму».

Однак чи можна вважати обґрунтованим вживання лексеми «показувати» у значенні «встановлювати що-небудь (перевіркою, дослідженням, обстеженням і т. ін.)... Свідчити про що-небудь, бути доказом чогось; давати підставу для якого-небудь висновку» [СУМ, VII, с. 11; ВТССУМ 2007, с. 1024]? Наприклад, у реченнях «*Моніторинг показав, що 12 сайтів з цього списку блокують...*» («День», 06.04.2019); «*...щорічний моніторинг показує, що...*» («День», 27.01.2020); «*...досвід SARS і MERS показав, що антитіла можуть зберігатися протягом 1–2 років після одужання*» («День», 20.05.2020); «*...досвід показує, що для ефективного і довгострокового перемир'я найголовніше – це політична воля сторін...*» («День», 10.04.2019); «*Перші аналізи показали, що на глибині від 27 до 30 метрів нижче дна океану ми виявили шар, спочатку сформований на суші, а не в океані*» («День», 04.04.2020); «*...аналізи, нарешті, показали, що сліди*

*отрути зникли...» («День», 22.08.2020); «Після повернення на сушу численні скани і мікроскопічний аналіз **показали**, що раніше на цій ділянці існував тропічний ліс...» («День», 04.04.2020); «...експрес-тест не **показав** психоактивних речовин в організмі...» («День», 05.04.2019); «А нове дослідження **показує**, що...» («День», 20.05.2020); «...Опитування, організоване брендом «Фокстрот», **показало**, що користувачі приймають рішення про покупку, ґрунтуючись на ціні...» («День», 13.08.2020); «...Та й результати цього опитування **показують**, що аутсайтери не далеко відстали від лідерів» («День», 28.03.2018); «... як **показує** опитування, українці вболівають за дику природу...» («День», 27.08.2020); «Наші результати **показують**, що втрата смаку або запаху є ключовою ранньою попереджувальною ознакою...» («День», 12.05.2020); «...масштаб атак **показує** серйозний спротив антикорупційній реформам...» («День», 08.12.2016). А також у реченні «Обстеження **показало**, що він здоровий» [ВТССУМ 2007, с. 826]. Адже «моніторинг», «досвід», «аналізи», «скани і аналіз», «тест», «дослідження», «опитування», «результати», «масштаб», «обстеження» не є суб'єктами, які би могли щось показувати.*

Пошуки влучного слова вимагають часу і додаткової енергії. Визначаючи правильність слововживання, автор чи редактор повинен «орієнтуватися на контекст. Заглибившись у фразу, а то й у ширший контекст, він визначає, чи на місці дане слово, чи влучно воно вжите, чи точно відображає авторську думку» [Григораш 1966, с. 59].

На нашу думку, у поданих реченнях замість лексеми «показувати» варто вживати:

- «визначати» – «розкривати суть чого-небудь, характеризувати, формулювати, робити визначення» [СУМ, I, с. 399]; «розкривати суть чого-небудь; характеризувати, формулювати поняття про щось» [СУМ ONLINE];
- «виявляти» – «перевіривши що-небудь, установлювати якийсь факт» [СУМ, I, с. 547; СУМ ONLINE];

– «демонструвати» – «свідчити про що-небудь, показувати щось... наочно підтверджувати» [СУМ, I, с. 240; СУМ ONLINE];

– «засвідчувати» – «повідомляючи про щось, підтверджувати правдивість, правильність чого-небудь... Бути, служити свідченням чого-небудь» [СУМ, III, с. 302; СУМ ONLINE];

– «з'ясувати» – «досліджуючи, робити ясным, зрозумілим що-небудь... Визначати, встановлювати що-небудь на підставі певних відомостей, ознак і т. ін.» [СУМ, III, с. 743; СУМ ONLINE];

– «підтверджувати» – «доводити достовірність, істинність чого-небудь, підкріплюючи фактами, доказами і т. ін.» [СУМ, VI, с. 513];

– «свідчити» – «стверджувати що-небудь... підтверджувати дійсність, істинність чого-, кого-небудь» [СУМ, IX, с. 78] або інші відповідники, залежно від контексту [Ріпей 2008, с. 122].

У наведених реченнях із газетних публікацій, на нашу думку, варто так писати: «Моніторинг **виявив** (завдяки моніторингу **з'ясували**), що...»; «...щорічний моніторинг **свідчить**, що...»; «...як **виявило** опитування...»; «...досвід SARS і MERS **свідчить**, що... дослідження **виявило**, що...»; «Перші аналізи **виявили**, що... скани і мікроскопічний аналіз **свідчать**, що... (скани і аналіз **виявили** (**визначили**) або на підставі сканів і аналізу **з'ясували**, **дослідили**, **можна підсумувати**, **виснувати**, **зробити висновок**)»; «...експрес-тест не **виявив**...»; «...аналізи, нарешті, **підтвердили**, що...»; «...потрібно... більше досліджень, щоб **довести** (**продемонструвати**, **підтвердити**, **переконати**), чи буде це... ефективно...»; «...Опитування... **виявило**, що... результати цього опитування **свідчать** (**виявили**), що...» (на підставі опитування **виявили** (**з'ясували**) або на підставі результатів опитування **можемо зробити висновок** (**виснувати**, **дійти висновку**)); «Наші результати **виявили**, що...»; «...досвід **свідчить**, що...»; «...масштаб атак **свідчить** (**демонструє**)...». Також треба писати «Обстеження **виявило** (**підтвердило** або **свідчить**), що він здоровий».

Точність слововживання є «запорукою доступності, естетичного впливу і дієвості газетного матеріалу» [Григораш 1966, с. 57]. З огляду на це кожне слово у журналістському тексті треба вживати «на своєму місці» [Колібаба 2006, с. 121].

Отже, на позначення «виявляти що-небудь (перевіркою, дослідженням, обстеженням)», «свідчити про що-небудь, бути доказом чогось», «давати підставу для якого-небудь висновку» правильно вживати «визначати», «виявляти», «демонструвати», «засвідчувати», «з'ясовувати», «підтверджувати», «свідчити» тощо, а не лексему «показувати».

3.1.14. Ненормативність лексичних значень лексеми *породжувати* в газетних текстах

Під час аналізу публікацій виявляємо такі речення із лексемою «породжувати»: «...Європейський Союз поступово втрачає терпіння у відносинах із некерованою країною, всі проблеми якої в основному **породжені** нею самою»; «...маса різних втрат... **породила** відповідне рішення – відстібнути ремені надто важкого багажу» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «Криза долара ще може бути попереду, якщо США зможуть відновити статус-кво сучасної фінансової системи, яка, власне, і **породила** цю кризу»; «...ми можемо **породити** потужну базу народного невдоволення» («Дзеркало тижня», 07.03.2009); «Ментальна, світоглядна, мовна, культурна, релігійна поліваріантність нашого суспільства нерідко **породжує** проблеми...»; «...саме цей фінансово-гастрономічний конфлікт **породив** таке явище, як колективне управління музичними правами...»; «Будь-яка двозначність у цьому питанні ламає систему, **породжує** недобросовісні організації, які тільки збирають гроші, а сплачувати винагороду правовласникам відмовляються» («Дзеркало тижня», 19.01.2008); «...сталось це завдяки новітнім комунікаційним технологіям, які самі по собі не **породжують** нічого ціннісного...» («День», 11.04.2014); «Один злочин **породжує** інший» («День», 25.01.2013); «Діагноз, що **породжує** страх...»

(«День», 17.06.2011); «Кризи в державі **породжує** безвідповідальна влада» («День», 23.01.2007); «Продукт **породжує** попит. А не навпаки» («День», 04.03.2011); «...ніяке прийняте... рішення не здатне **породжувати** загальнообов'язкові правові наслідки...» («День», 01.02.2013); «...вирішуючи цю проблему, не можна **породжувати** іншу» («День», 16.05.2014); «Для того, щоб залучити нові гроші, заклади освіти мають **породити** нову якість» («День», 02.04.2016); «... І цей факт... повинен **породжувати** розуміння того, що...» («День», 07.03.2017). А вживання лексеми «породити» двічі у реченні «При усьому своєму ідеалізмі і нездатності запропонувати вирішення насущних проблем суспільств, що їх **породили**, вони, однак, **породжують** нові, цілком матеріальні проблеми» («Дзеркало тижня», 02.10.2004) свідчить про труднощі у пошуках синоніма [Ріпей 2006 с. 44].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) так пояснено слово «породжувати»: «1. тільки док., перех. і без додатка. // рідко. Стати батьком (про чоловіка). 2. перех., перен. Давати початок чому-небудь, створювати щось; бути причиною виникнення, появи чого-небудь. // Створювати передумови для виникнення, появи кого-, чого-небудь. // Пробуджувати, викликати в кому-небудь якісь почуття, думки і т. ін. 3. тільки док., перех. і неперех., розм. Дати врожай» [ВТССУМ 2007, с. 1067]. У цьому словнику зазначено «умови, обстановка, породжені соціальним середовищем» [ВТССУМ 2007, с. 45]; «породжує які-небудь явища, події» [ВТССУМ 2007, с. 289]; «властивість... об'єктів... породжувати певний стан» [ВТССУМ 2007, с. 504]; «...збільшення інвестиційного попиту породжує зміну обсягу випуску продукції» [ВТССУМ 2007, с. 695]; «умови, породжувані соціальним становищем...» [ВТССУМ 2007, с. 999]; «породжується рухомими електричними зарядами...» [ВТССУМ 2007, с. 1031]; «явище, яке... породжує інше явище» [ВТССУМ 2007, с. 1140]; «попит на товари та послуги породжує їх виробництво» [ВТССУМ 2007, с. 1221]; «породжує життя» [ВТССУМ 2007, с. 1294]; «породжується... введенням сироватки» [ВТССУМ 2007, с. 1320]. І у

«Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) зазначено «*Відсутність гласності породжує чутки; Надмірне вживання алкоголю породжує гіпертонію; Нечесність породжує недовіру*» [ВТССУМ 2009, с. 848].

У «Словнику синонімів української мови» до «породжувати» читаємо «викликати», «спричиняти», «утворювати». Зокрема, «...своєю присутністю *спричиняє клопіт*» [ССУМ, II, с. 672]; «...розтікалися вони в різні кінці дворища, *утворюючи пробки*» [ССУМ, II, с. 810]. У «Російсько-українському словнику складної лексики» до російського слова «порождать» подано «витворювати, творити умови», «здатний творити нові ідеї» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 436]. Російсько-український словник до «порождать, породить» наводить такі українські відповідники: «породжувати», «викликати», «спричиняти», «плодити». Цей словник «порождать недорозуміння» перекладає «викликати непорозуміння, спричинитися до непорозумінь» [РУС, II, с. 757], але, що варте уваги, не «породжувати непорозуміння» [Ріпей 2010а].

На нашу думку, правильно вживати лексему «породжувати» у значенні «давати початок чому-небудь», «дати врожай» [ВТССУМ 2007, с. 1067; НСУМ, III, с. 587]. У значенні «бути причиною виникнення, появи чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 1067] варто вживати лексему «спричинити», «приводити до», «призводити до»; на позначення «створювати передумови для виникнення, появи кого-, чого-небудь» [ВТССУМ 2007, с. 1067] – лексему «зумовити»; а у випадку «пробуджувати, викликати в кому-небудь якісь почуття, думки і т. ін.» [ВТССУМ 2007, с. 1067] – лексему «викликати», бо «викликати можна овації, захоплення, радість» [Мацько, Кравець 2007, с. 115], гнів, обурення [Особливості 1983, с. 85–86]. Це засвідчують приклади зі словників [СУМ, IX, с. 676; СУМ, IX, с. 600; СУМ, III, с. 730; СУМ, I, с. 408].

Пояснюючи правильність вживання дієслів «привести» і «призвести», Б. Антоненко-Давидович зазначає, що «привести до пам'яті, привести в рух,

привести до рівноваги тощо. А коли мовиться про щось таке, що спричинилось до певних негативних наслідків, тоді послужуються дієсловом призвести: “Рана загоювалась, але виснаження і застуда призвели до захворювання на туберкульоз”» [Антоненко-Давидович 1991, с. 127; СУМ, VII, с. 614].

В аналізованих реченнях із газетних публікацій, на нашу думку, правильно писати *«зумовлені (спричинені) проблеми»*; *«зумовити рішення»*; *«спричинити кризу (призвести до кризи)»*; *«спричинити (зумовити) народне невдоволення»*; *«спричинити (зумовити) проблеми»*; *«конфлікт став причиною чи спричинив (призвів до)»*; *«двозначність сприяє виникненню (утворенню) організацій»*; *«...технології... не зумовлюють нічого ціннісного...»*; *«один злочин призводить до іншого»*; *«діагноз, що зумовлює (спричиняє) страх...»*; *«кризи... спричиняє безвідповідальна влада»* ; *«продукт залежить від попиту»*; *«...рішення не здатне зумовлювати (визначати)... наслідки...»*; *«...вирішуючи цю проблему, не можна спричиняти іншу»*; *«...заклади освіти мають досягти нової якості»*; *«...факт... повинен зумовити (привести до) розуміння того, що...»*; *«...проблем суспільств, що їх спричинили, вони, однак, зумовлюють нові... проблеми»*.

Отже, на позначення «створювати щось», «бути причиною виникнення, появи чого-небудь», «створювати передумови для виникнення, появи кого-, чого-небудь», «пробуджувати, викликати в кому-небудь якісь почуття, думки та ін.» правильно вживати «створювати», «спричиняти», «зумовлювати», «приводити до», «призводити до», «викликати» тощо, а не лексему «породжувати», яку правильно вживати у значенні «давати початок чому-небудь», «дати врожай».

3.2. Лексичні варіанти використання прислівників у мові друкованих засобів масової інформації

Дослідники, зокрема [Мариненко 2011], зазначають про «сконденсованість значення» прислівника, його «здатність в межах однієї лексеми передати цілий спектр семантичних відтінків і емоційних нюансів» [Мариненко 2011, с. 263]. Водночас звертають увагу на «проблему вибору точного і яскравого, дійового і виразного слова» [Особливості 1983, с. 22], акцентують на неправильному вживанні прислівників у журналістських текстах, вважаючи, що «через помилки ми набиваємо собі на лобі гулі досвіду» [Куляс 2015, с. 422]. Зокрема, на написанні «безнаказанно» (замість «безкарно»), «безпереривно» (замість «безперервно»), «вечером» (замість «увечері»), «висотою» (замість «заввишки»), «впівголосу» (замість «напівголосно»), «всеціло» (замість «цілком»), «зраня» (замість «зранку»), «пополам» (замість «навпіл») [Волощак 2003] та ін.

Проаналізуємо нормативність функціонування в публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» прислівників *відносно*, *зараз*, *пізніше*, значення яких нечітко розмежовано в довідковій літературі. Саме щодо правильності їх вживання виникають найбільші сумніви.

3.2.1. Неоднозначність функціонування прислівника *відносно* в журналістських текстах

Значної уваги потребує вивчення функціонування прислівників у газетних текстах, особливо в умовах сучасного глобального поширення медіаресурсів, «адже у системі частин мови прислівник, поряд з іменником, прикметником і дієсловом, характеризується високою частотністю вживання» [Лупина 2018, с. 245].

Виникають сумніви щодо неправильного/правильного вживання прислівників «відносно». У газетах фіксуємо: «...знижувалися ціни на *відносно* якісне житло у престижних районах...» («Дзеркало тижня»,

27.06.2009); «...**відносно** невеликий держборг...» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «У **відносно** великого відсотка дітей...» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «**відносно** недосвідчений уряд»; «Деякі люди навіть залишають **відносно** безпечний Токіо...» («День», 19.04.2011); «...буде продано залишки **відносно** дорогих нафтопродуктів...» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «...**відносно** дешевих і ефективних ліків...» («Дзеркало тижня», 07.06.2008); «...мали можливість **відносно** вільно купувати «зелень» по 8 грн» («Дзеркало тижня», 15.10.2011); «Ніч у Авдіївці пройшла **відносно** спокійніше» («День», 01.02.2017); «...фігурують **відносно** невеликі суми грошей» («День», 16.03.2017); «Підрозділи російсько-окупаційних військ вчора **відносно** менше застосовували важку артилерію...» («День», 20.06.2017); «...зона виділена **відносно** недавно» («День», 25.09.2016).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) прислівники «відносно» і «порівняно» пояснено як синоніми. Зокрема, щодо «відносно» читаємо: «присл. до відносний 1; порівняно» [ВТССУМ 2007, с. 175], а «відносно 1» – «який установлюється, визначається в порівнянні, у зіставленні з чим-небудь іншим; правильний за певних умов, обставин...» [ВТССУМ 2007, с. 175]. А «порівняно» – «присл. до порівняний», тобто «який визначається у порівнянні з чим-небудь іншим; відносний» [ВТССУМ 2007, с. 1066]. У цьому словнику також подано «...виникає внаслідок відносно сильного, але одноразового впливу отрути...» [ВТССУМ 2007, с. 867]; «відносно широка, зі спокійною течією ділянка ріки... відносно глибока спокійна ділянка якої-небудь водойми» [ВТССУМ 2007, с. 982]; «який має низьку або відносно низьку температуру...» [ВТССУМ 2007, с. 1568]; «...відносно короткий вузький тулуб...» [ВТССУМ 2007, с. 315]; «...відносно надійні акції» [ВТССУМ 2007, с. 433]; «з відносно теплим кліматом...» [ВТССУМ 2007, с. 501]; «...відносно невелика ділянка земної поверхні...» [ВТССУМ 2007, с. 862]; «...відносно короткою шиєю і широким обличчям» [ВТССУМ 2007, с. 972]; «...відносно недовготривалий гострий вияв певної хвороби...» [ВТССУМ 2007, с. 1125] та ін. І у словнику

української мови (у 20 томах) зазначено, що «відносно» – «1. Присл. до відносний 1; порівняно. «...*відносно* мало. ... *відносно* пізно» [СУМ-20, II, с. 703]. Словник синонімів також подає ці лексеми як синонімічні: «відносно присл. (порівнюючи з чим-небудь) порівняно, порівнюючи рідше, згідно діал.» [ССУМ, I, с. 260].

Однак у пораднику з української мови та у словнику складної лексики наведено, що російською «относительно новый» – українською «порівняно новий» [Караванський, РУССЛ, с. 359; Непийвода 1996, с. 167]; російською «относительно более высокие значения» – українською «порівняно вищі значення» [Непийвода 1996, с. 167]. Зауважимо, що «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) не пояснює «відносно», а у словниковій статті лексеми «порівняно» читаємо: «присл. Більш-менш, достатньою мірою. П. Молодий чоловік; П. невеликий; П. дешево» [ВТССУМ 2009, с. 847].

Анатолій Венцковський зазначає: «Контексти з лексемою відносно оперують нею як прислівником міри (треба... порівняно малий; порівняно рано, а не відносно малий...)» [Венцковський 2008]. Наприклад: «*Це був ще порівняно* молодий чоловік» [СУМ, VII, с. 259]; «*Ніч була тиха й порівняно тепла*» [ССУМ, I, с. 260].

У наведених вище реченнях із газетних публікацій замість «відносно» правильно вживати «порівняно» [Ріпей 2011a]: «...*порівняно* якісне житло...»; «...*порівняно* невеликий держборг...»; «у *порівняно* великого відсотка дітей...»; «*порівняно* недосвідчений уряд»; «...*порівняно* безпечно Токіо...»; «...залишки *порівняно* дорогих нафтопродуктів...»; «...*порівняно* дешевих і ефективних ліків...»; «...*порівняно* вільно купувати «зелень»...»; «*Ніч у Авдіївці* минула *порівняно* спокійніше»; «...*порівняно* невеликі суми грошей»; «...*порівняно* менше застосовували важку артилерію...»; «...зона виділена *порівняно* недавно».

Отже, відповідно до російського «относительно» правильно вживати не скальковане «відносно», а прислівник «порівняно», наприклад, «порівняно новий», «порівняно малий», «порівняно рано» тощо.

3.2.2. Доцільність вживання прислівника *зараз* в аналізованих контекстах

Частовживаним у газетних матеріалах вживають слово «зараз». Наприклад: «**Зараз** головна мета Ігоря Боднаря – потрапити на Параолімпійські ігри» («День», 07.11.2006); «**Зараз** управління економіки на основі загального доходу підприємств визначає внесок кожного підприємця»; «**Зараз** депутати вирішують гострі питання...»; «**Зараз** опрацьовуються нові версії...» («Високий Замок», 26.04.2007); «**Зараз** «Нафтогаз» збалансований, нормально працює» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «**Зараз** складно знайти щось цінне, адже багато металошукачів розвелось, все тягнуть на металобрухт; Чи читаєте ви **зараз** дитячі книжки?; Була кореспондентом... в Росії, **зараз** пише для газети НВЛ (Гельсінкі); **Зараз** працюєте над книгою про Україну» («Високий Замок», 16.05.2012); «Україні **зараз** не потрібні ні дострокові президентські, ні дострокові парламентські вибори» («День», 25.02.2017); «В Україні **зараз** знімають більше тридцяти повнометражних ігрових фільмів...» («День», 23.12.2016); «Сучасна якісна книга **зараз** потрібна усім» («День», 22.04.2017); «**Зараз** головне – залучити молодь» («День», 18.11.2016).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) наведено «автохтон – організм, що виник у процесі еволюції в даній місцевості і, на відміну від алохтонів, живе в ній і зараз» [ВТССУМ 2007, с. 9]; «безлюдний... з якого зникли люди, в якому (на якому) зараз немає нікого, якого рідко відвідують» [ВТССУМ 2007, с. 69]; «добуваний – якого добувають зараз» [ВТССУМ 2007, с. 308]; «людство – люди, які зараз живуть на землі або є сучасниками певної особи...» [ВТССУМ 2007, с. 631]; «нанка – груба бавовняна тканина, жовтого кольору,

яка зараз вийшла з ужитку» [ВТССУМ 2007, с. 725]; «нонвалер – цінні папери, які зараз не беруть участі в угодах...» [ВТССУМ 2007, с. 791]; «реліктовий... випромінювання, яке було на ранніх стадіях існування Всесвіту і спостерігається зараз» [ВТССУМ 2007, с. 1212]; «хакаси – народність тюркської мовної групи, що зараз становить основне населення Хакаської автономної області...» [ВТССУМ 2007, с. 1555]; «хоботний – ряд ссавців, представлених зараз тільки слоном» [ВТССУМ 2007, с. 1566]; «шхуна – парусне судно з двома та більше щоглами й косими вітрилами, а зараз також і з двигуном внутрішнього згоряння» [ВТССУМ 2007, с. 1636].

У словнику української мови (у 20 т.) щодо лексеми «зараз» зазначено «...2. У цей час, тепер. *Запізнився з оповіддю через те, що живу **зараз** за кордоном, а не в Чернігові, куди адресовані були запити*» [СУМ-20, V, с. 464]. І у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) подано «*Він **зараз** працює на заводі*» [ВТССУМ 2009, с. 333]. І у словнику синонімів як синонім до «зараз» подано «сьогодні» й «тепер», а як синонім до «тепер» – «зараз»: «**зараз** див. 1, 2, 4. **відразу, незабаром, сьогодні, тепер**» [ССУМ, I, с. 556]; «1. **сьогодні** (про день), **нині, ниньки розм., зараз**» [ССУМ, II, с. 720]; «**тепер** (у даний час, у момент висловлювання; у сучасний мовцеві період), **зараз, отепер підсил. розм., тепера розм., теперечки (тепереньки) розм...**» [ССУМ, II, с. 733].

Хоча в «Українсько-російському словнику» наведено: «зараз – (без промедлення) *сейчас, сию минуту (секунду); тотчас, немедленно, немедленно;* 2) (в настоящее время) *сейчас, тепер, разг. нынче*» [УРС, с. 233]. І у «російсько-українському словнику» зазначено: «сейчас – 1. (тотчас) *зараз, зараз же...* 2. (теперь) *тепер... (сегодня) сьогодні; на юге сейчас тепло на півночі тепер тепло... как сей час помню пам'ятаю як сьогодні...*» [РУС, III, с. 321].

Ще 1928 року М. Гладкий у праці «Наша газетна мова» писав: «**Зараз** Наркомзем вичає цей досвід... **Зараз** це частина єдиного робітничого класу...

працює **зараз** за згодою з... Перед кооперацією **зараз** розгортається широка робота... в рос. мові «сейчас» має два відтінки – «сию минуту» і «теперь», що в укр. мові ми відрізняємо, тим-то в реченні «Не можемо **зараз** цього сказати...» слово ужито до речі, а в попередніх – помилково (треба «тепер»)» [Гладкий 1928, с. 32].

Також І. Огієнко 1938 року в журналі «Рідна мова» писав, що у нас часто не розрізняють і плутають слова «зараз–тепер». «Зараз – це негайно, в цей момент, у цю хвилю, миттю, взагалі визначає негайність дії... рос. немедленно, сию минуту...» [Огієнко 1938, с. 146–147]. Наприклад: «До мене **зараз** щоб прийшов»; «Гайда до управителя **зараз**...» [СУМ, III, с. 287]. А «тепер» визначає «в цей час»... але без жодного відтінку негайности, і в цім його відміна від слова «зараз», якого вживаємо тільки для зазначення раптової негайности» [Огієнко 1938, с. 146–147]. І Б. Антоненко-Давидович зазначає, що «українська класика й народне мовлення надають прислівнику зараз вузького значення – “цієї миті, цю хвилину, негайно”: “Ходім **зараз** до матері”; “**Зараз** я піду”; а коли мовилося про час, що оце триває, користувалися словами тепер, нині... “Не той **тепер** Миргород...”; “...дух п’янить мене і **нині**”, краще було б, якби замість недоречного... зараз стояли інші, саме в цьому тексті потрібні слова: “Де гули набої, **нині** сміх звучить”; “У нас **тепер** весна“» [Антоненко-Давидович 1991, с. 157–158]. Як читаємо у «Довіднику з українського слововживання», неправильно вживати «зараз він живе у місті» – правильно «тепер він живе у місті» [Волощак 2003, с. 127].

Замість «зараз» залежно від контексту треба писати «тепер», «нині», «сьогодні», «у наш час», «останнім часом», «цими днями» та ін. [Ріпєй 2007а; СУМ, X, с. 76; [СУМ, IX, с. 914; СУМ, V, с. 414].

У наведених прикладах із газет, на нашу думку, правильно так писати: «**Тепер** головна мета Ігоря Боднаря – потрапити на Параолімпійські ігри»; «**Тепер** управління економіки на основі загального доходу підприємств визначає внесок кожного підприємця»; «**Тепер** (сьогодні, нині, цими днями)

депутати вирішують гострі питання...»; **«Тепер (сьогодні) опрацьовують нову версію...»**; **«Тепер «Нафтогаз» збалансований, нормально працює»**; **«Тепер (сьогодні) складно знайти щось цінне, адже багато металошукачів розвелось...»**; **«Чи читаєте ви тепер дитячі книжки?»**; **«Була кореспондентом... тепер пише для газети...»**; **«Тепер працюєте над книгою...»**; **«Україні тепер (сьогодні) не потрібні ні дострокові президентські, ні дострокові парламентські вибори»**; **«В Україні тепер знімають понад тридцять повнометражних ігрових фільмів...»**; **«Сучасна якісна книга тепер (сьогодні) потрібна усім»**; **«Тепер головне – залучити молодь»**.

Отже, лексему «зараз» правильно вживати у значенні «негайно, в цей момент, у цю мить» (рос. немедленно, сию минуту); лексему «тепер» (сьогодні або нині) – у значенні «в цей час, без жодного відтінку негайності». А також залежно від контексту треба писати «у наш час», «останнім часом», «цими днями», не замінюючи їх прислівником «зараз».

3.2.3. Особливості функціонування лексеми *пізніше* в українських медіатекстах

Під час аналізу газетних публікацій виявляємо, що журналісти часто вживають прислівник «пізніше», замінюючи ним «потім» і «згодом». Газети подають: **«...на базі якої *пізніше* створив крилату ракету...»**; **«І хоча офіційний наказ надійшов *пізніше*, технічна підготовка виробництва ракети розгорнулася з перших днів нового 1958 року»**; **«Це вже *пізніше*, через кілька років, нерідко можна було почути: «Кому треба? Навіщо треба? Чому треба?»** («Дзеркало тижня», 24.01.2009); **«Вже *пізніше*, в еміграції у Франції, Галина Андріївна співпрацюватиме з газетою «Українські вісті»...»**; **«...Енеа Сільвіо Пікколоміні, *пізніше* більш відомий як Папа Римський Пій II...»**; **«У Запоріжжі був створений такий інститут, а *пізніше* був організований ПАБ...»** («Дзеркало тижня», 07.06.2008); **«*Пізніше* версію змінили»**; **«*Пізніше* міністр... заявив...»** («Дзеркало тижня»,

15.10.2011); «У перші місяці життя дитині роблять щеплення. **Пізніше** – ще кілька ревакцинацій» («Експрес», 06.05.2010); «Коли повернувся... працював у художній школі... **Пізніше** – дизайнером у газеті «Поступ» («Високий Замок», 09.02.2012); «...зможуть отримати річну візу, яку **пізніше** продовжать...» («Експрес», 10.02.2012); «В дитинстві я декілька разів пережила бомбардування... а **пізніше**, у повоєнні роки, теж не було дитячих книжок» («Високий Замок», 16.05.2012); «Скільки разів **пізніше** я каялася в цьому рішенні...» («День», 18.02.2006); «Наш відомий лектор, тоді ще доцент, **пізніше** професор, А. Є. Глауберман оголосив нам, що збирається читати спецкурс з нових робіт...» («День», 26.08.2009); «Проте саме під час цього заходу вдалося краще пізнати вашу країну... **Пізніше** був уже пленер у Польщі, у Новіцах, а **пізніше** – знов у Замлинні... **пізніше** вирішили показати цю молитву в іконі полякам... **Пізніше** виставка була в інших містах... **Пізніше** під час виставки...» («День», 01.04.2016); «...представниками інших народів, що ввійшли **пізніше** до складу Речі Посполитої» («День», 30.05.2016); «**Пізніше** стало відомо, що... ЗМІ **пізніше** повідомили, що... Однак **пізніше** стало відомо, що...» («День», 17.06.2017); «...один із радників... запросив...знімальні групи... щоб висвітлити подію. **Пізніше**... стало відомо...» («День», 12.01.2021); «...пожежа у приміщенні торгового центру... виникла о 12:58... **Пізніше**... повідомили...» («День», 02.02.2021); «За місяць... його стан став поліпшуватися. **Пізніше** він розповів...» («День», 27.08.2020); «Йдеться про події 2012 року... вийшов на свободу під заставу, не з'явився в суд... **Пізніше** влада... закрила цю справу» («День», 24.02.2020); «**Пізніше** вийшла низка царських указів...» («День», 03.02.2021); «**Пізніше** міністр... зазначив...» («День», 05.02.2021); «...«Книгарні Є»... на своїй сторінці... розмістила пост... **Пізніше** «Книгарня Є» уточнила свою позицію...» («День», 18.09.2020).

У словниках «пізніше», «потім» і «згодом» подано як синоніми. Зокрема, у словниковій статті лексеми «пізніше» «Словника синонімів української мови» написано «див. згодом» [ССУМ, II, с. 231], а у словниковій

статті лексеми «згодом» наведено «через деякий час після чогось, пізніше...» [ССУМ, I, с. 598]. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) пояснює, що «згодом» – це «через деякий час (після настання дії у минулому або майбутньому); пізніше, потім...» [ВТССУМ 2009, с. 364]. А у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) зазначено: «з бігом часу» – «згодом, пізніше, в пізнішому розвитку подій» [ВТССУМ 2007, с. 79]; «потім» – «...через деякий час, іншим разом; згодом, пізніше...» [ВТССУМ 2007, с. 1089]; «згодом» – «...пізніше, потім» [ВТССУМ 2007, с. 452]; «іншим часом» – «згодом, колись, пізніше» [ВТССУМ 2007, с. 1594]. У цьому словнику читаємо «неприспосованість окремих груп організмів до змінених конкретних умов існування, що пізніше зумовлює вимирання цих груп» [ВТССУМ 2007, с. 494], «мали військовий характер; пізніше до них ввели музичні змагання» [ВТССУМ 2007, с. 526], «одне з корінних племен, пізніше – ранньофеодальна держава...» [ВТССУМ 2007, с. 551], «рід волинки, пізніше – духовий язичковий музичний інструмент...» [ВТССУМ 2007, с. 575].

Хоча пояснення прикметника «пізній» чітке і зрозуміле: «1. Який наближається до свого кінця, який уже спливає (про час року, частину доби і т. ін.). // Який перебуває на останньому етапі, ступені свого розвитку; який становить кінцевий етап, ступінь у розвитку чого-небудь. 2. Який діє, має місце і т. ін. дуже пізно увечері, вночі. 3. Який настає, з'являється і т. ін. після звичайного, встановленого, потрібного часу або занадто пізно. 4. Якого висівають або який дозріває після інших, йому подібних» [ВТССУМ 2007, с. 971]. І у російсько-українському словнику до лексеми «позже» подано «пізніше, пізніш; не позже двух [часов] не пізніше другої [години]; позже всех пізніше від усіх (за всіх, всіх)» [РУС, II, с. 686].

Редактори видавництва намагаються чітко розмежовувати значення слів, щоб у підготовленому до друку рукописі кожне слово було на своєму місці. «Пізніше» – це після визначеного часу, через деякий час порівняно з іншими

(російською мовою «позже, позднее» [УРС 1976, с. 551]). Відповідно «запізній», «запізнений», «запізнілий», «спізнений», «спізнілий», «припізнений» [РУСС 1995, с. 159], «запізно», «запізнівся», «запізнення» та ін. [Ріпей 2013б; Ріпей 2021б].

«Пізніше» – це антонім до «раніше». А «раніше», як пише І. Огієнко, «в українській мові визначає тільки “перше” або “рано”. Напр[иклад]: *Я вернуся додому **раніше**, як ти. Я встаю **раніше** від тебе. Сьогодні я встану **раніше**. Прийду до тебе **раніше**... я все вставав **раніше** від тебе, а тепер спізнююсь» [Огієнко 1933, с. 13–14]. Правильно «народився (народилася) раніше або пізніше на рік від іншого брата (іншої сестри)» [ВТССУМ 2007, с. 1004]; «**Найраніше** встає мати; **Найпізніше** повертається син» [Вихованець, Городенська 2004, с. 313].*

«Згодом» – це через деякий час після чогось (російською мовою «спустя некоторое время», «через некоторое время»; «со временем», «впоследствии» [УРС 1976, с. 260]). Наприклад, «автотомія – захисне пристосування тварин, що полягає у мимовільному відокремленні частини тіла, що згодом відновлюється» [ВТССУМ 2007, с. 8]; «масонство – релігійно-етичний рух, що виник на початку 18 ст. в Англії, а згодом поширився у вигляді таємних товариств» [ВТССУМ 2007, с. 650; СУМ, III, с. 518; ССУМ, II, с. 598].

«Потім» – це після чогось, позначення послідовності у часі чи у просторі, коли немає чіткої вказівки на час (російською мовою «потом, после»; «впоследствии (по прошествии некоторого времени)» [УРС 1976, с. 612]). Наприклад, «дихотомія – послідовне ділення цілого на дві частини, потім кожної частини знову на дві і т. д.» [ВТССУМ 2007, с. 301]; «двокомпонентний... споживачі оплачують фіксовану суму за доступ до послуги, а потім оплачують саму послугу» [ВТССУМ 2007, с. 276; СУМ, VII, с. 410].

Прислівник «потім» (не «пізніше») правильно вжито у реченні «*Аж **потім**, коли козацька доля кинула його, молодого лицаря, на морські хвилі, він*

побачив, що є й ще така сама... краса...» у творі С. Черкасенка «Схід сонця в степу», який І. Огієнко подає у «Практичних лекціях літературної мови» [Практичні 1936, с. 124]. Жодне із значень лексеми «пізніше» тут не підходить, як і не підходить до наведених вище прикладів із газет. На нашу думку, треба так писати: «...на базі якої **згодом** створив крилату ракету...»; «І хоча офіційний наказ надійшов **згодом**, технічна підготовка виробництва ракети розгорнулася з перших днів нового 1958 року»; «Це вже **згодом**, через кілька років нерідко можна було почути: “Кому треба? Навіщо треба? Чому треба?”»; «Вже **згодом (потім)**, в еміграції у Франції, Галина Андріївна співпрацюватиме з газетою «Українські вісті»...»; «...Енеа Сільвіо Пікколоміні, **згодом** більш відомий як Папа Римський Пій II...»; «У Запоріжжі був створений такий інститут, а **згодом** був організований ПАБ...»; «**Згодом (потім)** версію змінили»; «**Потім (згодом)** міністр... заявив...»; «...працював у художній школі... **Згодом** – дизайнером...»; «...зможуть отримати річну візу, яку **згодом (потім)** продовжать...»; «**згодом (потім)**, у повоєнні роки, теж не було дитячих книжок»; «...**згодом** я каялася в цьому рішенні...»; «...тоді ще доцент, **згодом** професор...»; «Проте саме під час цього заходу вдалося краще пізнати вашу країну... **Потім** був уже пленер у Польщі, у Новіцах, а **згодом** – знов у Замлинні... **потім** вирішили показати цю молитву в іконі полякам... виставка була в інших містах... **Згодом** під час виставки...»; «...представниками інших народів, що ввійшли **згодом** до складу Речі Посполитої»; «**Потім (згодом)** стало відомо, що... ЗМІ... повідомили, що... Однак **потім (згодом)** стало відомо, що...»; «...один із радників... запросив дві знімальні групи... щоб висвітлити подію. **Потім**... стало відомо...»; «...пожежа у приміщенні торгового центру «Епіцентр» у Первомайську виникла о 12:58... **Згодом**... повідомили...»; «За місяць... його стан став поліпшуватися. **Згодом** він розповів...»; «Йдеться про події 2012 року ... вийшов на свободу під заставу, не з'явився в суд... **Згодом** влада... закрила цю справу»; «**Згодом (потім)** вийшла низка царських указів...»; «**Потім (згодом)** міністр... зазначив...»;

«... “Книгарні Є” ... на своїй сторінці... розмістила пост... Згодом “Книгарня Є” уточнила свою позицію».

Отже, «пізніше» – це після визначеного часу, через деякий час порівняно з іншими; антонім до «раніше». У значенні через якийсь час правильно писати «згодом», а на позначення після чогось, коли немає чіткої вказівки на час, треба вживати «потім».

3.3. Складність функціонування прийменників у газетній періодиці

Важливими текстотвірними засобами є прийменники. Вони, «вступаючи у різні зв'язки і відношення з повнозначними словами, семантично і синтаксично спаюють текст» [Мацько, Кравець 2007, с. 119]. За допомогою прийменників виражаються найрізноманітніші відношення, семантичні й морфолого-синтаксичні зв'язки між повнозначними словами, між членами речення і складниками одного члена речення, прийменники «завжди додають будь-якому сполученню слів певного стилістичного значення, відтінку» [Дудик 2005, с. 213].

Ретельний відбір кожного слова, зокрема і прийменника, у журналістському тексті надзвичайно важливий. Кожна мова має свої особливості вживання прийменників. Навіть у таких близьких мовах, як українська і російська, прикметники використовують по-різному [Українська 2006, с. 24].

Що ж до вибору прийменника у певному контексті, то у більшості випадків він «визначається мовною традицією, але важливу роль відіграє також значення» [Мацько, Кравець 2007, с. 120]; «кожен прийменник якоюсь мірою фонетично й стилістично особливий, зовсім адекватно не може бути замінений іншим» [Дудик 2005, с. 212]. Дослідники мови засобів масової інформації звертають увагу на правильність вживання прийменників. Зазначають, що неправильно «в повен ріст» – правильно «на повний зріст», неправильно «в ці дні» – правильно «цими днями», неправильно «думки від зустрічі» – правильно «думки про зустріч», неправильно «для будь-кого

зрозуміло» – правильно «будь-кому зрозуміло», неправильно «для продажі» – правильно «на продаж», неправильно «взятися за роботу» – правильно «взятися до роботи» тощо [Волощак 2003].

Проаналізуємо нормативність функціонування в публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» прийменників *попри*, *при*, щодо правильності вживання яких виникають найбільші сумніви.

3.3.1. Прийменник *попри* в невластивих для нього значеннях

У газетах фіксуємо: «Тото Кутуньо якраз записує у своїй студії новий альбом. **Попри** свята, які наближаються...» («Експрес», 27.12.2007); «**Попри** поважний вік, моторна пані, немов дівчина, швидко збігає кам'яною стежкою...» («Експрес», 03.01.2008); «**Попри** досить високу ціну... дедалі більше українців віддає перевагу натуральним шубам»; «**Попри** підвищення цін, цього року ми також прогнозуємо збільшення обсягів продажу»; «**Попри** фізичну ваду, юна школярка виконує складні циркові номери»; «**Попри** свої скромні габарити, “Toyota IQ” матиме два ряди крісел...» («Експрес», 22.11.2007); «**Попри** напружений графік і безліч зйомок та екскурсій, модель погодилась на ексклюзивне інтерв'ю “Експресу”» («Експрес», 07.12.2006); «**Попри** перешкоди, які доводилося долати пані Тетяні у житті, вона не втратила оптимізму...»; «...**попри** молодий вік, не має здоров'я» («Експрес», 12.07.2007); «**Попри** зростання виробництва сталі, потреба в робочій силі на комбінаті скорочуватиметься»; «...**попри** численні угоди... знову виникло збройне протистояння» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «**Попри** всі перешкоди і сумніви, Перша конференція миру все ж таки відбулася...»; «Їхнє населення, **попри** фінансову кризу... із... оптимізмом дивиться в майбутнє» («Дзеркало тижня», 27.06.2009); «**Попри** кризу, Міністерство охорони здоров'я та соціальної політики офіційно повідомило, що фінансування передбачається в повному обсязі...» («Дзеркало тижня», 07.03.2009); «Це – **попри** кризу і зниження... розміру відрахувань» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «**Попри** зайнятість селянською

господаркою, пані Галя – великий любитель “ящика”» («Високий Замок», 27.02.2010); «**Попри** розчарування німців у Європі, виборці суворо покарають тих, хто дозволив Європі завалитися...»; «**Попри** 20 градусів морозу, на мітинги... вийшли близько 200 тис. осіб...» («Високий Замок», 09.02.2012); «**Попри** морозяну погоду, цілий день курсують... катери...»; «**Попри** категоричну заборону лікарів, невтомний мандрівник і далі ходить в гори» («Експрес», 10.02.2012); «Голова СММ ОБСЄ в Україні... заявляє, що **попри** підриє машини, місія і далі виконуватиме свій мандат...» («День», 24.04.2017); «**Попри** домовленість Аграмунт не подав у відставку...» («День», 30.05.2017); «**Попри** нову терористичну атаку в Лондоні, внаслідок якої загинули 7 людей, позачергові парламентські вибори...» («День», 04.06.2017); «...У Франції продаватимуть різдвяні ялинки **попри** карантин...» («День», 17.11.2020); «Канцлерка Німеччини Ангела Меркель переконана, що газопровід “Північний потік-2” треба добудувати, **попри** санкції...» («День», 02.09.2020).

Щоб перевірити правильність вживання у цих реченнях прийменника «попри», проаналізуємо, як пояснено це слово в літературі. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» читаємо, що «попри» означає «1. із знах. в., заст. Уздовж. // із знах. в., заст. Мимо // із знах. і місц. в., заст. Біля. 2. з місц. в., заст. При (у 9 знач.). 3. із знах. і род. в. Всупереч. 4. із знах. і род. в., заст. Крім» [ВТССУМ 2007, с. 1060]. У «Новому тлумачному словнику української мови» також подано: «заст. 1. Уздовж, мимо, побіля, повз, біля. *Плоти **попри** дороги тріщали і падали...* 2. При (у 9 знач)... 3. Всупереч. 4. Крім. – *Ей, діду!.. Маєш платити **попри** домовий ще й заробкового податку п'ятнадцять ринських річно...*» [НТСУМ, III, с. 575].

У довіднику «Культура української мови» зазначено, що «в усно-розмовному та художньому стилях хоча й рідко, але трапляються вислови з прийменником попри... У науковому стилі... використовується... щоб підкреслити, виділити якусь думку, привернути до неї увагу... Те саме значення передає... незважаючи на, поширений у різних стилях:

“Незважаючи на маленький вітерець, парило і робилося душно” (Г. Тютюнник)... Вислови *попри* і *незважаючи на* синонімічні, взаємозамінні. Вони урізноманітнюють синтаксис мовлення» [Культура 1990, с. 126]. Так само написано у «Сучасному діловодстві» [Сучасне 2007, с. 596]. І у посібнику «Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень» наведено такі приклади: російська конструкція «при всем желании» – український відповідник «попри все бажання», «при всем том» – «попри все те...», «при всех моих усилиях» – «попри всі мої зусилля» [Українська 2006, с. 59].

У «Теоретичній морфології української мови» зазначено, що «до засобів вираження допустових відношень належать прийменники *незважаючи на...* *попри...* *всупереч...* *наперекір...* *при...* *незалежно від...* проте основним є прийменник *незважаючи на*. В останні роки помітно активізувалося вживання прийменника *попри* [Вихованець, Городенська 2004, с. 342]. А також читаємо, що «прийменники *повз / поуз / поз, попри, проз, попроз* (указують на шлях руху на певній віддалі від просторового орієнтира)» [Степаненко 2015, с. 71].

Редактори видавництв, між якими ведуться дискусії щодо правильного слововживання у певному контексті, вважають, що «попри» треба вживати у значенні «уздовж», «мимо», «побіля», «повз», «біля» [ВТССУМ 2007, с.1060; НТСУМ, III, с. 575] або, як зазначено у «Словнику синонімів української мови», «при позначенні безпосередньої близькості» [ССУМ, I, с. 65; Вихованець, Городенська 2004, с. 337; [УРС, IV, с. 171; ССУМ, I, с. 65; Курило 1960, с. 123]. У народній творчості відображено: «Що ти милий присягався звечора до ранку, та як минав **попри** мене – урвав з мене *крянгу...*» [Маковій 1996, с. 154]. А в інших випадках використовувати не синонімічний, а інший за значенням прийменник «незважаючи на», що «ужив[ається] з позначеннями предметів, явищ і т. ін., що могли б перешкодити, але не перешкодили якійсь дії або стану» [ССУМ, I, с. 976]. Якщо «зважати на» – це «брати до уваги кого-, що-небудь, надавати значення

чомусь [ССУМ, I, с. 586], то, відповідно, «незважаючи на» – «не брати до уваги кого-, що-небудь, не надавати значення чомусь», зокрема, «не брати до уваги» або «не зважати на» «фінансові можливості», «непишні шати», «чини», «перешкоди», «те, що треба рано вставати». Наприклад, науковці подають: *«Тут... дбають про долю вітчизняної науки... Тому й намагаються дібрати талановиту молодь, незважаючи на її фінансові можливості»* [Вихованець, Городенська 2004, с. 332].

У наведених вище реченнях правильно вживати не «попри», а «незважаючи на» [Ріпей 2012а]. Зокрема, «незважаючи на» «свята», «вік», «високу ціну», «фізичну ваду», «напружений графік», «перешкоди», «численні угоди», «фінансову кризу», «зайнятість», «розчарування», «20 градусів морозу», «морозяну погоду», «категоричну заборону лікарів», «підрив машини», «домовленість», «терористичну атаку», «карантин», «санкції». А у реченні *«Попри весь свій технічний прогрес, Америка приваблює також дикою природою, де спокійно живуть олені й лисиці»* («Високий Замок», 30.04.2009) «попри», на нашу думку, правильно замінити на «крім», яке «уживається при підкресленні наявності... чогось... **Крім мене, ще є [у будиночку] одна пані приїжджа**» [СУМ, IV, с. 356]. Як пише І. Огієнко, замість «попри ясні лямпки»... може б [написати] «крім ясних лямпок» [Огієнко 1936, с. 430]. Тож матимемо: *«Крім свого технічного прогресу, Америка приваблює також дикою природою...»*. А у реченнях *«Попри запевнення урядовців, що продукти дешевшають, у Львові зростає вартість хліба»* («Експрес», 07.12.2006); *«...попри всі запевнення... не відбувся конкурс»* («Дзеркало тижня», 02.06.2007), вважаємо, що правильно писати не «попри», а «всупереч», бо дії, які відбуваються або не відбуваються, суперечать усній або письмовій заяві, «що містить... зобов'язання або намір виконати, здійснити що-небудь» [СУМ, III, с. 249]. Наприклад: *«Кривдунський, всупереч усім приписам і законам, уважав за нормальні відносини судді до мужички, щоб на неї насварити, накричати»*

(Л. Мартович); *«Всупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд чесно уміла зберігати таємниці»* (О. Гончар) [СУМ, I, с. 771].

Отже, прийменник «попри» треба вживати у значенні «уздовж», «мимо», «побіля», «повз», «біля», «при позначенні безпосередньої близькості». А в інших випадках писати не синонімічний, а інший за значенням прийменник «незважаючи на», а також «крім», «всупереч» та ін.

3.3.2. Різноваріантність використання прийменника *при* в українських медіа

Є труднощі із вживанням прийменника «при». Особливо тоді, коли підшукуємо відповідник до російського «при». «Нерідко переклад стає причиною засмічення української мови. Особливо часто трапляється таке в двомовних (зокрема російсько-українських) виданнях» [Пономарів 2001, с.130]. Науковці зауважують, що «перекладаючи відповідні прийменникові конструкції, слід бути дуже уважним, бо калькування російськомовних висловів не тільки позбавляє текст виразності, якої можна досягти вживанням суто українських мовних засобів, а й може змінити зміст цього тексту» [Українська 2006, с. 54].

У мові газет фіксуємо: *«Автор проекту і розробник нових тарифів пояснила, що **при** укладенні угоди з містом мешканцям будинку обов'язково надаватимуть 11 послуг»* («Експрес», 24.01.2008); *«...**при** проведенні подібних “операцій” вирішальним є чинник контролю...»* («Дзеркало тижня», 02.06.2007.); *«Конструкція такого пристрою громіздка, складна у виконанні, потребує великих площ **при** експлуатації»* («Дзеркало тижня», 16.06.2007); *«**При** нормальній кислотності шлунка, вживати мед можна в будь-який час»* («Високий Замок», 10.09.2009); *«...брав активну участь у переговорному процесі **при** укладенні різних контрактів»*; *«Усе можливо **при** нормальній організації роботи...»* («Дзеркало тижня», 24.01.2009); *«Середньостатистичний американець... Завжди бажає тобі: “Гарного дня” і **при** зустрічі щиро повідомляє: “Радий тебе бачити!»* («Високий

Замок», 30.04.2009); «Ускладнюють орієнтування **при** проїзді...» («Високий Замок», 09.02.2012); «Фахівці з турецького дослідного центру... розробили революційний матеріал, який **при** нанесенні на металеву поверхню перетворює об'єкт на невидимий» («Експрес», 22.11.2007); «**При** взаємодії з дорогоцінним мінералом кристал... набуває найдосконалішої форми...» («Високий Замок», 09.11.2006); «Майбутні медики і педагоги отримують перевагу **при** зарахуванні...»; «**При** вибуху бомби у Флоренції тяжко поранений поліцейський» («День», 01.01.2017); «Африка попросила у ЄС 50 млн євро для допомоги **при** створенні...» («День», 03.06.2017); «Для українців з окупованих територій можуть ввести спецперевірку **при** отриманні біометричного паспорта» («День», 22.06.2017); «ГПУ заявляє про розтрату 100 млн грн **при** будівництві...» («День», 13.07.2017); «Співрозмовник... пов'язує труднощі **при** роботі над образом майбутнього з тим, що...» («День», 17.07.2017).

Як зазначають мовознавці, прийменник «при» «доречно вживати у словосполученнях, що мають значення вказівки на наявність чогось поряд, а також вказівки на службу десь: бібліотека при заводі, залишити при штабі» [Мацько, Кравець 2007, с. 121], «залишити при університеті», «при дворі» [РУС, II, с. 845]; «позначають особу, яка має щось: при мені були гроші», «бути при грошах», «при зброї» [РУС, II, с. 845], «вказують на присутність когось: при свідках, при сторонніх» [Мацько, Кравець 2007, с. 121]; «з формою місцевого відмінка вказує на просторову близькість предмета: Готель “Солома” стояв **при** дорозі» [Вихованець, Городенська 2004, с. 80], «Вода **при** березі...» [Терлак 1999, с. 195], «читати при електричному освітленні» [РУС, II, с. 845], «...можна спостерігати **при** місячному світлі» [Терлак 1999, с. 201], «Лежав **при** відчиненім вікні...» [Терлак 1999, с. 205], «Три явори посадила сестра **при** долині...» [Шевченко 1991, с. 10, 55–56].

Водночас зауважують, що мовна практика засвідчує неправильне вживання прийменника «при», зокрема, в значенні «під час» (при виконанні службових обов'язків – під час виконання службових обов'язків) [Коць 2014,

с. 95]. «Словосполученням російської мови з прийменником *при*, що вказує на обставини, умови, за яких що-небудь відбувається, в українській мові відповідають словосполучення з різними прийменниками або безприйменникові конструкції» [Мацько, Кравець 2007, с. 121]. Зокрема, як зауважує Б. Антоненко-Давидович, «якщо в фразі мовиться про історичний або тривалий час із життя певної людини чи багатьох людей, тоді класика й народне мовлення вдаються до прийменника *за*: “*Ото було за наших часів...*; “*За Хмельницького Юрася пуста Україна звелася...* (з живих уст)» [Антоненко-Давидович 1991, с. 168]. Неправильно «при Хрущові» – правильно «за Хрущова» [Волощак 2003, с. 149], не «при Богдане Хмельницьком», а «за Богдана Хмельницького» [Ющук 2002, с. 160–161], не «при умові», а «за умови», не «при будь-яких обставинах», а «за будь-яких умов», не «при клопотанні», а «за умови клопотання» [Волощак 2003, с. 149]. Російською мовою «при любой погоде», а українською – «за будь-якої погоди», російською «при жизни», українською – «за життя»; «при условии выполнения обязательств» перекладаємо «за умови виконання зобов’язань» [Мацько, Кравець 2007, с. 121], а «при помощи скальпеля» – «за допомогою скальпеля» [Ющук 2002, с. 160–161].

У деяких випадках замість «при» треба писати «під час», «з(із)», «на». Наприклад: «при исполнении служебных обязанностей» – «під час виконання службових обов’язків», «при подписании договора» – «під час підписання договору» [Мацько, Кравець 2007, с. 121], «при Парижской коммуне» – «під час Паризької комуни» [Ющук 2002, с. 160], «при внесении на розгляд» – «під час внесення на розгляд», «при приватизації» – «під час приватизації» [Волощак 2003, с. 149]; «при часах» – «з годинником» [Ющук 2002, с. 161], «при порівнянні виходить» – «з порівняння виходить», «навіть при цих зв’язках» – «навіть із цими зв’язками», «залишитися при керівному кріслі» – «залишитися на керівному кріслі» [Волощак 2003, с. 149]. Або використовувати підрядні речення чи дієприслівникові звороти: російською мовою «при наличии» – українською «коли (якщо) є», «при отсутствии» –

«коли (якщо) немає», «при необхідності» – «коли (якщо) треба» [Непийвода 1996, с. 31]; «у фразях **“При** слові **“ключниця”** Зоя злісно стиснула губи”; **“При** такій інтенсивній праці треба добре їсти”... можна поставити й описову конструкцію: **“Коли** почула слово **“ключниця”**...; **“Коли** так інтенсивно працювати...”... у фразях **“При** будуванні клубу ми застосували всі нові технічні досягнення”; **“При** бажанні цього можна досягти”... слід було сказати: **“Коли** будували (або – Будуючи) клуб, ми застосували”; **“Коли** є бажання (або – Бажаючи), цього можна досягти”» [Антоненко-Давидович 1991, с. 167–168]. Російською мовою «при этих словах», а українською – «сказавши це», російською «при принятии решения», а українською – «приймаючи рішення» [Мацько, Кравець 2007, с. 121], російською «при звуке его голоса все оглянулись», а українською – «почувши його голос, всі оглянулися (озирнулися)» [РУС, II, с. 845]. Неправильно «при порівнянні температур», правильно «порівнюючи температури» [Волошак 2003, с. 149].

Замість російського «при» правильно вживати «не без» («при деньгах» – «не без грошей»), «після» («при первых словах» – «після перших слів»), «у разі» («при обнаружении» – «у разі виявлення») [Караванський, РУССЛ 1998, с. 459], «у випадку». Щодо відмінності між словами «випадок» і «раз» Б. Антоненко-Давидович наводить такі приклади: «У цьому незвичайному **випадку** я вчинив би інакше» (бо тут мовиться про конкретну подію), але – «У такому **разі** я вчиню інакше» (бо конкретної події, як то було у попередньому реченні, вже не відчувається). Зрідка трапляється, що слова випадок і раз виступають у реченні як синоніми: можна сказати... “на випадок потреби” – “в разі потреби”» [Антоненко-Давидович 1991, с. 225].

А також залежно від контексту правильно писати «за (з) допомогою» (російською «при помощи», «с помощью» – українською «за допомогою чого», «з чією допомогою» [Непийвода 1996, с. 180]), «завдяки», «внаслідок» [РУС, II, с. 845]; «у процесі», «зважаючи на», «з огляду на» [Ріпей 2007, с. 289]. Наприклад: «Та не слід забувати, що від максимальної

концентрації зусиль як парламенту (*при* ухваленні вищезгаданих проектів законодавчих актів), так і уряду (*при* ґрунтовному опрацюванні аграрного питання на переговорах у Женеві) залежить успіх переговорного процесу в цілому» («Дзеркало тижня», 01.10.2005). У першому випадку «при» замінимо «під час», а в другому – «у процесі». У реченні «*При* усьому своєму ідеалізмі і нездатності запропонувати вирішення насущних проблем суспільств, що їх породили, вони, однак, породжують нові, цілком матеріальні проблеми» («Дзеркало тижня», 02.10.2004) «при», на нашу думку, треба замінити «з огляду на» або «зважаючи на».

У словнику складної лексики наведено ще такі переклади з російської мови: «при всей чьей бедности/скудости, даровитости» – «хай який хто бідний/скупий, обдарований»; «при всей его бедности» – «хай який він бідний»; «при всем чьем желинии/уважении» – «хай як хто бажає/поважає»; «при первом появлении чего» – «щойно з'явиться»; «при том, что» – «тоді, коли, тоді, як»; «при том, что это факт» – «тоді, коли /тоді, як/ це факт»; «при том, что я не п'ю» – «і це, що я не п'ю»; «при всем честном народе /компании/» – «привселюдно» [Караванський, РУССЛ, 1998, с. 459]. А у практичному посібнику такі: «испытание при высоких частотах» – «випробування за високих частот», «при аварии» – «у разі аварії; у випадку аварії», «при адресации» – «адресуючи; під час адресування», «при взаимодействии» – «взаємодіючи; у разі взаємодії; під час взаємодії; у процесі взаємодії» [Українська 2006, с. 58], «при изменении» – «змінюючи; у разі змінення; унаслідок змінення» [Українська 2006, с. 60], «при наличии чего» – «коли (якщо) є що; за наявності; у разі наявності», «при наступлении весны» – «коли настає весна/(у минулому) коли наставала (настала) весна/(у майбутньому) коли настане весна/з початком весни», «при обнаружении дефектов» – «виявивши; у разі виявлення дефектів» [Українська 2006, с. 61], «при ошибке» – «за наявності помилки; у разі помилки» [Українська 2006, с. 62], «при температуре 100°C» – «за температури 100°C» [Українська 2006, с. 65]. Також читаємо, що «російські книжні (а точніше канцелярські)

конструкції типу... *при* *наличчя*, *при* *необходимості* можна перекладати двома способами: по-перше, калькованими з російської словосполученнями... *за наявності*, *за потреби* і, по-друге, власне українськими варіантами... *коли* (*якщо*) *є*, *коли* (*якщо*) *треба*. І хоча перший варіант формально не виходить за межі норм української мови, другому варіанту слід надавати перевагу» [Українська 2006, с. 66].

Отже, у наведених реченнях із газетних публікацій прийменник «при» вжито неправильно. Правильно «**під час** укладення угоди»; «**під час** проведення операцій»; «**у процесі** (**під час**) експлуатації»; «**якщо** нормальна кислотність»; «**під час** укладення контрактів»; «**у разі** нормальної організації роботи (**якщо** нормальна організація роботи)»; «**під час** зустрічі»; «**під час** проїзду»; «**під час** зарахування»; «**унаслідок** вибуху бомби»; «**під час** створення»; «**під час** отримання паспорта»; «**під час** (**у процесі**) будівництва»; «**працюючи** над образом».

Трапляються випадки, коли, щоб підшукати відповідник до російського «при», довідкової літератури недостатньо. Наприклад, у реченні «...**при** нанесенні на... поверхню перетворює об'єкт на невидимий» літературний редактор не знає, чи це відбувається «у процесі», «під час» (можливо, поступово невидимими стають деякі частини об'єкта) чи «після», «внаслідок» (коли об'єкт покрили шаром матеріалу, а через деякий час він став невидимим). Так само виникає сумнів, коли «**при** взаємодії з дорогоцінним мінералом кристал... набуває найдосконалішої форми...»: «у процесі», «під час» чи «після», «внаслідок». Якщо редактори видавництва ці моменти узгоджують або під час розмови з автором, або на полях рукопису записують кілька варіантів, щоб автор, осмислюючи відредагований текст, вибрав правильний (точний) відповідник, то у літературних редакторів газет таких можливостей немає. Зважаючи на це, у вищенаведених реченнях замість «при» краще написати «якщо» або «коли»: «...розробили революційний матеріал. **Якщо** його нанести на металеву поверхню, то об'єкт стає невидимим»; «**коли** кристал... взаємодіє з дорогоцінним

мінералом, то набуває найдосконалішої форми...». Це дасть змогу точніше передати зміст, зосереджуючи увагу на умові (дії) та результаті, й уникнути здогадів читачів, коли ж саме відбувається описане. Адже «справжній газетний виступ... завжди зрозумілий читачам, бо прибраний у популярну форму» [Григораш 1966, с. 90]. А використання прийменників «у процесі», «внаслідок» передусім важливе у науковій літературі, де головну увагу звертають на логіку і точність викладу [Дудик 2005, с. 80].

Є труднощі із вживанням у газетних матеріалах «при тому», «при цьому». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає «при цьому – до то ж; одночасно» [ВТССУМ 2007, с. 1580], «до того [ж] – з наявністю додаткових ознак, дій, заходів і т. ін.; крім того» [ВТССУМ 2007, с. 1458].

«При тому», «при цьому» – це росіянізми, що заважають думці. Досвідчені редактори радять: «Лиш тільки Ви відчуєте, що чуже слово, чужа думка входить у Ваше “я” боком, якось заважає Вам... не вкрапляйте її силоміць...» [Іванченко 1970, с. 75].

На нашу думку, росіянізми «при тому», «при цьому» треба вилучати або замінювати правильними відповідниками. Наприклад, у реченні «...*влада повинна була б зосередити всі інтелектуальні зусилля, аби в результаті отримати не тільки чітко визначений стратегічний орієнтир, а й **при тому** своєрідну єднальну угоду...*» («Дзеркало тижня», 19.01.2008) «при тому» є зайве. Як зайве «при цьому» у реченнях «*Але **при цьому** не додається, що у Варшаві стадіон матиме дев'ять рівнів*» («Дзеркало тижня», 27.06.2009); «*Коли буде запроваджено новий ринковий податок замість традиційного ринкового збору, ціни справді зростуть... **При цьому** цілком може бути, що їх підвищення сприятиме зниженню конкуренції...*» («Дзеркало тижня», 24.01.2009); «*Кожен пакет має певну вартість – абонентську плату. Але **при цьому** ціна кожної операції в пакеті значно вигідніша...*» («Високий Замок», 30.04.2009). У реченні «...*соціалісти втратили майже половину колишніх прибічників, і це **при тому**, що... територія... завжди була*

базовою...» («Дзеркало тижня», 13.10.2007) замість «при тому» вжили б «зважаючи на те». У реченні *«При цьому п'ята частина респондентів пов'язує підвищення цін із діями НБУ...»* («Дзеркало тижня», 24.01.2009) «при цьому» замінили б на «зокрема». А у реченнях *«При цьому стверджується, що...»* («Дзеркало тижня», 07.03.2009); *«...видається, що за таких обставин головне завдання Вашингтона і Брюсселя в цій грі полягає в тому, щоб не втратити здобутих позицій і при цьому певним чином задовольнити вимоги Москви»* («Дзеркало тижня», 27.06.2009) замість «при цьому» написали б «водночас». У реченні *«Я не буду миритися з такими обставинами...» – заявив глава держави. При цьому він додав...»* («Дзеркало тижня», 19.01.2008) «при цьому» замінили б на «також», «крім того», «водночас». А речення *«При цьому не сказано жодного слова про те...»* («Дзеркало тижня», 27.06.2009) перебудували б так: *«Проте жодного слова не сказано про...»*.

Отже, ретельний відбір кожного слова, зокрема і прийменника, у журналістському тексті надзвичайно важливий. Не треба поспішати вживати прийменник «при» в газетних текстах. Потрібно перевірити правильність його написання за словниками і довідниками, проаналізувати контекст [Ріпей 2012б; Ріпей 2013а]. Зокрема, прийменник «при» правильно вживати «у словосполученнях, що мають значення вказівки на наявність чогось поряд, а також вказівки на службу десь», «вказують на присутність когось», «просторову близькість предмета». А в інших випадках залежно від контексту правильно писати «під час», «у процесі», «у разі», «у випадку», «коли», «якщо», «за (з) допомогою», «завдяки», «внаслідок», «зважаючи на», «з огляду на», використовувати підрядні речення чи дієприслівникові звороти.

3.4. Функціонування лінгвоодниць *так, таким чином*, відокремлених комою, у мові газетної періодики

Речення із вставними словами і словосполученнями є важливим мовностилістичним засобом. Щоб розкрити стилістичну спрямованість таких одиниць, «щоразу потрібне достатнє осмислення змісту й форми всього... речення – в контексті сусудніх речень або й усього тексту» [Дудик 2005, с. 264]. Дослідники зосереджують увагу на значущості аналізу неправильного/правильного вживання вставних одиниць у журналістських текстах. Помилки трактують як «важливе джерело наших знань про мову; інструмент її дослідження» [Бацевич 2002, с. 6].

Розглянемо нормативність функціонування у публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» вставних одиниць *так, таким чином*, щодо правильності вживання яких виникають найбільші сумніви.

3.4.1. Нормативність використання відприслівникового *так* у сучасних текстах медіа

Проаналізуємо приклади написання на початку речень лінгвоодниць «так», відокремленої комою. Газети пишуть: «У такому ж розпливчатому стилі написані й економічні підрозділи програми. **Так**, наприклад, підрозділ “антиінфляційна політика”...», «...на такі заяви була й реакція. **Так**, 26 березня 2007 року Печерський районний суд міста Києва зобов’язав...», «...інколи це виливається навіть у відкриті сутички. **Так**, торік тодішній мер... заявив...» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «...до широкомасштабного... кредитування ще далеко. **Так**, днями прес-служба... повідомила...» («Дзеркало тижня», 27.06.2009); «...інтерес до української хімії проявить і внутрішній ринок, прогнозують експерти. **Так**, на фондовій біржі 2011 року планують вийти приблизно 12 аграрних компаній...», «Також опитування засвідчило, що більшість жителів Єгипту не вважають, що країні слід надто сильно зближуватися зі США. **Так**, 43% респондентів висловили

думку, що...», «Одесит... не просто обрав для себе... мову абстракції, але й цією мовою досконало оволодів. **Так**, у роботах... кожна картина розділялася на ділянки близьких один до одного теплих кольорів...» («День», 27.04.2011); «Для цього їм потрібно, наприклад, реєструватися в офшорних зонах, щоправда, цивілізовано і з прозорою системою управління. **Так**, 2005 року молочна компанія “Укрпродукт” вийшла на Лондонську біржу...» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «Іранські власті також не пасли задніх. **Так**, минулої суботи вони повідомили, що...» («Дзеркало тижня», 02.06.2007); «Тези глави держави можна вважати остаточними вказівками, проте з деяких питань можливі дискусії. **Так**, корегуванню все-таки можуть підлягати ідеї підвищення виборчого бар’єру...» («День», 19.04.2011); «За низького рівня дотацій в Україні (до 4,6 євро на 1 га землі) їх розподіл не сприяє розвитку сільського господарства. **Так**, наприклад, бюджетна підтримка тваринництва... в попередні роки стосувалася лише великих підприємств...» («День», 18.05.2020); «За кожним таким випадком – сімейні драми: возз’єднання родин, доля дітей тощо. **Так**, наприклад, як це було минулого понеділка з однією сім’єю...» («День», 20.03.2020).

Трапляється, коли з «так» починаються абзаци: «**Так**, наприклад, якщо вірити Програмі діяльності уряду...» («Дзеркало тижня», 26.01.2008); «**Так**, під час свого недавнього візиту... прем’єр-міністр... заявив...» («Дзеркало тижня», 24.01.2009).

Очевидно, це відбувається під впливом російської мови. Наприклад, у російськомовних текстах читаємо: «Нарушение лексической сочетаемости иногда возникает в результате пропуска одного из однородных членов предложения. **Так**, в предложении...» [Сенкевич 1970, с. 162], «К их числу можно отнести смещение конструкции. **Так**, в следующих предложениях нарушено смысловое и грамматическое членение предложения...» [Сенкевич 1970, с. 171].

У словнику синонімів зазначено, що частка «так» «вживається під час відповіді, що підтверджує правильність думки, наявність факту чи явища,

виражає згоду на якусь дію тощо» [ССУМ, II, с. 724; ССУМ, II, с. 724; [Вихованець, Городенська 2004, с. 221, 358].

Редактори видавництв, між якими часто ведуться дискусії щодо нормативного слововживання у певному контексті, на початку речення «так», відокремлене комою, коли воно не підтверджує правильність думки, не виражає згоду на якусь дію тощо, а уточнює, пояснює попередній виклад, замінюватимуть на «наприклад» або «зокрема» [Ріпей 2011б]. Наприклад, у науковій літературі читаємо: *«У позиціях периферійних частин мови він трапляється за обмежених лексичних умов. Зокрема, у прикметниковій синтаксичній позиції він стоїть тільки після віддієслівних іменників...»* [Вихованець, Городенська 2004, с. 119], *«Заперечно-узагальнювальні займенникові іменники мають морфологічні категорії роду, числа й відмінка, проте вияв цих категорій у різних словах не однаковий. Наприклад, іменники займенникові ніхто і ніщо...»* [Вихованець, Городенська 2004, с. 202]. Правильність вживання лексем «наприклад» або «зокрема» у таких випадках, на нашу думку, підказує мовне чуття. Бо як інакше можна пояснити їх часте написання у реченнях, як і у вищенаведених, після слова «так»?

Вживання лексеми «так» в аналізованих реченнях із газет вважаємо ненормативним. На нашу думку, слід було б писати: *«Наприклад, підрозділ “антиінфляційна політика”...»*, *«Зокрема, 26 березня 2007 року Печерський районний суд міста Києва зобов’язав...»*, *«Зокрема, торік тодішній мер... заявив...»*, *«Зокрема, днями прес-служба... повідомила...»*, *«Зокрема, на фондові біржі 2011 року планують вийти приблизно 12 аграрних компаній...»*, *«Зокрема, 43% респондентів висловили думку, що...»*, *«Зокрема, у роботах... кожна картина розділялася на ділянки...»* або *«У роботах... кожна картина розділялася на ділянки...»*, *«Зокрема, 2005 року молочна компанія “Укрпродукт” вийшла на Лондонську біржу...»* або *«Зазначимо, що 2005 року молочна компанія “Укрпродукт” вийшла на Лондонську біржу...»*, *«Зокрема, минулої суботи вони повідомили, що...»*, *«Зокрема, корегуванню*

все-таки можуть підлягати ідеї підвищення виборчого бар'єру...»; «За низького рівня дотацій в Україні (до 4,6 євро на 1 га землі) їх розподіл не сприяє розвитку сільського господарства. Зокрема, бюджетна підтримка тваринництва... в попередні роки стосувалася лише великих підприємств...»; «За кожним таким випадком – сімейні драми: возз'єднання родин, доля дітей тощо. Наприклад, як це було минулого понеділка з однією сім'єю...».

Починати ж у газетній публікації абзац, що «являє собою до певної міри логічно завершену думку...» [Феллер 1972, с. 98], зі слів «**Так, наприклад, якщо вірити Програмі...**», «**Так, під час свого недавнього візиту...**» чи «**Наприклад, якщо вірити Програмі...**», «**Зокрема, під час свого недавнього візиту...**» вважаємо неправильно. У цих прикладах слід було б написали: «**Якщо вірити Програмі...**», «**Під час свого недавнього візиту...**».

Отже, на початку речення, коли не підтверджується правильність думки, наявність факту чи явища, не виражається згода на якусь дію, а уточнюється, пояснюється зміст попереднього речення, вирізняється щонебудь, треба вживати лексеми «наприклад» або «зокрема», а не «так».

3.4.2. Відзайменниково-відіменникове таким чином в українських газетних текстах

У газетах, здебільшого на початку абзаців, часто трапляється словосполучення «таким чином»: «**Таким чином, питання для промпідприємств, начебто, вирішене**», «**Таким чином, якщо рахувати подіячому грубо, кожен відпочивальник приносить до бюджету автономії десь 20 гривень**» («Дзеркало тижня», 16.06.2007); «**Таким чином, різке зростання цін на квартири нижчого цінового сегмента і не менш різке падіння ціни пропозиції на ринку елітних квартир урівноважили індекси цін**», «**Таким чином, девальвація національної валюти – лише справа часу**», «**Таким чином, навіть при поновленні іпотечного кредитування... ринок нерухомості України у протилежний бік не розвернеться**» («Дзеркало тижня», 27.06.2009); «**Таким чином, зміна виборчого законодавства**

виявляється лише кон'юнктурною політичною акцією», *«Таким чином, наслідки землетрусу є потенційним вододілом»* («День», 19.04.2011); *«Таким чином, консерватори формально виграли вибори...»* («День», 09.06. 2017); *«Таким чином, будівництво нових станцій відбудеться вже цього рік»* («День», 31.07.2017).

Упадає в око, що це – типове калькування російськомовних текстів. Наприклад: *«Таким образом, в основе выявления специфики функциональных стилей лежат социальные факторы...»*, *«Таким образом, синтаксический строй рефератов не стабилен...»*, *«Таким образом, можно по-разному ввести в текст термины...»* [Сенкевич 1970, с. 17, 133, 59].

У тлумачних словниках української мови «таким чином» і «отже» пояснено як синоніми. Зокрема, у словниковій статті слова «отже» «Великого тлумачного словника» (уклад. і голов. ред. В. Бусел) читаємо: «З. Уживається у знач. вставного слова для висловлення підсумку; таким чином» [ВТССУМ 2007, с. 866]. Подібне подано у «Великому тлумачному словнику» (кер. вид. проекту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак) [ВТССУМ 2009, с. 711].

До російського вислову «таким образом» С. Караванський подає «отак» [Караванський, РУССЛ 1998, с. 315]. У пораднику з української мови Н. Непийвода пише, що російською «таким образом», а українською «так (отак), у такий (у той) спосіб» [Непийвода 1996, с. 155]. В «Увазі до сучасної української літературної мови» О. Курило зазначає, що «російський зворот «таким образом»... в значінні «следовательно, итак» має собі в українській мові відповідники *отож, отже, значить, виходить*. Замість – Таким чином багатими хлібом можна вважати Таврію, Катеринославщину та Херсонщину... краще: – *Отже* (або: *значить, виходить, що*) за багаті на хліб можна вважати... » [Курило 1960, с. 116].

В українсько-російському словнику читаємо, що російським «итак», «таким образом», «следовательно» відповідає українське «отже» [УРС, с. 478].

У редакторській практиці сформувався такий погляд щодо вживання вислову «таким чином»: якщо наведено опис, як саме відбувається, то правильно вживати «так», «отак», «у такий спосіб», а якщо подано підсумок, висновок, то – «отже» [Ріпей 2011б]. Вислів «таким чином» редактори видавництв намагаються не вживати, як і «головним чином» (писатимуть «головно» [УРС, с. 132]), бо ж про жодні чини не йдеться. Зокрема, й у таких конструкціях: російською «надлежащим образом» – українською «як має бути»; «подобным образом» – «аналогічно»; «самым решительным образом» – «якнайрішучіше»; «некоторым образом» – «якоюсь мірою»; «каким бы то ни было образом» – «хай яким способом» [Караванський, РУССЛ, 1998, с. 315].

У вищенаведених реченнях із газет на початку речень, здебільшого на початку абзаців, замість «таким чином» треба писати «отже», бо підсумовуємо, висновуємо. Наприклад: «*Отже, девальвація національної валюти – лише справа часу*».

Отже, коли підсумовуємо, висновуємо, то на початку речень, здебільшого на початку абзаців, правильно вживати «отже», а не скальковане з російської мови «таким чином».

Висновки до розділу 3

На підставі словникових статей тлумачних, перекладних словників, словника синонімів, а також довідників і порадників та власного редакторського досвіду проаналізовано нормативність функціонування дієслів *викликати, відбивати, вказувати, встановлювати, дозволяти, згадувати, знаходитися, зустрічатися, носити, обробляти, підкреслювати, позначатися, показувати, породжувати*; прислівників *відносно, зараз, пізніше*; прийменників *попри, при*; вставних одиниць *так, таким чином* у газетних публікаціях. До підібраних у публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» прикладів подано правильні/точні відповідники.

Порушення лексичних норм у мові українських газет проаналізовано через функціонування дієслів. Зокрема, вивчено різні варіанти значень лексеми *викликати* в мові масмедіа; виявлено порушення лексичних норм у вживанні дієслова *відбивати* в українській публіцистиці; проаналізовано широку семантику дієслова *вказувати* в газетній періодиці; визначено відповідність використання лексеми *встановлювати* в сучасних масмедіа; охарактеризовано правильність вживання дієслова *дозволяти* в текстах газет; описано варіанти значень лексеми *згадувати* в мові друкованих засобів масової інформації; зафіксовано порушення лексичних норм у використанні дієслова *знаходитися* у журналістських матеріалах українськомовних газет; подано різні вияви лексичних значень дієслова *зустрічатися* в українській публіцистиці; описано лексичні варіанти значень слова *носити* в текстах українських засобів масової інформації; зроблено висновки про доцільність використання дієслова *обробляти* в окремих варіантах значень; зафіксовано дієслово *підкреслювати* в мові української періодики в невластивих для нього значеннях; визначено особливості використання лексеми *позначатися* у журналістських текстах; акцентовано на правильності функціонування дієслова *показувати* в сучасних масмедійних текстах; зазначено про ненормативність лексичних значень лексеми *породжувати* в газетних текстах.

Порушення лексичних норм у мові українських газет проаналізовано через використання прислівників, зокрема, неоднозначність функціонування прислівника *відносно* в журналістських текстах; доцільність вживання прислівника *зараз* в аналізованих контекстах; особливості функціонування лексеми *пізніше* в українських медіатекстах.

Акцентовано на складності функціонування прийменників у газетній періодиці. Зокрема, розглянуто прийменник *попри* в невластивих для нього значеннях, різноваріантність використання прийменника *при* в українських медіа.

Потребувало аналізу функціонування лінгвоодиниць *так* (відприслівникове), *таким чином* (відзайменниково-відіменникове), відокремлених комою, у мові газетної періодики.

До кожного випадку порушення норм подано аргументовані правильні варіанти використання, сформовано синонімічні ряди.

Головні положення розділу 3 викладено у таких працях:

1. Ріпей М. Мовленнєві неточності на сторінках газет. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2007. Вип. 30. С. 288–293.

2. Ріпей М. В. Порушення лексичної норми на сторінках газет. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2007. № 101. С. 107–110.

3. Ріпей М. Росіянізми в газетній мові. *Збірник праць кафедри української преси і дослідницького центру історії західноукраїнської преси. Пам'яті проф. В. Здорогеги*. Львів, 2007. Вип. 2(8). С. 230–241.

4. Ріпей М. В. Лексеми «підкреслювати» і «наголошувати» в газетних матеріалах. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Серія філологічна*. 2008. Вип. 17. С. 276–278.

5. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексем «викликати» і «зустрічатися» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 30. С. 27–30.

6. Ріпей М. В. Ненормативні одиниці в журналістських текстах (на матеріалах газет «Високий Замок» та «Експрес»). *Вісник Луганського університету. Серія філологічна*. 2008. № 3. С. 118–124.

7. Ріпей М. В. Лексеми «викликати» і «зустрічатися» в журналістських текстах (на матеріалах газети «Дзеркало тижня»). *Науковий вісник Волинського університету. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк, 2009. № 25. С. 33–37.

8. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексеми «встановлювати» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2010. Т. 39. С. 180–182.

9. Ріпей М. Прийменник «попри» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2010. Вип. 2(18). С. 443–449.
10. Ріпей М. В. Росіянізми «відносно» і «ясно» в газетних матеріалах. *Збірник праць Національного науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2011. Т. 28. С. 194–198.
11. Ріпей М. Росіянізми «так», «таким чином» у газетних публікаціях. *Українська мова*. Київ, 2011. № 4. С. 72–76.
12. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «при» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 36. С. 380–385.
13. Ріпей М. Росіянізми «приміром» і «відміна» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2012. Вип. 2(20). С. 320–325.
14. Ріпей М. Лексеми «ряд» і «низка» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2013. Вип. 3(21). С. 456–462.
15. Ріпей М. Прислівники «пізніше», «потім» і «згодом» в українській мові. *Дивослово*. Київ, 2013. № 3. С. 48–49.
16. Ріпей М. В. Редакторская правка газетного текста на украинском языке. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серія «История, филология»*. 2013. Т. 12, вып. 10. С. 118–122.
17. Ріпей М. Редакторська правка науково-технічного тексту. *Українська мова*. Київ, 2014. № 2. С. 61–67.
18. Ріпей М. Лексеми «відбивати» і «дозволяти» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2018. Вип. 44. С. 296–302.
19. Ріпей М. Лексеми «знаходитися» і «носити» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2018. Вип. 8(26). С. 232–241.

20. Ріпей М. Лексеми «обробляти» і «згадуватися» в газетних матеріалах. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9(27). С. 284–294.

21. Ріпей М. Аспекти ненормативного вживання дієслів у журналістських текстах (на матеріалі одного номера всеукраїнської газети «День»). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Журналістика». 2020. Вип. 48. № 1. С. 162–172.

22. Ріпей М. Лексема «вказувати» в газетних публікаціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Журналістика». 2021. Вип. 1 № 1. С. 69–76.

23. Ріпей М. В. Порушення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова*. Київ, 2021. № 1 (77). С. 91–103.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено нормативний аспект уживання лексики у сучасних українських газетних текстах. Реалізація мети та виконання поставлених завдань дали змогу дійти таких висновків.

Нормативність розглядаємо як добір мовних засобів шляхом фільтрування (неправильно/правильно), що надає мові впорядкованості й обов'язковості. Завдяки фільтруванню усувають одні мовні варіанти, що зумовлює їх поступове вилучення, і пропонують інші, що сприяє їх поширенню й закріпленню.

Дотримання літературних норм у мові засобів масової інформації, зокрема газет, зорієнтованих на широку аудиторію, є дуже важливим.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що критика мови медіатекстів спрямована виявляти ознаки досконалості/недосконалості медіатексту і пропонувати шляхи його вдосконалення. Особливої уваги вона набуває у процесі виявлення і виправлення помилок, зокрема порушень лексичної норми. Для оцінювання лексики медіатексту з погляду порушення норми застосовано алгоритм, що складається із трьох етапів:

- 1) виокремлення випадків ненормативного вживання лексем;
- 2) з'ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури;
- 3) подання відповідників правильного їх уживання.

У дисертації на основі медіатекстів із газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес» за 2008–2021 роки розглянуто використання 32 лексем, значення яких нечітко розмежовано в довідковій літературі.

Семантику виокремлених лексем з'ясовано в контекстах (660 реченневих конструкцій) із залученням тлумачних, перекладних словників, словника синонімів, довідників і порадників, а також набутого редакторського досвіду, що дало підстави аргументовано запропонувати правильні/точні відповідники. Зокрема, розглянуто нормативність функціонування іменників *відміна*, *відсутність*, *напруга*, *різниця*, *ряд*, *низка*,

число, прикметників *істотний, основний, останній, серйозний*, дієслів *викликати, відбивати, вказувати, встановлювати, дозволяти, згадувати, знаходитися, зустрічатися, носити, обробляти, підкреслювати, позначатися, показувати, породжувати*, прислівників *відносно, зараз, пізніше*, прийменників *попри, при*, вставних одиниць *так* (відприслівникове), *таким чином* (відзайменниково-відіменникове) у мові сучасних журналістських текстів.

До аналізованих лексем дібрано низку синонімічних рядів із уточненням використання кожної одиниці у відповідних контекстах.

Узагальнено рекомендації щодо правильного вживання досліджуваних лексем.

Іменники:

– у значенні «визнавати, оголошувати щось недійсним, незаконним, припиняти дію чогось» доцільно вживати «скасовувати» («скасування»), а на позначення «припиняти діяльність чого-небудь; знищення кого-, чого-небудь» – «ліквідувати» («ліквідація», «ліквідування»), а не росіянізм «відміна»;

– коли мовиться про людей, треба вводити в текст іменник «відсутність», а в інших випадках писати «нема (немає)», «не було», «бракує»;

– лексему «напруга» правильно вживати як технічний, фізичний термін, а в інших випадках писати «напруження»;

– на позначення несхожості, відмінності у чомусь, між ким-, чим-небудь, невідповідності між чим-небудь варто вживати «відмінність», а лексему «різниця» правильно вживати на позначення «результату арифметичної дії віднімання, числової відмінності між двома якими-небудь порівнюваними величинами»;

– коли люди, тварини, предмети тощо не утворюють одну лінію (наприклад, ряд машин) і не розташовані послідовно один за одним (наприклад, низка машин у весільному кортежі), то треба вживати лексеми

«декілька», «кілька» (мала кількість), «багато», «немало», «чимало» (велика кількість) тощо;

– коли йдеться про кількість кого-небудь чи чого-небудь, то треба вживати лексему «кількість», а лексему «число» варто вживати на позначення «поняття, за допомогою якого передається кількість і провадиться лічба»; «номера газети, журналу, альманаху»; «комбінації цифр у системах числення»; «дня місяця в порядкувому ряді інших днів», а також як лінгвістичний, математичний, фізичний, астрономічний термін.

Прикметники:

– росіянізмом «істотний» не треба замінювати «суттєвий», «значний», «важливий», «вагомий», «великий», «визначальний», «ґрунтовний», «слухний», «чималий» та ін.;

– «основний» варто вживати у значенні «ґрунтовний», «базовий», «що є основою», а в інших випадках писати «головний»;

– «останній» правильно вживати на позначення того, котрий закінчує щось, кінцевий, як антонім до слова «перший»;

– замість слів «вагомий», «великий», «значний», «важливий», «суттєвий», «актуальний», «кардинальний» та інших не вживати лексему «серйозний».

Дієслова:

– на позначення дії, яка стала причиною чого-небудь, треба писати «спричиняти», «зумовлювати», «приводити до», «призводити до», а не лексему «викликати»;

– коли йдеться про вираження, відтворення, втілення в образах, правильно писати «відображати» (або «віддзеркалювати»), а не лексему «відбивати»;

– «вказувати» правильно вживати на позначення «жестом, рухом, спрямованим кудись, на когось, щось, привертати до кого-, чого-небудь увагу; показувати... указувати дорогу... бути зразком для здійснення чого-небудь... відзначати, виділяти, називати що-небудь, роблячи відомим,

помітним... звертаючи увагу на що-небудь, пояснювати, розкривати його сутність... наказувати кому-небудь, робити зауваження, давати розпорядження, повчати...». А в інших випадках варто вживати «зазначити», «занотувати», «зафіксувати», «написати», «подати», «свідчити» тощо;

– правильно писати «встановлювати» у значенні «ставити, поміщати десь що-небудь певним чином, підготовляючи до використання; споруджувати що-небудь на певному місці... ставити зручно, надійно». А в інших випадках вживати «дізнаватися», «з'ясовувати», «запроваджувати», «визначати», «виявляти», «налагоджувати», «започатковувати», «досліджувати», «доводити», «стверджувати», «призначати», «затверджувати», «ухвалювати», «монтувати» тощо;

– у значенні «давати згоду, дозвіл, право на здійснення чого-небудь» варто вживати «дозволяти», а у значенні «давати можливість що-небудь робити (про стан, умови, обставини і т. ін.)» – «давати змогу», «давати можливість»;

– на позначення «відтворювати в пам'яті, відновлювати уявлення, побіжно називати, коротко повідомляти, зауважувати, пригадувати» правильно вживати «згадувати», «згадуватися», «згаданий», а в інших випадках треба писати «цей», «такий», «наведений», «поданий», «описаний», «зазначений», «наведений вище», «описаний вище», «зазначений вище» тощо;

– коли йдеться про перебування когось або чогось чи географічне розташування, правильно писати «бути», «міститися», «перебувати», «лежати» тощо, але не «знаходитися»;

– коли йдеться про зустріч когось із кимсь, треба писати «зустрічатися», а в інших випадках вживати «бувати», «траплятися», «стикатися», «натрапляти» тощо;

– лексему «носити» правильно вживати у значенні «надягати на себе, мати на собі або при собі», однак щодо «назви», «імені», «характеру» тощо

залежно від контексту правильно вживати «мати», «називатися», «іменуватися» та ін.;

– «опрацьовувати» – це глибоко, докладно вивчати, досліджувати що-небудь, готувати що-небудь, ретельно продумуючи в усіх деталях, опрацьовують дані, статистичну, бухгалтерську та планово-економічну інформацію, списки, числові дослідження, результати експерименту, тему, сюжет та ін. А «обробляти» – це піддавати хімічній чи фізичній обробці, внаслідок якої змінюється форма, властивості тощо;

– не варто словами «підкреслювати» («проводити ризику під яким-небудь текстом, словом і т. ін., вирізняючи щось») і «наголошувати» («силою голосу чи підвищенням тону вирізняти склад у слові») замінювати «зауважувати», «зазначати», «акцентувати», «відтінювати», «виявляти», «звертати увагу», «зосереджувати увагу», «повідомляти», «робити акцент», «увиразнювати», «виокремлювати» та ін.

– у значенні «виявлятися зовні», «визначатися в загальних рисах», «проявлятися», «впливати на кого-, що-небудь» правильно писати «впливати», «відображатися», «визначатися», «виявлятися» тощо, але не лексему «позначатися», яку правильно вживати у значенні «ставати доступним зорові, помітним, видимим», а також стосовно до «позначення», «позначки»;

– на позначення «виявляти що-небудь (перевіркою, дослідженням, обстеженням)»; «свідчити про що-небудь, бути доказом чогось»; «давати підставу для якого-небудь висновку» правильно писати «виявляти», «визначати», «з'ясовувати», «свідчити про» тощо, а не лексему «показувати»;

– на позначення «створювати щось», «бути причиною виникнення, появи чого-небудь», «створювати передумови для виникнення, появи кого-, чого-небудь», «пробуджувати, викликати в кому-небудь якісь почуття, думки та ін.» правильно вживати «створювати», «спричиняти», «зумовлювати», «приводити до», «призводити до», «викликати» тощо, а не лексему

«породжувати», яку правильно вживати у значенні «давати початок чому-небудь», «дати врожай».

Прислівники:

– відповідно до російського «относительно» правильно вживати «порівняно», а не скальковане «відносно»;

– лексему «зараз» правильно вживати у значенні «негайно, в цей момент, у цю мить» (рос. немедленно, сию минуту); лексему «тепер» (сьогодні або нині) – у значенні «в цей час, без жодного відтінку негайності». А також залежно від контексту треба писати «у наш час», «останнім часом», «цими днями», не замінюючи їх прислівником «зараз»;

– «пізніше» – це після визначеного часу, через деякий час порівняно з іншими; антонім до «раніше». У значенні через якийсь час правильно писати «згодом», а на позначення після чогось, коли немає чіткої вказівки на час, – «потім».

Прийменники:

– прийменник «попри» треба вживати у значенні «уздовж», «мимо», «побіля», «повз», «біля», «при позначенні безпосередньої близькості». А в інших випадках писати «незважаючи на», а також «крім», «всупереч» тощо;

– прийменник «при» правильно вживати, зокрема, «у словосполученнях, що мають значення вказівки на наявність чогось поряд, а також вказівки на службу десь», «вказують на присутність когось», «просторову близькість предмета». А в інших випадках залежно від контексту правильно писати «під час», «у процесі», «у разі», «у випадку», «коли», «якщо», «за (з) допомогою», «завдяки», «внаслідок», «зважаючи на», «з огляду на», використовувати підрядні речення чи дієприслівникові звороти тощо.

Інші лінгвосополики:

– на початку речення, коли не підтверджується правильність думки, наявність факту чи явища, не виражається згода на якусь дію, а уточнюється,

пояснюється зміст попереднього речення, вирізняється що-небудь, треба писати «наприклад» або «зокрема», а не «так»;

– якщо підсумовуємо, висновуємо, то на початку речень, здебільшого на початку абзаців, правильно вживати «отже», а не скальковане з російської мови «таким чином».

Перспективи наукових студій із дослідження лексичної норми убачаємо в розширенні джерельної бази із залученням інших частин мови (числівник, частка, сполучник тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Антисуржик 1994: Антисуржик / за заг. ред. О. Сербенської. Львів: Світ, 1994. 152 .

Асташова, Колясникова 2016: Асташова О. И., Колясникова О. С. Критика речи: смысловые ошибки. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. 108 с. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/40647/1/978-5-7996-1769-1_2016.pdf.

Бабич 1990: Бабич Н. Д. Основы культуры мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.

Бабич 1992: Бабич Н. Д. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ: Знання, 1992. 48 с.

Балли 1955: Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / пер. с фр. Москва: Изд. иностр. лит., 1955. С. 29. URL: <https://www.booksite.ru>

Бацевич 2000: Бацевич Ф. Основы комунікативної девіатології. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 236 с.

Бибик 2013: Бибик С. Колоквіалізація мови преси: нова норми чи саботаж культури спілкування? *Культура слова*. Київ, 2013. № 79. С. 133–135.

Білограць, Нечипір 2019: Білограць Х., Нечипір А. Мовностилістичні помилки ведучих українських телеканалів. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. Вип. 3. С.129–135.

Богдан 2011: Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень: методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови. Луцьк, 2011. 28 с.

Бондар 2002: Бондар О. І. Екологія українського слова: аспекти і проблеми. *Мовознавство*: доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. Київ, 2002. С. 162.

Бондаренко 2002: Бондаренко Т. Г. Інтерфедеми і росіянізми як наслідок міжмовних контактів на лексичному рівні. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2002. Т. 9. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua>

Бондаренко 2003: Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. 21 с.

Боровська, Підпала 2019: Боровська О. О., Підпала В. В. Проблема частиномовної класифікації в сучасному мовознавстві. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»*. 2019. Вип. 28. С. 13–23.

Булаховський 1977: Булаховський Л. А. Вибрані праці: в 5 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова). Київ: Наук. думка, 1977. Т. 2. 631 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib>

Васильєва 2019: Васильєва В. В. От литературного редактирования к критике медиаречи. *Филология в XXI веке*. Спецвып. Пермь, 2019. С. 39–43. URL: <https://pureportal.spbu.ru/ru/publications/from-literary-editing-to-media-rech-critique>

Венцковський 2008: Венцковський А. Калькуємо, забувши слово рідне... *Персонал плюс*. 2008. № 32 (284). URL: <http://www.personal-plus.net>

Винник 2014: Винник В. О. Борис Грінченко і процес становлення єдиної української літературної мови. *Мовознавство*. Київ, 2014. № 6. С. 13–23.

Виноградов 2003: Виноградов С. И. Норма лексическая. *Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник* / под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. Москва, 2003. С. 360–361.

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець І., Городенська К. Теоритична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови / за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.

Волошина 2016: Волошина С. В. Активные процессы в современном русском языке: учеб. пособие. Томск: Изд. дом Том. гос. ун-та, 2016. 184 с.

Гавар 2014: Гавар М. Э. Лексикографический метод и его применение в исследовании диалектной синонимии. *Вестник Томского государственного университета*. 2014. № 384. С.11–17. URL: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access>

Гавранек 1967: Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура. *Пражский лингвистический кружок*: сб. ст. Москва: Прогресс, 1967. С. 338–377.

Гладкий 1928: Гладкий М. Наша газетна мова. Харків: Державне видавництво України, 1928. 184 с. URL: www.elib.nplu.org

Головата 1997: Головата Д. М. Культура усного і писемного професійного мовлення: посіб. для студ. Тернопіль: Підручники і посібники, 1997. 192 с.

Городенська 2004: Городенська К. Підвищуймо культуру українського фахового мовлення. *Українська мова*. Київ, 2004. № 2. С. 96.

Городенська 2014: Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2014. 124 с.

Городенська 2018: Городенська К. Морфологія в контексті академічної лінгвоукраїністики. *Українська мова*. Київ, 2018. С. 3–21.

Григораши 1966: Григораши Д. С. Теорія і практика редагування газети. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966. 168 с.

Грінченко 1906: Грінченко Б. Тяжким шляхом. Про українську пресу. [Б. м.], 1906. URL: <https://zbruc.eu>

Дзюбенко 2000: Дзюбенко Г. С. Особливості мови періодичних видань. *Наукові записки*. Київ, 2000. Т. 1. С. 138–139. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua>

Дзюбишина-Мельник 2013: Дзюбишина-Мельник Н. Я. Правопис–ортологія–культура мовлення. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. Київ, 2013. Вип. 50. С. 27–34.

Дудик 2005: Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2005. 368 с.

Дускаева 2018: Дускаева Л. Р. Медиалінгвістика в Росії: становлення структури і вектори розвитку. *Вестник Московского университета. Серія «Журналістика»*. 2018. № 6. С. 48–74. URL: <https://vestnik.journ.msu.ru>

Єрмоленко 2000: Єрмоленко С. Я. Норма мовна. *З енциклопедії «Українська мова»*. 2000. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um55.htm>

Єрмоленко 2001: Єрмоленко С. Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2001. Вип. 4. С. 3–12.

Єрмоленко 2013: Єрмоленко С. Я. Критерії літературної норми і практика її кодифікації. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог, 2013. Вип. 40. С. 6–9. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua>

Жовтобрюх 1970: Жовтобрюх М. А. Давні традиції в новій українській літературній мові. *Мовознавство*. Київ, 1970. № 5. С. 15–24.

Жовтобрюх 1970а: Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – поч. XX ст.). Київ: Наук. думка, 1970. 304 с.

Жолнеревич 2020: Жолнеревич П. Уровні редакторського аналізу і критика речі. *Журнал Белорусского государственного университета. Журналістика. Педагогіка*. Мінськ, 2020. № 2. С. 47–54. URL: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/253973>

Заболоцька 2013: Заболоцька Л. А. Навколо проблеми дотримання лексичних норм у професійному мовленні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 2(2). С. 90–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2

Загнітко 2013: Загнітко А. П. Культура мови в сучасному лінгвосоціумному просторі: теоретико-прикладні виміри. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог, 2013. Вип. 40. С. 10–14. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua>

Заліпська 2016: Заліпська І. Порушення літературних норм у мові прямого ефіру. *Культура слова*. Київ, 2016. № 84. С. 151–160.

Зарінова 2017: Зарінова М. Проблема мовної норми в лінгвістичній теорії. *Мовний простір слов'янського світу*: III Всеукр. наук. конф. студ., асп. і молодих учених. Київ, 2017. С. 34–36. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua>

Зуева, Иванова 2015: Зуева Т. А., Иванова Е. Н. Стратегии литературного редактирования: учеб. пособие. Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2015. 176 с. URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/2880/1/uch00041>

Іванченко 1970: Іванченко Р. Г. Літературне редагування: навч. посіб. Київ: Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР, 1970. С. 75.

Іванченко 1983: Іванченко Р. Г. Літературне редагування. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Голов. вид-во вид. об-ня «Вища шк.», 1983. 248 с.

Капелюшний 2000: Капелюшний А. О. Девіатологія мас-медіа: практикум з «Редакційної майстерності». Львів: ПАІС, 2000. 208 с.

Капелюшний 2000a: Капелюшний А. Мовний калейдоскоп. Росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті. *Телевізійна й радіо-журналістика*. Львів, 2000. Вип. 3. С. 359–368. URL: <http://old.franko.lviv.ua/lknp/mova/jur6/kap.htm>

Капелюшний 2007: Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. Львів: ПАІС, 2007. 400 с.

Капелюшний 2009: Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Львів: ПАІС, 2009. 432 с.

Караванський 1994: Караванський С. Секрети української мови. Київ: Українсько-канадське спільне підприємство «Кобза», 1994. 152 с.

Карікова 2009: Карікова Н. М. «Мова сучасного українського письменства» крізь призму пуристичного погляду Миколи Гладкого». *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2009. Вип. 28. С. 83–92.

Карпіловська 2011: Карпіловська Є. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. *Культура слова*. Київ, 2011. № 74. С. 43–51.

Коваль 1987: Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вища шк., 1987. 351 с.

Коваль 1992: Коваль А. П. Ділове спілкування. Київ: Либідь, 1992.

Ковтунець 2014: Ковтунець О. Про «своє» і «чуже» в українській лексиці. *Культура слова*. Київ, 2014. № 81. С. 97–102.

Козій 1939: Козій Д. Сила й безсилля слова. *Рідна мова*. Варшава, 1939. Ч. 4. С. 145.

Коровицький 1937: Коровицький І. Чужомовні запозичення. *Рідна мова*. Варшава, 1937. Ч. 7–8. С. 302–303.

Косериу 2001: Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения. 2-е изд., стереотипное. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 204 с.

Коцюбинський 1989: Коцюбинський М. Цвіт яблуні. Київ: Рад. шк., 1989. 560 с.

Коць 2009: Коць Т. А. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови. *Мовознавство*. Київ, 2009. № 1. URL: <http://movoznavstvo.org.ua>

Коць 2010: Коць Т. А. Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці. *Культура слова*. Київ, 2010. Вип. 72. С. 47–55. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua>

Коць 2014: Коць Т. Усталення літературної норми в інформаційному просторі сьогодення. *Культура слова*. Київ, 2014. № 81. С. 92–97.

Кочан 2008: Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 423 с.

Кравець 2004: Кравець Л. М. Стилiстика української мови: практикум: навч. посiб. Київ: Вища шк., 2004. 199 с.

Краткий 2011: Краткий конспект лекцій по дисциплине «Методы лингвистического анализа». 2011. URL: http://www.rtsu.tj/ru/faculties/filologiches_kiy-fakultet/kafedry

Крижко 2018: Крижко О. А. Методологія наукового філологічного дослідження (мовознавчого): навч. посіб. Бердянськ: БДПУ, 2018. 293 с.

Культура 2006: Культура фахового мовлення: навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці: Книги–XXI, 2006. 496 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk>

Культура 2015: Культура мови: від теорії до практики: монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін.; за ред. Л. Струганець. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с. URL: <https://www.bohdan-digital.com>

Куляс 2015: Куляс П. Типологія помилок: підручник-монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 464 с.

Курило 1960: Курило О. Увага до сучасної української літературної мови. 5-те вид. Торонто: Вид-во «Нові дні», 1960. 197 с.

Лексика 2019: Лексика українських мас-медіа: монографія / за ред. М. Навальної. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2019. 212 с.

Лецишина 2011: Лецишина Я. Б. Мовно-стильові особливості текстів видань газети «День» «Екстракт 150» та «Екстракт+200». 2011. URL: www.er.nau.edu.ua/bitstream

Лисиченко 1976: Лисиченко Л. Лексикологія сучасної української літературної мови. (Семантична структура слова). Харків: «Вища шк.», Вид-во при Харк. ун-ті, 1976. 110 с.

Літературна 2013: Літературна норма і мовна практика / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Коць Т. А. та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2013. 320 с.

Лучик 2016: Лучик А. А. Динаміка мовної норми і проблеми кодифікації. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. Київ, 2016. Вип. 62. С. 51–55. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua>

Маковій 1996: Маковій Г. Очі згори. Народознавчі новели. Київ: Генеза, 1996. 496 с.

Мариненко 2011: Мариненко І. О. Прислівники в пресових заголовках: семантика і структура. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки»*. 2011. Вип. 28. С. 259–263.

Мариненко 2017: Мариненко І. Орфографічні й лексичні помилки в крос-медійних змі: типологія, причини виникнення. *Мова: класичне-модерне-постмодерне*. Київ, 2017. Вип. 3. С. 227–235.

Мацюк 2001: Мацюк Г. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина ХІХ ст.). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 373 с.

Мацько, Кравець 2007: Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.

Мельник 2010: Мельник Т. Погляди Олекси Синявського на шляхи формування літературних стандартів. *Культура слова*. Київ, 2010. № 73. С. 115–121.

Мельник 2012: Мельник Т. Засади уніфікації лексики сучасної української літературної мови в працях Василя Сімовича. *Культура слова*. Київ, 2012. №. 77. С. 141–146.

Мельник 2015: Мельник Т. Засади нормотворення української літературної мови (на матеріалі мовознавчого доробку Миколи Сулими). 2015. URL: www.ojn.in.ua/zasady-normotvorennya-ukrajinskoji-literaturnoji-movy-na-materiali-movo

Микитюк 2012: Микитюк О. Р. Становлення мовної норми в Україні. *Український смисл*. Дніпропетровськ, 2012. № 1. URL: <https://ukrsense.dp.ua>

Мірченко 2014: Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна*. 2014. Вип. 50. С. 16–19. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2014/n50/5.pdf>

Мова 1976: Мова сучасної масово-політичної інформації. Київ, 1976. 251 с.

Мовчан 2014: Мовчан Д. В. Особливості методики дослідження антонімів. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 9. С. 112–115.

Навальна 2011: Навальна М. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст.: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с. URL: <https://ephsheir.phdpu.edu.ua>

Непийвода 2006: Непийвода Н. Ф. Переднє слово. *Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень* / М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська; за ред. М. Д. Гінзбурга. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: ІНКОС, 2006. С. 3. URL: <http://chtyvo.org.ua>

Нечипоренко 2017: Нечипоренко А. Ф. Мова ЗМІ та її вплив на формування культури мовлення. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. Vol. 32. P. 67–69.

Нещименко 2001: Нещименко Г. П. Динаміка речового стандарту сучасної публічної вербальної комунікації: Проблеми. Тенденції розвитку. *Вопросы языкознания*. Москва, 2001. №1. С. 98–132.

Німчук 2012: Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію. *Українська мова*. Київ, 2012. № 3. С. 3–30.

Огієнко 1933: Огієнко І. Москалізми в українській мові. Давніше, а не раніше. *Рідна мова*. Варшава, 1933. Ч. 1. С. 13–14.

Огієнко 1933а: Огієнко І. Наша часописна мова. *Рідна мова*. Варшава, 1933. Ч. 9. С. 289–294.

Огієнко 1936: Огієнко І. Мова наших видань. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 9. С. 429–430.

Огієнко 1936а: Огієнко І. Мова наших часописів. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 9. С. 408.

Огієнко 1936б: Огієнко І. Навчаймося літературної мови від Шевченка. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 3. С. 113–116.

Огієнко 1936в: Огієнко І. Наша часописна мова. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 6. С. 260.

Огієнко 1936г: Огієнко І. Практичні лекції літературної мови. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 3. С. 123.

Огієнко 1936г: Огієнко І. Розвій літературної мови. На увагу нашим письменникам. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 7. С. 291–292.

Огієнко 1936д: Огієнко І. Стилiстично-синтаксичні нариси. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 9. С. 387–388.

Огієнко 1938: Огієнко І. Мова наших часописів. Мова щоденника «Дiло». *Рідна мова*. Варшава, 1938. Ч. 12. С. 515–517.

Огієнко 1938а: Огієнко І. Стилiстично-синтаксичні нариси. *Рідна мова*. Варшава, 1938. Ч. 4. С. 145–148.

Одiнцова 2005: Одiнцова М. І. Б. Д. Грiнченко про становлення української преси. *Науковi записки Інституту журналістики*. Київ, 2005. Т. 19. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua>

Ожегов 1955: Ожегов С. И. Очередные вопросы культуры речи. *Вопросы культуры речи*. Москва, 1955. Вып. 1. С. 15.

Особливості 1983: Особливості мови і стилю засобів масової інформації / А. П. Коваль, Г. Я. Солганик, О. Ф. Пiнчук та ін. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1983. 152 с.

Пашковська 2010: Пашковська Г. І. С. Нечуй-Левицький як нормалізатор української літературної мови. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2010. Вип. 11. URL: www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu

Пентиліюк 1994: Пентиліюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ: Вежа, 1994. 240 с.

Перцева 2008: Перцева Л. В. Речевые неправильности как ошибка и как речевой прием (на материале современной газетной публицистики.). *Вестник Вятского государственного университета*. 2008. С. 19–25. URL: <https://cyberleninka.ru/article>

Пешехонова 2020: Пешехонова Е. А. Влияние средств массовой информации на русский язык. *Горизонты современной русистики*: сб. ст. Междун. научн. конф., посвят. 90-летию юбилею акад. В. Г. Костомарова

(Москва, 30–31 января 2020 г.). Москва, 2020. URL: <https://www.pushkin.institute/science/konferencii/gorizonty-rusistiki>

Пешковский 1925: Пешковский А. М. Объективная и нормативная точка зрения на язык: сб. ст. Ленинград: [Б. и.], 1925. URL: <http://нэб.рф/catalog>

Пилинський 1976: Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ: Наук. думка, 1976. 288 с.

Пономарів 2001: Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 2001. 240 с.

Пономарів 2017: Пономарів О. Про найпоширеніші мовні помилки в радіо- й телеефірі. *Детектор медіа*. 2017. 10 трав. URL: <https://detector.media/infospace/article/125677/2017-05-10>

Практичні 1936: Практичні лекції літературної мови. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 3. С. 124.

Работа 1974: Работа над словом. Язык, стиль и литературное редактирование газеты / под общ. ред. А. З. Огорокова. 2-е изд., доп. Москва: Политиздат, 1974. 207 с.

Рідна 1933, 1936: Рідна мова. Варшава, 1933. Ч. 5. С. 183–184, Ч. 12. С. 566; Варшава, 1936. Ч. 7. С. 298, Ч. 12. С. 563.

Ріпей 2006: Ріпей М. «Одяг» наших думок. *Медіакритика*. Львів, 2006. № 1(12). С. 43–46.

Ріпей 2007: Ріпей М. Мовленнєві неточності на сторінках газет. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2007. Вип. 30. С. 288–293.

Ріпей 2007а: Ріпей М. В. Порухення лексичної норми на сторінках газет. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2007. № 101. С. 107–110.

Ріпей 2007б: Ріпей М. Росіянізми в газетній мові. *Збірник праць кафедри української преси і дослідницького центру історії західноукраїнської преси. Пам'яті проф. В. Здоровени*. Львів, 2007. Вип. 2(8). С. 230-241.

Piney 2008: Ріпей М. В. Лексеми «підкреслювати» і «наголошувати» в газетних матеріалах. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Серія філологічна*. 2008. Вип. 17. С. 276–278.

Piney 2008a: Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексем «викликати» і «зустрічатися» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 30. С. 27–30.

Piney 2008б: Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «число» та «різниця» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2008. Вип. 1(16). С. 266–273.

Piney 2008в: Ріпей М. В. Ненормативні одиниці в журналістських текстах (на матеріалах газет «Високий Замок» та «Експрес»). *Вісник Луганського університету. Серія філологічна*. 2008. № 3. С. 118–124.

Piney 2009: Ріпей М. В. Аспекти ненормативного вживання дієслів у газетних матеріалах. *Мова, суспільство, журналістика* (за матеріалами XIV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18 квіт. 2008 р.). Київ, 2009. С. 214–217.

Piney 2009a: Ріпей М. «Виховнича сила» рідного слова (на матеріалах журналу Івана Огієнка «Рідна мова»). *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2009. Вип. 32. С. 269–273.

Piney 2009б: Ріпей М. В. Лексеми «викликати» і «зустрічатися» в журналістських текстах (на матеріалах газети «Дзеркало тижня»). *Науковий вісник Волинського університету. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк, 2009. № 25. С. 33–37.

Piney 2010: Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексеми «встановлювати» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2010. Т. 39. С. 180–182.

Piney 2010a: Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексем «позначатися» і «породжувати» в газетних матеріалах. *Регіональні ЗМІ України: історія, стан, перспективи розвитку: матеріали I міжнар. конф.: у 3 т.* Луганськ, 2010. Т. 2. С. 97–103.

Ріпей 2010б: Ріпей М. Прийменник «попри» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2010. Вип. 2(18). С. 443–449.

Ріпей 2011: Ріпей М. В. Мовні аспекти науково-технічного тексту. *Енергетика та електрифікація*. Київ, 2011. № 11. С. 64–66

Ріпей 2011а: Ріпей М. В. Росіянізми «відносно» і «ясно» в газетних матеріалах. *Збірник праць Національного науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2011. Т. 28. С. 194–198.

Ріпей 2011б: Ріпей М. Росіянізми «так», «таким чином» у газетних публікаціях. *Українська мова*. Київ, 2011. № 4. С. 72–76.

Ріпей 2012: Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «відсутність» і «напруга» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 33. С. 249–254.

Ріпей 2012а: Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «попри» в газетних матеріалах. *Мова. Суспільство. Журналістика: матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку укр. мови (Київ, 26 берез. 2010 р.)*. Київ, 2012. С. 170–172.

Ріпей 2012б: Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «при» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 36. С. 380–385.

Ріпей 2012в: Ріпей М. Про лексичне втілення категорії кількості (*ряд будинків, низка заходів, кілька років*). *Дивослово*. Київ, 2012. № 7. С. 49.

Ріпей 2012г: Ріпей М. Росіянізми «приміром» і «відміна» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2012. Вип. 2(20). С. 320–325.

Ріпей 2012г: Ріпей М. Українська мова у польській столиці (на матеріалах журналу «Рідна мова»). *Сучасна медіакультура: контент, концепції, перспективи (українсько-польський досвід)*: кол. монографія / за наук. ред. проф. Й. Лося. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. С. 332–335.

Piney 2012d: Ріпей М. Що обробляємо, а що опрацьовуємо. *Українська мова*. Київ, 2012. № 4. С. 113.

Piney 2013: Ріпей М. Лексеми «ряд» і «низка» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2013. Вип. 3 (21). С. 456–462.

Piney 2013a: Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «при» у журналістських текстах (на матеріалах газет «Високий Замок», «Дзеркало тижня», «Експрес»). *Мова. Суспільство. Журналістика*: матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку укр. мови (Київ, 6 квіт. 2012 р.). Київ, 2013. С. 108–111.

Piney 2013б: Ріпей М. Прислівники «пізніше», «потім» і «згодом» в українській мові. *Дивослово*. Київ, 2013. № 3. С. 48–49.

Piney 2013в: Ріпей М. Чи може у законі щось згадуватися? *Українська мова*. Київ, 2013. № 3. С. 173.

Piney 2014: Ріпей М. Лексеми «істотний» та «істотно» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2014. Вип. 39. С. 332–336.

Piney 2014a: Ріпей М. Редакторська правка науково-технічного тексту. *Українська мова*. Київ, 2014. № 2. С. 61–67.

Piney 2014б: Ріпей М. В. Редакторська правка україномовного газетного тексту. *Komunikacja Społeczna. Kwartalnik internetowy*. Kraków; Rzeszów; Zamość: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, 2014. S. 268–285.

Piney 2015: Ріпей М. Лексеми «серйозний» та «останній» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2015. Вип. 5. С. 377–383.

Piney 2015a: Ріпей М. Редакторська правка газетного тексту. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2015. Вип. 40. С. 355–360.

Piney 2018: Ріпей М. Лексеми «відбивати» і «дозволяти» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2018. Вип. 44. С. 296–302.

Ріпей 2018a: Ріпей М. Лексеми «знаходитися» і «носити» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2018. Вип. 8(26). С. 232–241.

Ріпей 2019: Ріпей М. Лексеми «обробляти» і «згадуватися» в газетних матеріалах. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9(27). С. 284–294.

Ріпей 2020: Ріпей М. В. Аспекти ненормативного вживання дієслів у журналістських текстах (на матеріалі одного номера всеукраїнської газети «День»). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістика»*. 2020. Вип. 48. № 1. С. 162–172

Ріпей 2020a: Ріпей М. Лексеми «головний» і «основний» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2020. Вип. 48. С. 162–172.

Ріпей 2021: Ріпей М. Критика мови медіатексту з погляду порушення лексичної норми. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28 квіт. 2021 р.) / В. Л. Погребна, В. М. Попович, Н. В. Островська, О. О. Турба та ін. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 178–181.

Ріпей 2021a: Ріпей М. В. Лексема «вказувати» в газетних публікаціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістика»*. 2021. Вип. 1. № 1. С. 69–76

Ріпей 2021б: Ріпей М. В. Порушення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова*. Київ, 2021. № 1 (77). С. 91–103.

Ріпей 2021в: Ріпей М. В. Формування дисципліни слова як складової професійної майстерності журналіста (на матеріалах журналу «Рідна мова»). *Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці*: зб. тез VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 квіт. 2021 р.) / за ред. Л. В. Рижак; відповід. за вип. Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С. 156–158.

Рипей 2013: Рипей М. В. Достижение лексической правильности украиноязычного текста с помощью русского языка (из опыта редактирования). *Речевая коммуникация в средствах массовой информации* : материалы II Междунар. науч.-практич. семинара (Санкт-Петербург, 17–19 апреля 2013 г.) / под ред. В. В. Васильевой, В. И. Конькова. Санкт-Петербург: С.-Петер. гос. ун-т. Высш. шк. журн. и мас. коммуникации, 2013. С. 86–89.

Рипей 2013а: Рипей М. В. Редакторская правка газетного текста на украинском языке. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия «История, филология»*. 2013. Т. 12, вып. 10. С.118–122.

Рипей 2014: Рипей М. В. Контекст как средство отбора нужного слова (на примере украиноязычных газетных текстов). *Журналистика в городском пространстве*: Материалы III Междунар. научн.-практ. конф. «Журналистика в коммуникативной культуре современности» (Новосибирск, 1 ноября 2013 г.): сб. тезисов. Новосибирск: РИЦ НГУ, 2014. С. 25–27.

Рипей 2016: Рипей М. В. Точность газетного слова. *Медиа в современном мире. Молодые исследователи*: материалы 15-й междунар. конф. студ., магистр. и аспирантов. (Санкт-Петербург, 9–11 марта 2016 г.) / под ред. М. А. Бережной; сост. А. Н. Марченко. Санкт-Петербург: С.-Петерб. гос. ун-т, 2016. С. 341–343.

Рязанцева 2011: Рязанцева Д. Порушення норми при ступенюванні прикметників. *Культура слова*. Київ, 2011. № 74. С. 70–74.

Селіванова 2011: Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А. 2011. 350 с.

Сенкевич 1970: Сенкевич М. П. Литературное редактирование научных произведений. Москва: Высш. шк., 1970. 272 с.

Сербенська, Волощак 2001: Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ: Просвіта, 2001. 204 с.

Сербенська 2011: Сербенська О. Ефірне мовлення в системі координат лінгвоекології. *Теле- та радіожурналистика*. Львів, 2011. Вип. 10. С.260–265.

Сербенська 1989: Сербенська О. А. Мова преси в контексті вимог перебудови. Київ: УМКВО при Мінвузі УРСР, 1989. 64 с.

Синявський 1922: Синявський О. Порадник української мови / пристосував до буденного вжитку В. Сімович. Харків; Берлін; Нью-Йорк: Космос, 1922. IX, 150 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib>

Сметанина 2002: Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века). Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А., 2002. 383 с.

Соколова, Бибик 2014: Соколова С. О., Бибик С. П. Українська мова в сучасних засобах масової комунікації: проблеми культури мови, стилістики та соціолінгвістики. *Українська мова*. Київ, 2014. № 2. С 133–145.

Солганик 2004: Солганик Г. Я. Язык современных СМИ. *Журналистика и культура русской речи*. 2004. № 1. URL: <https://25111993.my1.ru/publ/interest/zhurnalistika/>

Солганик 2016: Солганик Г. Я. О современной культурно-речевой ситуации. *Актуальные проблемы стилистики*. Москва, 2016. № 2. С. 23–30.

Сологуб 2013: Сологуб Н. Культура мови сучасної преси. *Культура слова*. Київ, 2013. № 79. С. 128–129.

Сташкевич, Ковтун, Манич 2019: Сташкевич І. А., Ковтун Б. В., Манич А. М. Лексичні помилки в українській мові. *Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ* (Вінниця, 13–15 берез. 2019 р.). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2019/paper/view/7461>

Степаненко 2015: Степаненко М. І. Семантична диференціація просторових прийменників. *Мовознавство*. Київ, 2015. № 3. С. 63–73.

Степів 1938: Степів І. У рідній справі. Стаття на анкету «Рідної мови». *Рідна мова*. Варшава, 1938. Ч. 4. С. 173–176.

Стишов 2019: Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. *Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб.* Біла Церква:

«Авторитет», 2019. 198 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/28117/1/Styschov_posybynyk

Струганець 2002: Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Ін-т української мови НАН України. Київ, 2002. 32 с.

Струганець 2002a: Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.

Струганець 2011: Струганець Л. Диференційні ознаки норми літературної мови. *Культура слова*. Київ, 2011. № 74. С. 34–43.

Струганець, Ленько 2019: Струганець Л., Ленько О. Українська мова в національному телефірі: моніторинг реалізації комунікативних ознак: монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2019. 120 с.

Сулима 1928: Сулима М. Проблема літературної норми в українській мові. *Шлях освіти*. Харків, 1928. № 4. С. 132–141.

Супрун 2008: Супрун Л. В. Нормативність мовлення як складник мовної комунікації журналіста. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 33. С. 44–48.

Супрун, Колісник 2009: Супрун Л. В., Колісник О. М. Українська мова у професійному спілкуванні журналістів: навч. посіб. Вінниця: Едельвейс і К, 2009. 200 с.

Сучасна 1973: Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. 292 с.

Сучасна 2003: Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. 4-те вид., стер. К.: Вища шк., 2003. 430 с.

Сучасне 2007: Сучасне діловодство: зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини / уклад.: Н. В. Горголюк, І. М. Казімірова; за ред. В. М. Бріцина. Київ: Довіра, 2007. 687 с.

Сюта 2012: Сюта Г. «Мені потрібне слово, а не слава...». *Культура слова*. Київ, 2012. № 77. С. 49–54.

Сюта 2012a: Сюта Г. Мова художньої літератури і літературна мова. *Культура слова*. Київ, 2012. № 77. С. 120–127.

Тараненко 2008: Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство*. Київ, 2008. № 2–3. С. 159–189. URL: <https://movoznavstvo.org.ua>

Терещенко 2013: Терещенко С. Культура мови в інтернетних публікаціях на економічну тематику. *Культура слова*. Київ, 2013. № 79. С. 153–161.

Територія 2016: Територія мови Тараса Шевченка: монографія / за ред. С. Єрмоленко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 348 с.

Терлак 1999: Терлак З. Українська мова: зб. вправ із синтаксису та пунктуації. Львів: Світ, 1999. 224 с.

Тестелец 2001: Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис. Москва: Издательство РГГУ, 2001. 798 с.

Українська 2006: Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень / М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська; за ред. М. Д. Гінзбурга. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: ІНК ОС, 2006. 654 с. URL: <http://chtyvo.org.ua>

Фаріон 2009: Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 328 с.

Федик 2000: Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності): монографія. Львів: Місіонер, 2000. 300 с.

Фіялка 2014: Фіялка С. Інтернет-ресурси в роботі редактора. *Вісник Книжкової палати*. Київ, 2014. № 11. С. 35–38. URL: <http://nbuv.gov.ua>

Фоменко 1994: Фоменко Ю. В. Типы речевых ошибок: учеб. пособие. Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1994. 60 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288343151.pdf>

Франко 1986: Франко І. Лист до В. С. Давидяка. Збір. тв.: у 50 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 48. С. 8.

Франко 1986а: Франко І. Лист до У. Кравченко. Збір. тв.: у 50 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 48. С. 370.

Хазагеров 2016: Хазагеров Г. Г. Форма, норма, репутация и задачи стилистики. *Актуальные проблемы стилистики*. Москва, 2016. №2. С. 37–44.

Харченко 2016: Харченко С. В. Культура мови – ортологія – нормативістика. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. Київ, 2016. Вип. 257. С. 25–32. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvna>

Цветова 2020: Цветова Н. С. Критика медиаречи как вектор развития медиалингвистики. *Медиалингвистика*. Санкт-Петербург, 2020. № 7(3). С. 280–292. URL: <https://medialing.ru/issues/medialingvistika-2020-7-3.pdf>

Цейтлин 1982: Цейтлин С. Н. Речевые ошибки и их предупреждение. Москва: Просвещение, 1982. 128 с. URL: <https://www.klex.ru/qo2>

Чемеркін 2012: Чемеркін С. Про одну тезу в українській лінгвостилістиці. *Культура слова*. Київ, 2012. № 77. С. 72–76.

Черемська, Гайдамака, Жовтобрюх 2012: Черемська О. С., Гайдамака Г. Г. Жовтобрюх В. Ф. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2012. 224 с.

Черемська 2013: Черемська О. Історико-мовна та українознавча спадщина Ольги Георгіївни Муромцевої. *Культура слова*. Київ, 2013. № 78. С. 55–58.

Черемська 2014: Черемська О. С. Засади лексичного нормування у працях мовознавців Харківської філологічної школи (перша третина ХХ ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна*. 2014. Вип. 50. С. 108–111.

Чернова 2009: Чернова С. Язык как изменяющееся явление (рассуждения на злобу дня). *Вестник Вятского государственного*

университета. *Языкознание и литературоведение*. 2009. С. 7–13. URL: <https://cyberleninka.ru/article/>

Шевельов 1987: Шевельов Юрій. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. [Б. м.]: Сучасність, 1987. 294 с.

Шевченко 1991: Шевченко Т. Повне збір. тв.: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1991. Т. 2. 592 с.

Шитик, Бондаренко 2002: Шитик Л. В., Бондаренко Т. Г. Синкретичні мовні помилки: до постановки проблеми. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2002. Вип. 29. С. 52–57.

Шклянка 1936: Шклянка І. Канадійська часопис на мова. Шкоди від мовного хаосу в Канаді. *Рідна мова*. Варшава, 1936. Ч. 7. С. 302.

Юрченко: Юрченко О. В. Газета і мовна норма. URL: <http://www.bdpu.org>

Ющук 2002: Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. Київ: Освіта, 2002. 254 с.

Яворська 2000: Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада: монографія. Київ: Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. 288 с.

Яворський 2011: Яворський А. Ю. Мовні помилки в журналістських текстах (на матеріалі одного номера газети «День»). *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. Луцьк, 2011. С. 143–146.

Яворський 2012: Яворський А. Ю. Морфологічні помилки в журналістських текстах. Масові комунікації: виміри, технології, конфігурації. Донецьк: ДІСО, 2012. Вип. 4. С. 159–161.

Ярмоленко 1965: Ярмоленко Т. Стиль і мова газети. Київ: Вид-во політ. літератури, 1965. 120 с.

Яцимірська 2004: Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2004. 332 с.

Яцимірська 2017: Яцимірська М. Г. Культура мови журналіста: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Львів: ПАІС, 2017. 168 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ТА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Антоненко-Давидович 1991: Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ: Либідь, 1991. 256 с. URL: <http://shron.chtyvo.org.ua>

Вихованець 2012: Вихованець І. Р. Розмовляймо українською: мовознав. етюди. Київ: Пульсари, 2012. 156 с. URL: www.ippo.org.ua

Волощак 2003: Волощак М. Неправильно—правильно. Довідник з українського слововживання: за матеріалами засобів масової інформації. 2-ге вид., доп. Київ: Просвіта, 2003. 160 с.

ВТССУМ 2007: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1735 с.

ВТССУМ 2009: Великий тлумачний словник сучасної української мови / кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. Київ: Видавництво «Дніпро», 2009. 1332 с.

Ганич, Олійник, СЛТ 1985: Ганич Д. І., Олійник. І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища шк., 1985. С. 156.

Головащук, СДУЛС 2004: Головащук С. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ: Наук. думка, 2004. 448 с. URL: <https://flightcollege.com.ua>

Івченко, КТСУМ 2008: Івченко А. О. Короткий тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2008. 540 с.

Караванський, РУССЛ 1998: Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. Київ: ВЦ «Академія», 1998. 712 с.

Культура 1990: Культура української мови: довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; за ред. В. М. Русанівського. Київ: Либідь, 1990. 302 с.

Культура 2000: Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. Київ: Довіра, 2000. 169 с.

ЛЭС 1990: Лингвистический энциклопедический словарь / отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Сов. энцикл., 1990. 685 с.

Непийвода 1996: Непийвода Н. Сам собі редактор: порадник з української мови. Київ, 1996. 260 с.

НТСУМ: Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2000.

РУС: Російсько-український словник: у 3 т. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1980–1981.

РУСНТ 1994: Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Й. Д. Андерш, С. В. Воробйова, М. В. Кравченко та ін. Київ: Наук. думка, 1994. 600 с.

РУСНТ 1998: Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін. Київ: Наук. думка, 1998. 892 с.

РУСС 1995: Російсько-український словник синонімів / Н. П. Башнякова, Г. П. Вишнеvsка, М. М. Пилинський та ін.; за ред. М. М. Пилинського. Київ: Освіта, 1995. 265 с.

СІС 2000: Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.

Словарь: Словарь української мови / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: у 4 т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. URL: <http://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/42425-pokazuvaty.html>

СМШ: Словник мови Шевченка: у 2 т. Київ: Наук. думка, 1964. URL: http://litopys.org.ua/pdf/slovnyk_movy_shevchenka

ССУМ: Словник синонімів української мови: у 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ: Наук. думка, 1999–2000.

СУМ: Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1971–1980.

СУМ-20/Словник ONLINE: Словник української мови: у 20 т. / Словник української мови ONLINE. Т. 1-11. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/>

СТУМ 1989: Словник труднощів української мови / Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Пазяк О. М. та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Рад. шк., 1989. 336 с.

Струганець 2000: Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2000. 88 с.

ССІС: Сучасний словник іншомовних слів / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

Українська 2004: Українська мова: енциклопедія / редкол.: Русанівський В. П. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Українська 1998: Українська мова: словник-довідник / А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, З. Л. Омельченко, В. В. Мозгунов та ін. Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 144 с. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=2914>

УРС: Українсько-російський словник / голов. ред. І. М. Кириченко: у 6 т. Київ: Вид-во АН УРСР, 1953–1963.

УРС 1976: Українсько-російський словник / уклад.: В. С. Ільїн, К. П. Дорошенко, С. П. Левченко та ін. 4-те вид. Київ: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1976. 944 с.

Феллер, Квітко, Шевченко 1972: Феллер М. Д., Квітко І. С., Шевченко М. Г. Довідник коректора. Харків: Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР, 1972. 408 с.

ДОДАТКИ
Додаток А
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Розділи в колективній монографії:

1. Ріпей М. Українська мова у польській столиці (на матеріалах журналу «Рідна мова»). *Сучасна медіакультура: контент, концепції, перспективи (українсько-польський досвід)*: кол. монографія / за наук. ред. проф. Й. Лося. Львів-Жешув: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. С. 332–335.

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

2. Ріпей М. В. Лексеми «підкреслювати» і «наголошувати» в газетних матеріалах. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Серія філологічна*. 2008. Вип. 17. С. 276–278.

3. Ріпей М. В. Ненормативні одиниці в журналістських текстах (на матеріалах газет «Високий Замок» та «Експрес»). *Вісник Луганського університету. Серія філологічна*. 2008. № 3. С. 118–124.

4. Ріпей М. В. Лексеми «викликати» і «зустрічатися» в журналістських текстах (на матеріалах газети «Дзеркало тижня»). *Науковий вісник Волинського університету. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк, 2009. № 25. С. 33–37.

5. Ріпей М. В. Росіянізми «відносно» і «ясно» в газетних матеріалах. *Збірник праць Національного науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2011. Т. 28. С. 194–198.

6. Ріпей М. Росіянізми «так», «таким чином» у газетних публікаціях. *Українська мова*. Київ, 2011. № 4. С. 72–76.

7. Ріпей М. В. Редакторская правка газетного текста на украинском языке. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серія «История, филология»*. 2013. Т. 12, вып. 10. С. 118–122.

8. Ріпей М. Редакторська правка науково-технічного тексту. *Українська мова*. Київ, 2014. № 2. С. 61–67.

9. Ріпей М. В. Порухення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова*. Київ, 2021. № 1 (77). С. 91–103.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Ріпей М. В. Аспекти ненормативного вживання дієслів у газетних матеріалах. *Мова, суспільство, журналістика* (за матеріалами XIV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18 квіт. 2008 р.). Київ, 2009. С. 214–217.

11. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексем «позначатися» і «породжувати» в газетних матеріалах. *Регіональні ЗМІ України: історія, стан, перспективи розвитку*: матеріали I міжнар. конф.: у 3 т. Луганськ, 2010. Т. 2. С. 97–103.

12. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «попри» в газетних матеріалах. *Мова. Суспільство. Журналістика*: матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку укр. мови (Київ, 26 берез. 2010 р.). Київ, 2012. С. 170–172.

13. Ріпей М. В. Достижение лексической правильности украиноязычного текста с помощью русского языка (из опыта редактирования). *Речевая коммуникация в средствах массовой информации*: материалы II Междунар. науч.-практич. семинара (Санкт-Петербург, 17–19 апреля 2013 г.) / под ред. В. В. Васильевой, В. И. Конькова. Санкт-Петербург: С.-Петербург. гос. ун-т. Высш. шк. журн. и мас. коммуникации, 2013. С. 86–89.

14. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «при» у журналістських текстах (на матеріалах газет «Високий Замок», «Дзеркало тижня», «Експрес»). *Мова. Суспільство. Журналістика*: матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку укр. мови (Київ, 6 квіт. 2012 р.). Київ, 2013. С. 108–111.

15. Ріпей М. Контекст как средство отбора нужного слова (на примере украиноязычных газетных текстов). *Журналистика в городском пространстве*: Материалы III Междунар. научн.-практ. конф.

«Журналистика в коммуникативной культуре современности» (Новосибирск, 1 ноября 2013 г.): сб. тезисов. Новосибирск: РИЦ НГУ, 2014. С. 25–27.

16. Ріпей М. В. Точность газетного слова. *Медиа в современном мире. Молодые исследователи*: материалы 15-й Междунар. конф. студентов, магистров и аспирантов (Санкт-Петербург, 9–11 марта 2016 г.) / под ред. М. А. Бережной; сост. А. Н. Марченко. Санкт-Петербург: С.-Петербур. гос.ун-т, 2016. С. 341–343.

17. Ріпей М. Лексична норма у сучасному медійному тексті. *Збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2016 рік (Секція «Журналістика»)*. Львів: Малий вид. центр ф-ту журналістики, 2017. С. 96–98.

18. Ріпей М. Редакторська правка публікацій газети «День». *Сучасні орієнтири української журналістики: від теорії до практики*: зб. матеріалів звіт. наук. конф. за 2017 р. (секція «Журналістика») / упоряд. А. Яценко. Львів: Простір-М, 2018. С. 125–127.

19. Ріпей М. Дієслівні лексеми у журналістських текстах (на матеріалах одного номера всеукраїнської газети «День»). *Сучасні орієнтири української журналістики: від теорії до практики*: зб. матеріалів звіт. наук. конф. за 2019 р. (секція «Журналістика») / упоряд. А. Яценко. Львів: Простір-М, 2020. С. 103–105.

20. Ріпей М. В. Формування дисципліни слова як складової професійної майстерності журналіста (на матеріалах журналу «Рідна мова»). *Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці*: зб. тез VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 квіт. 2021 р.) / за ред. Л. В. Рижак; відповід. за вип. Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С. 156–158.

21. Ріпей М. В. Критика мови медіатексту з погляду порушення лексичної норми. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28 квіт.

2021 р.) / В. Л. Погребна, В. М. Попович, Н. В. Островська, О. О. Турба та ін. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 178–181.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

22. Ріпей М. «Одяг» наших думок. *Медіакритика*. Львів, 2006. № 1. С. 43–46.

23. Ріпей М. В. Порушення лексичної норми на сторінках газет. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2007. № 101. С. 107–110.

24. Ріпей М. Росіянізми в газетній мові. *Збірник праць кафедри української преси і дослідницького центру історії західноукраїнської преси. Пам'яті проф. В. Здорогеги*. Львів, 2007. Вип. 2(8). С. 230–241.

25. Ріпей М. Мовленнєві неточності на сторінках газет. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2007. Вип. 30. С. 288–293.

26. Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «число» та «різниця» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2008. Вип. 1(16). С. 266–273.

27. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексем «викликати» і «зустрічатися» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2008. Т. 30. С. 27–30.

28. Ріпей М. «Виховнича сила» рідного слова (на матеріалах журналу Івана Огієнка «Рідна мова»). *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2009. Вип. 32. С. 269–273.

29. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексеми «встановлювати» в газетних матеріалах. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2010. Т. 39. С. 180–182.

30. Ріпей М. Прийменник «попри» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2010. Вип. 2(18). С. 443–449.

31. Ріпей М. В. Мовні аспекти науково-технічного тексту. *Енергетика та електрифікація*. Київ, 2011. № 11. С. 64–66.

32. Ріпей М. Про лексичне втілення категорії кількості (*ряд будинків, низка заходів, кілька років*). *Дивослово*. Київ, 2012. № 7. С. 49.

33. Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «відсутність» і «напруга» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 33. С. 249–254.

34. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника «при» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2012. Вип. 36. С. 380–385.

35. Ріпей М. Росіянізми «приміром» і «відміна» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2012. Вип. 2(20). С. 320–325.

36. Ріпей М. Прислівники «пізніше», «потім» і «згодом» в українській мові. *Дивослово*. Київ, 2013. № 3. С. 48–49.

37. Ріпей М. Лексеми «ряд» і «низка» в газетних публікаціях. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2013. Вип. 3(21). С. 456–462.

38. Ріпей М. Лексеми «істотний» та «істотно» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2014. Вип. 39. С. 332–336.

39. Ріпей М. Редакторська правка україномовного газетного тексту. *Komunikacja Społeczna. Kwartalnik internetowy*. Kraków; Rzeszów; Zamość: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, 2014. S. 268–285.

40. Ріпей М. Лексеми «серйозний» та «останній» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2015. Вип. 5. С. 377–383.

41. Ріпей М. Лексеми «відбивати» і «дозволяти» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2018. Вип. 44. С. 296–302.

42. Ріпей М. Лексеми «знаходитися» і «носити» в газетних матеріалах. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2018. Вип. 8(26). С. 232–241.

43. Ріпей М. Лексеми «обробляти» і «згадуватися» в газетних матеріалах. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9(27). С. 284–294.

44. Ріпей М. Лексеми «головний» і «основний» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2020. Вип. 48. С. 162–172.

45. Ріпей М. Аспекти ненормативного вживання дієслів у журналістських текстах (на матеріалі одного номера всеукраїнської газети «День»). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістика»*. 2020. Вип. 48. № 1. С. 162–172.

46. Ріпей М. Лексема «вказувати» в газетних публікаціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістика»*. 2021. Вип. 1. № 1. С. 69–76.

Додаток Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародні наукові та науково-практичні конференції

1. XIV Міжнародна науково-практична конференція «Мова, суспільство, журналістика» (Київ, 18 квітня 2008 р. – заочна участь, публікація).
2. XV (ювілейна) Міжнародна науково-практична конференція з проблем функціонування й розвитку української мови «Соціальна комунікація: мова, стиль, жанри» (Київ, 10 квітня 2009 р. – заочна участь, публікація).
3. I Міжнародна науково-практична конференція «Регіональні ЗМІ України: історія, стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 18–19 березня 2010 р. – заочна участь, публікація).
4. XVI Міжнародна науково-практична конференція з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 26 березня 2010 р. – заочна участь, публікація).
5. XVIII Міжнародна науково-практична конференція з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 6 квітня 2012 р. – заочна участь, публікація).
6. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна новинна журналістика: тенденції розвитку, форми подання, суспільний резонанс» (Львів, 25–27 жовтня 2012 р. – участь із доповіддю, публікація).
7. II Міжнародний науково-практичний семінар «Речевая коммуникация в средствах массовой информации» (Санкт-Петербург, 17–19 апреля 2013 г. – заочна участь, публікація).
8. III Міжнародна науково-практична конференція «Журналистика в коммуникативной культуре современности» (Новосибирск, 1 ноября 2013 г. – заочна участь, публікація).

9. 15-та Міжнародна конференція студентів, магістрів і аспірантів «Медиа в современном мире. Молодые исследователи» (Санкт-Петербург, 9–11 марта 2016 г. – заочна участь, публікація).

10. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 90-річчю від дня народження доктора філологічних наук, Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Сербенської Олександри Антонівни «Засоби масової інформації в умовах інформаційно-психологічної і військової агресії Російської Федерації проти України» (Львів, 1–2 березня 2019 р. – участь із доповіддю).

11. Міжнародна науково-практична конференція «Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці» (Львів, 23 квітня 2021 р. – заочна участь, публікація).

Всеукраїнські та регіональні наукові та науково-практичні конференції

12. Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна українська журналістика: ідейно-концептуальні засади, тенденції, перспективи», присвячена пам'яті професора Володимира Здоровеги (Львів, 18–19 жовтня 2007 р. – участь із доповіддю, публікація).

13. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми регіональної журналістики в Україні» (Кам'янець-Подільський, 9–10 жовтня 2007 р. – заочна участь, публікація).

14. Всеукраїнська наукова конференція «Регіональні ЗМІ України: історія, стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 20–21 березня 2008 р. – заочна участь, публікація).

15. Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена ювілею Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Олександри Сербенської (Львів, 1–2 березня 2008 р. – участь із доповіддю, публікація).

16. Всеукраїнська науково-практична конференція «Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи» (Луцьк, 17–19 червня 2009 р. – заочна участь, публікація).

17. III Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі» (Запоріжжя, 28 квітня 2021 р. – заочна участь, публікація).